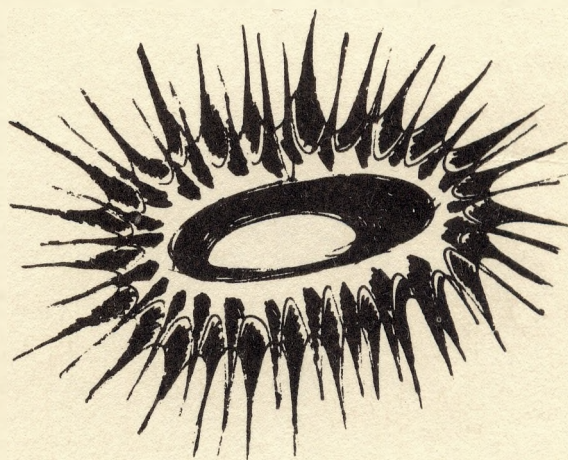

Hégliné dr. Müller Anikó

BÖRTÖNÜGYI SZEMLE

1991/3

Belső használatra

BÖRTÖNÜGYI SZEMLÉ

AZ IGAZSÁGÜGYI MINISZTERIUM
BÜNTETÉSVÉGREHAJTÁS
ORSZÁGOS PARANCSNOKSÁGA

Szerkeszti:
a szerkesztőbizottság

Elnök:
dr. Tari Ferenc bv. vezérőrnagy

Tagjai:
Csere László bv. őrnagy
dr. Csordás Sándor bv. ezredes
Fejes Imre bv. ezredes
dr. Lőrincz József bv. alezredes
dr. Németh Gyula bv. alerezdes
Vincze Tamás bv. ezredes

Szerkesztő: Bánki Erika

Szerkesztőség:
1054 Budapest V., Steindl Imre u. 8.

A fotókat készítette:
Csatorday Zoltán
Dobsa József
Kallus György
Kiss Sz. Csaba
Mezei Miklós

RECORD

Ipari Kiszövetkezet nyomdaüzeme
2119 Pécel, Pesti út 21.
Felelős vezető: Tóth Istvánné

TARTALOM

1 DIÓSI ÁGNES: „Cigány módon élnek„

7 FÓRUM

7 DR. SÁRKÁNY ISTVÁN—DR. TAUBER ISTVÁN: Intézményes bűnmegelőzés, avagy a bűnmegelőzés intézményei

14 TAPASZTALATCSERE

14 DR. TÍMÁR IVÁN: Gondolatok a bűnjog kodifikációjához

24 TÁJÉKOZTATÓ

24 MEZEI MIKLÓS: A fogvatartottak ruházati ellátása

33 BÚZÁS IRÉN—DR. MAROSI PÁL:
A munkáltatói kölcsönök elosztása
— számítógép segítségével

39 KITEKINTÉS

39 KISS SZ. CSABA: Ismerkedés a holland büntetésvégrehajtással

47 Svájci börtönökben jártunk (a képriportot összeállította: L. J. és T. F.)

53 A BV-TÖRTÉNETÉBŐL

53 DR. MEZEY BARNA: A kereszténység börtönei

61 KÖNYVEKRŐL

61 Moldova György: Szabadíts meg a gonosztól (dr. Csalay András)

62 Richard van Dülmen: A rettenet színháza — ítélkezési gyakorlat és büntetőrituálék a kora újkorban (dr. Mezey Barna)

I „Cigány módon élnek”

Ez a szlogen minősítés volt az elmúlt harminc évben. Jelentette azokat a hátrányokat és hiányokat, amelyek alapján a közvélemény a cigányságot megítélte. Nem jelentette a kultúrát, ami ezt a népet összetartotta és fenntartotta századokon át, nyomorúság, kirekesztés, üldöztetés közepette és ellenére. „*Cigány módon élnek*” – így jellemezték a nyomorúság tüneteit, azt az állapotot, amiből az emberek nehezen tudják magukat a saját hajuknál fogva kihúzni. Akiknek ez mégis sikerült, azokat dicsérő vállveregetés illette: „*már* nem élnek cigány módon”. „Olyan rendesek, hogy szinte magyarok is lehetnének.”

„Cigány módon élnek” – legyintett megvetően az egykori kutatás színhelyén a községi körzeti megbízott. Azokról volt szó, akiket OTP-kölcsön segítségével rossz állapotú, régi házakhoz juttatott a község, de az állami segédmunkával vagy a téveszen végzett idey munkával nem kerestek annyit, hogy rendbe tudták volna hozni. A róluk szóló ítélet úgy hangzott, hogy őket hiába segíti a társadalom, ha nem tudnak és nem is akarnak normális módon élni.

„Tisztelem, becsülöm, ő már nem él cigány módon” – vélte ugyanez a rendőr, amikor a jómódú tollkereskedőről volt szó, aki magának és felnőtt gyermekeinek szép házat épített. Nem hitte volna el, hogy ez az életszínvonal a *cigány életforma*, a sikeresen folytatott hagyományos foglalkozás eredménye volt. Megfontolásra érdemes, hogy mit köszönhet a cigányság a „társadalomnak”, és mire képesítette az ősoktól hagyományozott kultúra; milyen kilátásai vannak, mi módon boldogulhat az elkövetkező években, illetve hogyan fogja túlélni a kialakult katasztrófát, van-e esélye a beilleszkedésre?

Ki kell mondani, hogy az 1945-ös korszakváltással megszületett *új rend jóváhagyta a cigányság társadalmon kívüliségét, szóra sem méltatta a fasiszta népiértés során elszenvedett veszteségeit*. Nem csak a földosztásból maradtak ki spontán módon, hanem messze elkerülte őket mindaz a pozitív diszkrimináció, amely a korábban hátrányos helyzetű rétegek fölemelését célozta és egy soha addig és soha azóta nem tapasztalt kollektív mobilitást eredményezett. Kevesen tudják, hogy még személyi igazolványuk is megkülönböztette őket ekkor; a fekete igazolványokat csak az 1956 utáni időkben cserélték ki a többiekével hasonlóra. Köz munkákra terelték őket; s hogy valamiből élniük is kellene, senkit sem foglalkoztatott. Tengődtek, mint azelőtt: kézműves termékeikért, szolgáltatásaikért juttatott alamizsnából. Legnagyobbat a városi muzsikuss cigányság zuhant, mert az új kultúrpolitika degradálta a műfajt és fizetőképes ke-

*Elhangzott 1991. április 13-án, a P'ODROM, a cigányságról rendezett konferencián és megjelent a *Phralipe* c. irodalmi és közéleti folyóirat 1991. 5. számában.

reslet sem volt rá. Következésképp a távolság, amely a társadalmon és törvényen kívüli cigányságot a gazdanéptől korábban is elválasztotta, rohamosan növekedett; miközben törvényerejűvé vált a voluntarista szólam, hogy ebben a társadalomban automatikusan meg fog szünni a szegénység és annak minden velejárója – és voltak is szép számmal, akik tapasztalták, hogy aki törekszik, boldogul. Ehhez képest kézenfekvőnek tűnt, hogyha a cigányság nem boldogul, az nyilván rajta múlik, mivel nem is akar, nem is tud fölemelkedni.

Ebben az időben csak az a kevés számú zenész boldogult, akinek működését engedélyezték; felszínen maradtak a szövetkezetbe tömörült szegkövácso; s valószínűleg megtalálták félegális-illegális boldogulásuk útját-módját a kereskedésben-kupeckedésben gyakorlott cigányok. A nagy többség, a cigányság zöme minden addiginál mélyebb nyomorba süllyedt. A „civilizáció” csak megalázó KÖJÁL-akciók formájában találta meg őket. Nehézipari üzemekbe, bányákba toborozták a faluszéli vályogvetőket, kosárfonókat, erdei teknővájókat, gyilkos munkakörülmények közé.

1957-ben néhány értelmiségi cigány megalakította a *Cigányok Kulturális Szövetségét*. A cigányság fölemelésének célja nemzetiségi gondolatban öltött testet.

Az 1961-es párthatározat ezt a szervezetet megszüntette és a cigánysággal kapcsolatos problémák megoldását *állami feladattá tette*. A felemelkedés feltételeként az állandó munkaviszonyt jelölte meg és ezen kizárólag állami szektorban végzett munka értendő még ma is. Egyúttal ez lett a feltétele további juttatásoknak egy évvel ezelőttig ehhez kötődött a cigány családokban jelentős családi pótlék; nők esetében ma is ehhez kötődik a GYED és GYES; és ehhez kötődött a „C”-kölcsön. Cigányokat olyan vállalatok vettek fel, ahol a *nehéz és ártalmas munkákra nem akadt más* jelentkező, illetve ahol átlagbér-szabályozó funkciót töltöttek be: alacsony bérükkel lehetővé tették a kiemelt munkások magasabb bérezését. Súlyos szankciókba ütközött az a cigány ember, aki ebből a röghözkötöttségből kilépett – például egy átmenetileg jobban fizető alkalmi munka kedvéért. S noha az állam számos juttatást takarított meg rajta, még ítélkezett is fölötte: az alkalmi munkavállalás a munkakerüléssel esik azonos elbírálás alá mind a mai napig. Az építőipari vállalatok és munkásszállók benépesültek cigányokkal. A testvérek, rokonok brigádban szegődtek el és együtt laktak a szállón is: ez megkönnyítette a családtól való távollétet és enyhítette az idegenséget, kiszolgáltatottságot. A hagyományos foglalkozásból eredő készségek hasznosnak bizonyultak a nagyiparban és a második gazdaságban is. Amelyik szállón engedték, esetleg támogatták a cigányok közös éneklését, ott kialakult a cigány közösségekre jellemző hangulat. Épp ezért a legtöbb helyen ezt nem engedték meg. Néhány cigány értelmiségi viszont feladatot látott abban, hogy munkásszállón népművelő klubvezető legyen. Ennek köszönhetően szerveződött, építőipari munkásszálláson a nagyecsed-i cigányokból a ma már világhírű *Kalyi Jag* együttes.

A hetvenes évek végén, nyolcvanas évek elején majdnem teljes körű volt a cigány férfiak foglalkoztatottsága, de nyolcvan százaléuk segédmunkásként dolgozott. Csak kevesen szereztek szakmát, mert a hiányos iskolázottság, a nehéz munka, az otthonteremtés gondoljai és egyéb súlyos családi gondok, bajok,

Talán mégsem a rácsokhoz kellene szocializálni őket...

betegségek legtöbbjük számára nem tette lehetővé, hogy szakmunkássá váljanak. Így aztán ők lettek a veszteséges vállalatok legnagyobb vesztesei, a gazdasági válság legelső kárvallottjai. A válság kezdetén sűrűn váltogatták a munkahelyeket: a nagyvállalattól, hosszabb-rövidebb szünet után elhelyezkedtek egy másik „leányvállalathoz”, harmadik gémkához, negyedik káeftéhez, míg mindenből ki nem fogytak. És a legtöbb esetben nem jogosultak munkánélküli segélyre, mert hiányzik a három éven belüli másfél év folyamatos munkaviszony. Egy-két hónap megszakítás miatt – amikor alkalmi munkára kényszerültek, vagy az sem akadt – már nem érvényes az egész munkában eltöltött idő. Hiába mennek a munkaközvetítő által megadott címekre; rájuk néznek és *nem veszik fel őket*. Az is előfordul, hogy ők nem fogadják el a feltételeket: például nem mennek el háromműszakos üzemi munkára – 7000 forintért. Ilyen feltétellel persze senki más nem vállalna munkát. De ha cigány nem vállalja – esetleg több évtizedes segédmunkás múlttal, megromlott egészséggel –, arra nyomban fölcattan a hatóság: íme, itt a bizonyíték, *ezek csak segélyből akarnak élni*.

Azok a cigányok, akik a családjukban hagyományos foglalkozást (lókuepec, szőnyegesek stb.) ügyesen átváltották más, napjainkban prosperáló üzletágra (régiségkereskedés, ruhákkal való vásárolás stb.), sikeresen használták ki a kisvállalkozások konjunktúráját. *Polgárjogot nem nyertek*, még ha engedéllyel

működnek is. A közvélemény elítéli őket, mint akik jogtalan előnyökhöz jutnak a becsületes állampolgárok rovására. Azonosítja őket a tolvajokkal, rablók-
kal, de azokkal is, akik nyomorukban segélyekért folyamodnak: *ezeknek* semmi se elég, csörög rajtuk az arany ékszer, és *még* segélyre is igényt tartanak.

A jóval szerényebb jövedelmű, engedély nélküli árusokat hatóságilag büntetik. Ugyancsak kereskedő hagyományokkal rendelkező közösségek leszármazottai még az „állandó munkaviszony” virágzása idején felismerték, hogy a – bár kockázatos – utcai virág- és paprikaárusítás kifizetődőbb, mint a gyári futószalag. Ám ez a felismerés megbocsáthatatlan bűnnek számított, noha sokgyerekes, üzemi munkára már csak ezért is alkalmatlan asszonyokról volt szó. Engedélyt nem kaptak és pénzbírságokkal, nem fizetés esetén börtönbüntetés kiállításba helyezésével (és fogatosításával) serkentették őket jobb belátásra. A hírhedt metró-rendőrség országlása korszakában kénytelenek voltak más kereset után nézni. Ebben az időben üzleti utakra Bécsbe tódult fél Magyarország. Ők is fölfedezték a magnó- és videóüzletekben rejlő fantáziát. Később arra jöttek rá, hogy Drezdába kell járni pulóverekkel. Pillanatnyilag (1991 tavasza) megenyhült annyira a hazai helyzet, hogy ha a virágárusításért kiszabott bírságot adónak fogják fel, az üzlet rentábilis.

Mostanra a napnál világosabbá vált, hogy a cigányság tömeges munkába állításának programja nem hozta meg a cigányság fölemelkedését. *Páriákká váltak* a társadalmi munkamegosztásban, a nehéz munka aláásta egészségüket, belőlük lett a munkanélküliek legelesettebb serege. Egyetlen „eredményt” tudhatnak magukénak: a (nagyon szűkös) rokkantnyugdíjat.

Nem kisebb kudarc kísérte a telepfelszámolási akciókat, a „C”-kölcsonös lakásépítéseket. A program se a szegregációt nem szüntette meg, se a nyomorúságos körülményeket. A kölcsönösszegek hatósági kezelése visszaélésekre adott alkalmat mindenütt, így az eleve is csökkent értékűnek és kisméretűnek tervezett lakások rendkívül *silány minőségben* épültek fel. A cigány családok *fizetik* az OTP-részleteket, miközben esetleg *már használni nem tudják a lakást*. Az 1971-es szociológiai vizsgálat idején a cigányság 70 százaléka talun, pontosabban a falvak szélén, telepeken élt. Napjainkra ez az arány döntően megváltozott. Erőteljes és egyre fokozódó áramlás indult meg a városok, elsősorban a főváros felé. A szűkülő munkalehetőségek, megszűnő munkásszállók arra kényszerítik a cigány családokat, hogy odahagyják a falut, ahol hiába épült fel a házuk, ha megélhetésük nincs. Az értéktelen épületet eladni nem tudják, viszont általában súlyos összegeket fizetnek azért, hogy bejelentkezhessenek rozzant fővárosi lakásokba és lakhassanak zsúfolt albérletekben. Ahhoz, hogy lakásigénylést egyáltalán beadhassanak, öt év fővárosi illetőség szükséges. Ha arra kényszerülnek, hogy elhagyott, szanalásra ítélt lakásokba önkényesen beköltözzenek, ez újabb szankciókat von maga után azon kívül, hogy az utcára is kitehetik őket. Néhány éves tortúra után, az érvényes rendeletek értelmében szociálpolitikai méltányossággal juthatnak lakáshoz az alacsony jövedelmű, nagylétszámú cigány családok. Ekkor meg az a helyzet áll elő igen gyakran, hogy a normális nagyságú és komfortfokozatú lakást nem tudják fenntartani. Mi mást tehetnek, kisebbre cserélik, és a különbözetért kapott pénzzel próbálnak valamelyest jobbítani sorsukon. Ezzel újra maguk ellen hívják a közvé-

lemény ítéletét, amiért áruba bocsátják az államilag nekik juttatott kedvezményeket. A felszedett parkettáról szóló *nemzetközi vándormotívum* végigkísérte az egész telepfelszámolási kampányt. Legújabb keletű, ezúttal tényyszerű történet a témakörben: felújításra szoruló pályázati lakáshoz jutott egy család. Az IKV az előszobában levő *hibátlan parkettát felszedte* és azt ócska betonnal pótolta, míg a szobában levő hibás parkettát változatlanul otthagyta.

S miközben alapvető emberi jogjaiból kiforgatják, a cigány ember egyebet se hall, mint hogy ő a társadalom kedvezményezettje, aki csak a jogait ismeri, a kötelességeit nem. Tény, hogy a nyomorban élők létfenntartásának egyik eszköze a lehetséges segélyek megszerzése. Konzolidált életformához szokott emberek nem vállalják azokat a megalázó helyzeteket, amik ezzel együtt járnak, mint ahogy nem teszik ki magukat azoknak a viszontagságoknak sem, amelyek akár az illegális árusításból, akár az alacsony presztízsű állami munkából fakadnak. Szemérmességük, gátlásaik, finnyáságuk „erkölcsi” magaslátáról ítélik meg a kiszolgáltatott cigányokat, akik történelmük során sohasem engedhették meg maguknak a méltóságnak ezt a luxusát, ha élni akartak. Rossz néven veszik tőlük, ha olyasmieért folyamodnak, amit a törvények értelmében megkaphatnak. A hivatalnokok úgy kezelik őket, mintha saját hibájukból szorultak volna le a lét peremére és ezért további szankciókat érdemelnek. S még ha netán mindent megkapnak is, ami adható: a romló gazdasági helyzetben szociálpolitikánk nem nyújt biztonságot a nincsteléneknek.

S amitől a kör bezárul: oktatáspolitikánk nincs tekintettel a félmilliónyi cigányság gyermekeinek helyzetére az iskolában. Nemcsak az objektív feltételek hiányoznak, hanem a módszer- és szemléletbeliek is, a szükséges ismeretek is. Míg a hatéves cigány anyanyelvű gyerektől elvárják, hogy magyar nyelven feleljen meg a követelményeknek, a pedagógustól nem várják el, hogy anyanyelvén is szót tudjon vele érteni. Egyetlen pedagógusképző intézmény tantervében sem szerepel a cigányság néprajza. Értékeikről nem ismeretesek a cigány gyerekek az iskolában, csak a körülményeikből fakadó hiányaikról és hátrányaikról. De nincs olyan oktatási program, amely ezeket adekvátnan kezelné. A normál osztályokban megfelelni nem tudó cigány gyerekek gyógypedagógiai osztályokba kerülnek akkor is, ha *nem* értelmi fogyatékosok. Az amúgy is súlyos gondokkal küzdő fővárosi iskolák nehezen birkóznak meg azzal az invázióval, amit a falvakból fölkerülő cigány gyerekek megjelenése okoz. A kölcsönös kudarcélmények miatt szívesen szabadulnak egymástól. A cigány gyerekek jelentős része nem végzi el az általános iskolát, következésképpen nem tanul szakmát. Viszont korán házasodnak, és gyerekeiknek továbbörökítik kirekesztettségüket.

Meg kell állapítani, hogy az elmúlt évtizedek politikája *konzerválta* a cigányság társadalmon kívüliségét; s a tennivalókat most már nem nulláról, hanem *minuszról* kell kezdeni, mert *elrontott helyzetről* van szó.

Legfontosabb teendő a *türelem*. Az új hatalom hajlamos rá, hogy a cigányságot koloncnak tekintse a meginduló modern piacgazdaság nyakán. Kevesebb a hajlandóság annak belátására, hogy a társadalom kárvallottjainak listáján a cigányság az élen foglalhatna helyet. A minimum, amit kárpótlásként megérdemel: *helyzetének megértő tudomásul vétele*. Nagy baj lenne, ha az új rendszer valami új asszimilációs programmal hozakodna elő. Nem biztos,

hogy a cigányok akarnak asszimilálódni, főként nem akkor, ha ez számukra csak a társadalmi hierarchia legalfján való beilleszkedést jelenti. Ennél a társadalmon kívülség is jobb. Ahogy élnek velünk rokkantak, sérültek, fogyatékosok, betegek – és az emberi élethez való jogukat egyetlen humánus társadalom se vonhatja kétségbe –, ugyanúgy tény, hogy él velünk egy nép több évszázados kirekesztettségben. Sorsa nemcsak rá jellemző, hanem tükör is egyben, amelyben a többségi társadalom megnézheti magát.

Isten óvja cigányságunkat az üdvözítőktől, akik nála jobban tudják, mi a megoldás. Senkit semmi sem jogosít fel arra, hogy a cigányok dolgában a cigányoknál okosabbnak képzelje magát.

A cigányság még hosszú ideig „cigány módon” fog élni társadalmunkban. Beleértve az értékeket is – életszeretete, közösségi összetartozása, szívsóssága, leleményessége, sokféle ügyessége és tehetsége –, amelyek révén eddig is fennmaradt. Főlemelkedése is csak ezen az úton lehetséges. Ezért létfenntartó próbálkozásait – kivéve, ha tényleges bűncselekményekről van szó – nem szabad gátolni fölösleges rendszabályokkal. Akik képesek arra, hogy sorsukon jobbítsanak, azokat segíteni kell abban, hogy magukon segíthessenek. Akik pedig nem képesek rá, azokat hatékonyan kell támogatni, az „érdemesség” firtatása nélkül.

Európába másként nem vezet út. S az európai népek közösségében helyük kell, hogy legyen a cigányoknak is.

Cigányként. Cigány módon.

Diósi Ágnes

Intézményes bűnmegelőzés, avagy a bűnmegelőzés intézményei

Beccaria óta valamennyi – bűnözéssel bármilyen szempontból foglalkozó – szakember számára evidens az a megállapítás, hogy a bűnözés elleni harc leg-hatékonyabb módja a megelőzés. Am a prevenció mikéntjére és hogyanjára adandó elméleti válasszal és a gyakorlati eszközök kidolgozásával azóta is adós mind a tudomány, mind a bűnüldözési, társadalompolitikai gyakorlat.

A fejlett, demokratikus társadalmak kiépülése, a modern szociálpolitikai rendszerek létrejötte már a siker nagyobb reményével kecsegtet. Az ENSZ különböző szervei, elsősorban a bűnmegelőzés speciális intézményei, pl. a Bűnmegelőzési és Ellenőrzési Bizottság már évtizedek óta statisztikai adatokat, módszertani ajánlásokat terjeszt elő a tagállamok bűnmegelőzési tevékenységének tökéletesítése céljából. 1955 óta öt évenként bűnmegelőzési kongresszusokat szerveznek. 1960-tól Magyarország is részt vesz ezeken a rendezvényeken. A hetvenes, nyolcvanas évekre Európában és Észak-Amerikában már létrejöttek a bűnözés megelőzését szolgáló különböző szervezeti megoldások is. A rendkívül tarka kép ellenére alapvetően négy megoldási móddal, koncepcióval kell számolni.

a) A legtöbb országban a bűnmegelőzés feladata a helyi közigazgatás keretében vagy amellettt működő hivatalok, intézmények hatáskörébe tartozik. E cégek tevékenysége elsősorban a bűncselekményhez vezető alkalmak csökkentésére és az elkövetőkkel való foglalkozásra irányul. E módszerrel él az USA, Kanada, az NSZK és a volt NDK is.

b) Sajátos megoldás a gyakran emlegetett svéd modell. 1974-től kezdve Svédországban az Igazságügyi Minisztérium égisze alatt működő állami hivatalnak, a Bűnmegelőzés Országos Tanácsának a hatáskörébe tartozik a bűnmegelőzés tervezése és koordinálása. A kormány által kiadott rendelkezések értelmében a Tanács köteles minden olyan erőfeszítést támogatni, amely segíti a prevenciót az élet különböző területein, továbbá köteles összefogni mindazokat az állami, társadalmi és egyéni kezdeményezéseket, amelyek célul tűzik a bűncselekmények elkövetésének megakadályozását. A Tanács élén a kormány által kinevezett 16 fős testület áll. Tagjai között parlamenti pártképviselők, igazságügyi, egészségügyi, oktatásügyi, valamint szociális államtitkárok, megyei tanácsok, közigazgatási szervek képviselői foglalnak helyet.

Svédországban egyébként jól szervezett szociálpolitikai rendszer működik, mely feladatának tekinti a bűnelkövetés kapcsán felmerülő szociális problémák megoldását is. Így pl. a hosszabb szabadságvesztésre ítélték családjának szociális

segélyt folyósítanak, a veszélyeztetett fiatalokat meg igyekeznek intézetekbe helyezni. A prevenció hatékonyságának fokozása érdekében 1965 óta speciálisan képzett rendőrtiszteket foglalkoztatnak a kapitányságokon, akik szorosan együttműködnek körzetük szociálpolitikai hálózatával. A svéd rendszerhez persze hozzátartozik a főhivatású szakemberekből álló, széles hatáskörrel és komoly anyagi bázissal rendelkező pártfogó-felügyelői hálózat is, mely többek közt a bűnmegelőzést is szolgálja. Az már a valóság fintora, hogy mindezek ellenére Svédországban is nő a bűnözés.

c) A bűnözést megelőzendő még egy sor országban ismeretlen az egységes szervezet. Természetesen már mindenütt van valamiféle prevenciót szolgáló speciális intézmény. Magyarországon ilyen pl. az utógondozás intézménye. E szisztémában valamelyik jogszabály egyszerűen rátestálja a feladatot egy állami szervre. A rendőrségről szóló 39/1974. (XI. 1.) MT-rendelet pl. Magyarországon alapvetően rendőri feladatnak tekinti a bűncselekmény megelőzését, így a rendőrség a prevenció egyedüli letéteményesének szerepkörébe kényszerül. Ennek azután a negatív következménye, hogy konzerválódnak a személyes szabadságjogokat alkotmányellenesen korlátozó rendőrhatalmági kényszerintézkedések, valamint a gazdálkodás autonómiájába beavatkozó rendőri eljárások. Más országokban más szervezetekre, pl. Csehszlovákiában az ügyészségre ruházták e kényszerszerepet. E furcsa szituációt mindkét országban a pártállam me-rev, autokratikus rendszere egészítette ki.

d) Témánk szempontjából sajátos színfoltot képvisel Japán. A világ egyik legfejlettebb ipari hatalmára már csak azért is érdemes odafigyelnünk, mert a bűnözés, eltérően a többi fejlett ipari országtól, itt stagnál, illetve enyhén csökkenő tendenciát mutat, ha eltekintünk a közlekedési bűncselekményektől. Egy nemrég közreadott nemzetközi összehasonlító tanulmány azzal magyarázza e tényt, hogy Japánnak úgy sikerült a hihetetlenül gyors és óriási eredményeket produkáló modernizációt megvalósítania, hogy közben megőrizte kulturális rendszerének (hagyományainak, szokásainak, értékeinek) jelentős részét. S ezek révén az emberek túlnyomó többsége integrálódni tudott a modern társadalomba.

Japánban a bűnmegelőzés szervezeti rendszere állami támogatással és ösztönzéssel, de alapvetően társadalmi önszerveződés útján épült ki. Ez közelebből annyit jelent, hogy ún. bűnmegelőzési egyesületek jöttek létre, amelyek szorosan együttműködnek a rendőrséggel és az államigazgatási szervekkel. Ezen egyesületek ligája vezeti, koordinálja a bűnözés elleni harcot, akciókat szervez és propagál egy-egy kitűzött feladatot. Formailag hasonlít a japán modellre némiképp a szovjet megoldás, noha tartalmilag, makro- és mikrotársadalmi összefüggéseit tekintve igencsak eltér tőle. A hetvenes évek Szovjetuniójában a területi pártszervek irányításával társadalmi, rendvédelmi bázisok jöttek létre. Ezek összehangolták a különböző állami, társadalmi szervek bűnmegelőző tevékenységét, ugyanakkor hatósági jogkörrel voltaképp nem rendelkeztek, álláspontjukat tagjaikon keresztül érvényesítették. Bár a felső pártszervek utasítására alakultak ki, látszólag önszerveződő, társadalmi csoportoknak tűntek.

Az ismertetett megoldási módok közös jellemzői. A bűnmegelőzési szervezetek mindenütt alapvető feladatuknak tekintik a különböző állami, társadal-

mi szervek közvetett vagy közvetlen bűnmegelőzést szolgáló tevékenységének koordinálását. Igyekeznek a bűnüldöző és büntető-igazságszolgáltatási szervekkel jó kapcsolatot kiépíteni. Arra törekednek, hogy a lakosság minél szélesebb rétegét bevonják a prevenciós munkába. Nem akarnak szervezetük számára hatósági jogkört biztosítani, de minden propaganda és felvilágosító tevékenységre nagy hangsúlyt helyeznek.

A nyolcvanas évek második felében felélénkült a nemzetközi szervezetek tevékenysége. Az Európa Tanácsban a tagországok miniszteri bizottsága – az 1987 őszi rendezett küldöttértekezleten – ajánlásokat fogadott el a bűnmegelőzés tárgyában. Javasolta, hogy vegyék fel kormányprogramjaikba a prevenciót, hogy alakítsanak ki, illetve tartsanak fenn országos és helyhez kötött bűnmegelőzési szervezeteket, hogy támogassák a prevencióval foglalkozó tudományos kutatásokat, hogy dolgozzanak ki speciális programokat a bűnalkalmak korlátozása céljából, hogy szorgalmazzák bizonyos őrszolgálati és biztonsági vállalkozások létesítését, hogy részt vegyenek azok kialakításában, hogy a rendőri szervek e társaságokkal együtt kiépítsék a bűnmegelőzést segítő kapcsolataikat, hogy a tagállamok a prevenció területén is koordinálják tevékenységüket. Az ajánlások alapvetően megfelelnek a tagállamokban működő bűnmegelőzési rendszereknek.

Azok az európai országok, amelyeknek bűnmegelőzési rendszere nem felel meg az ajánlásoknak, igyekeznek felzárkózni. Ez alól többnyire kivételt képeznek a volt szocialista országok, így hazánk is, mert elmaradásuk e téren az ajánlások kibocsátáshoz képest csak két év, ám a valóságos helyzethez viszonyítva több évtized. E megállapítást nem lehet vitatni, ha az egységes koncepciót és a koordinált bűnmegelőzési szervezet igényét vesszük figyelembe. De azért történt már egy s más Magyarországon is. Például kiépült a maga súlyos ellentmondásaival az utógondozási rendszer, tovább differenciálódott szociálpolitikánk, noha hiányosságaitól és szereptévesztéseitől nem tudott megszabadulni.

Mivel nincs nálunk egységes szociálpolitikai rendszer, teljesen koordinálatlan a különböző szervek tevékenysége. Bizonyos funkciókat senki nem tölt be (pl. a mai napig megoldatlan az öngyilkosságot megkísérlők utógondozása), másokat meg idegen szervezetek vállalnak fel (a kórházban fekvő emberek 20%-a pl. olyan elhagyatott, önmagát ellátni nem képes idős ember, akiket fejlettebb országokban külön intézményekben gondoznak). Szociálpolitikánk egészét az egy személy, az egy ember téves koncepciója fémjelzi. Ez a felfogás, részben objektív, részben szubjektív okok miatt, nem akceptálja a tudomány azon felismerését, hogy egyes társadalmi problémák bizonyos csoportok körében lényegesen sűrűbben fordulnak elő, mint más csoportok körében, és nem személyhez, hanem családhoz kötöttek. A vonatkozó szakirodalom „a komplex családgondozás hiánya” terminus technicusszal mutat rá e problémára.

Nagyon találóan ír erről Gönczöl Katalin: „Ma egy-egy többoldalúan veszélyeztetett család tagjaival 8–10 hatóság is foglalkozik oly módon, hogy mindegyik csak a számára problémát jelentő személyt vonja „kezelés” alá. A neurotikus anyát az ideggondozó, az alkoholista apát az alkoholgondozó, a veszélyeztetett gyermeket a gyámhatóság, majd az állami gondozó intézet, a bűnöző fiatalokot az igazságszolgáltatás mechanizmusa stb. Az öngyilkossági ki-

séletekből adódó problémák megoldása, az alkoholisták kényszergyógyítása vagy az idősek gondozása egy meghatározott pontig egészségügyi feladat, és van is rá mozgósítható kapacitás. De a jelenség mögött meghúzódó, annak előidézésében részes társadalmi ellentmondások enyhítése kifejezetten szociálpolitikai feladat. Ha ezt egészségügyi, gyógyító apparátussal kívánjuk megoldani, akkor feleslegesen pazaroljuk a gyógyításra felhalmozott társadalmi energiát, míg ha komplex szociális gondozással vállalkozunk rá, akkor a nagyobb szakértelem hatványozza az eredményeket is.”

A nyolcvanas évek elején mindezek ellenére megmozdult valami a bűnmegelőzési szervezet kialakítása érdekében. A rendőrség, a büntető ügyekben eljáró társhatóságok, az igazságügyi szervek, a bűnügyi tudományok művelői és más intézmények több előterjesztést készítettek a bűnmegelőzés társadalom által irányított intézményrendszerének országos megszervezésére. Az e tárgykörben készített javaslatok szerint a Minisztertanács vagy a Belügyminisztérium felügyelete alatt működő szervek végeznék el az elvi irányítást, a konkrét, helyi feladatokat pedig a közigazgatási egységek és az önkormányzatok mellett kialakított Bűnmegelőzési Tanács határozná meg és hajtaná végre az illetékes hatóságok, intézmények vezetőinek, no meg a lakosság képviselőinek részvételével.

A bűnmegelőzés társadalmi intézményrendszerének alapvetően két szervezeti formája alakult ki. Az egyik átfogja az adott közigazgatási egység egészét, célirányosan vezérli a bűnözés elleni küzdelmet, a másik viszont a rendőrség által felügyelt formákban működik. Az előbbi Bűnmegelőzési Tanács, az utóbbi bűnmegelőzési szervezet néven fut.

A Bűnmegelőzési Tanácsokban résztvevő személyek főként a gazdaság védelméért, valamint a társadalmi tulajdonban keletkezett károk megelőzéséért felelnek. A Bűnmegelőzési Tanácsok különböző szakbizottságokat hoznak létre speciális feladataik ellátására. Lásd az ifjúságvédelmi vagy vagyonvédelmi szakbizottságokat, valamint a terület sajátosságait feltérképező, az alkoholizmus kialakulását megelőző, a cigányok társadalmi beilleszkedését támogató szakbizottságokat. Ugyanakkor mind több helyütt szerveződnek ún. lakossági, önvédelmi csoportok.

A szakbizottságok működési területüknek megfelelő munkatervvel rendelkeznek és igyekeznek azokkal az állami, társadalmi szervekkel koordinálni tevékenységüket, amelyek hasonló feladatok ellátására szerveződtek. A Bűnmegelőzési Tanács tartja magát az általa elfogadott ügyrendhez és megválasztott képviselői meg ügyintéző szervei által működik. Ezek feladata 1. hogy figyelemmel kísérje és összehangolja az érdekelt szervek bűnmegelőzésére vonatkozó jogszabályait és az állami határozatok helyi végrehajtását; 2. hogy folyamatosan elemezze működési területének közbiztonsági helyzetét, a bűnözés alakulását befolyásoló tényezőket; 3. hogy működési területére vonatkozóan bűnmegelőzési intézkedéseket javasoljon; 4. hogy ösztönözze és támogassa mindazokat a lakossági kezdeményezéseket, amelyek a jogsértések számának csökkentését meg a közbiztonság növelését szolgálják; 5. hogy koordinálja az állami, gazdasági és társadalmi szervek prevenciók ötleteit; 6. hogy szervezze és támogassa a tömegkommunikációs eszközök bűnmegelőzést szolgáló felvilágosító, nevelő és propaganda tevékenységét; 7. hogy indítványozza a prevencióban közremű-

ködök erkölcsi és anyagi elismerését; 8. hogy ajánlásokat juttasson el az illetékes terület vezető szerveihez a jogsértő cselekmények elkövetését lehetővé tevő körülmények megszüntetése érdekében; 9. hogy kezdeményezze a bűnmegelőzés hatékonyabbá tétele érdekében jogszabályok kiadását, módosítását, kiegészítését; 10. hogy lássa el mindazokat a jogszabályi rendelkezésekből adódó feladatokat, amelyek a bűnözés elleni össz társadalmi küzdelmet eredményessé teszik.

Az ország több városában, községében a rendőrség és az önkormányzat, részben a lakosság kezdeményezésére megalakultak a rendőrség által felügyelt bűnmegelőzés társadalmi szervezetei. Ezek négy alapvető csoportba sorolhatók. *Komplex program keretében működő bűnmegelőzési rendszerek* ott jöttek létre, ahol rendőrségi feladatnak tekintették, hogy a bűnözés ellen össz társadalmi méretekben felvegyék a harcot. *Koordinált bűnmegelőzési szervezetek* néhány nagyközségben, nagyobb városban alakultak a lakókörzeti állampolgárok önkéntes közreműködésével. Ezen szervezetek prevenciós tevékenységének koordinálására rendőri irányítással operatív bizottságot hoztak létre, melyben részt vesznek pedagógusok, pszichológusok, számítógépes szakemberek, a biztosító alakulatai, reklám- és propaganda tevékenységgel foglalkozók, valamint a helyi állami, társadalmi szervek képviselői.

Spontán bűnmegelőzési csoportok általában a lakosság kezdeményezésére létesülnek, önálló szervezeti keretük nincs. Ha egy-egy lakó- vagy település helyen elszaporodnak a vagyon elleni bűncselekmények, akkor ad hoc csoportok formálódnak a tettenérés megszervezésére, a tettes és társai elfogására. *Bűnmegelőzési bázisok* néven – a rendőrség és az önkormányzat kezdeményezése alapján – különböző szervezetek alakultak több városban, községben. Ezek felméri, hogy kik aktivizálhatók a bűnmegelőzési munkában, és kik azok, akik deviáns magatartásukkal veszélyeztetik a közbiztonságot. Az előbbi csoport azután folyamatosan figyeli az utóbbit.

Nem véletlen, hogy először Borsod-Abaúj-Zemplén megyében jött létre a Bűnmegelőzési Tanács. Itt ugyanis a bűnügyi helyzet még az elmúlt évhez képest is jelentősen romlott. A bűncselekmények száma közel 50%-kal emelkedett itt az országos átlag fölé. Megközelítőleg kétharmada vagyon elleni. Az erőszakos bűncselekmények elkövetését illetően is rendkívül rossz a helyzet, mintegy 1700 esetet tartanak nyilván. Arány, talánul magas a gyermekkorú és fiatalkorú elkövetők száma, és speciális helyzetben van ez a terület a cigányság kriminalitása szempontjából is, mert itt van a legtöbb cigány származású elkövető, ha az abszolút számokat nézzük.

A megyei rendőrfőkapitányság vezetése a cigányság beilleszkedési problémáit, az alkoholizmus visszaszorítására tett kísérleteket, a gyermek- és ifjúságvédelem helyzetét, továbbá a vagyonvédelmi hiányosságokat figyelembe véve arra az elhatározásra jutott, hogy az országban először, kísérleti jelleggel létrehozza a bűnmegelőzés társadalmi tanácsait. Az első ilyen jellegű szervezet Miskolcon jött létre 1983. októberében. A Borsod-Abaúj-Zemplén megyei Bűnmegelőzési Tanács 1984. májusában alakult meg.

A bűnmegelőzési tanácsokban sajátosan ötvöződik az állami és a társadalmi jelleg. Önmagukban nem foganatosíthatnak megelőzési intézkedéseket,

hiszen társadalmi szervezetek – hatósági jogosítvány nélkül. Fő feladatuk, hogy naprakészen megismerjék a bűnügyi helyzetet, hogy feltárják a bűnözés okait, és segítsék a hatóságokat ezen okok megszüntetésében. A bűnmegelőzési tanácsok mellett több szakbizottság (pl. ifjúságvédelmi, vagyónvédelmi, alkoholizmus elleni, cigányokat támogató stb.) jött létre.

A megyei bűnmegelőzési tanács szervezésében bűnmegelőzési hónapot rendeztek, melynek keretében számos propaganda-előadást tartottak mind a községekben, mind a vállalatoknál, intézményeknél. A vagyónvédelmi vándorkiállításon pl. bemutatták a hazai forgalomban levő riasztó- és biztonsági berendezéseket. Az alkoholizmus elleni kampányt is nagy érdeklődés kísérte. Az eddigiekben ismertetett általános feladatok mellett ki kell emelnünk a közvéleményt negatív irányban befolyásoló, a közbiztonságot fokozottabban veszélyeztető bűncselekmények megakadályozását, valamint a gyermek- és fiatalkorúak védelmét szolgáló intézkedések kidolgozását.

A fővárosi szintű bűnmegelőzés társadalmi intézményrendszerében a lakossággal közvetlen kapcsolatban álló, a társadalmi aktivákat a feladatokhoz méretezett számban foglalkoztató kerületi bűnmegelőzési bizottságoknak van a legnagyobb jelentősége. A Fővárosi Bűnmegelőzési Tanács 1987. évi munkaprogramja alapján Budapest kerületeiben megalakultak a bűnmegelőzési bizottságok. Ahol is nem a bizottsági munkára, hanem a konkrét megelőző, óvó, védő stb. intézkedések végrehajtására helyezik a hangsúlyt. A kerületi bűnmegelőzési bizottságok a megvitatott és elfogadott éves munkaterv alapján tevékenykednek. Céljuk az adott közigazgatási terület közbiztonsági helyzetének, a bűnözés alakulását befolyásoló tényezőknek a rendszeres elemzése; a kerületben levő állami, társadalmi, gazdasági szervek, valamint a lakosság széles körű bevonásával konkrét megelőzési program kimunkálása és végrehajtása; végezetül tájékoztatás és propagandatevékenység a bűnmegelőzés érdekében.

A kerületi társadalmi szervezetek közül kiemelkednek a lakosság körében szervezett területi közrendvédelmi csoportok. Ezek az ún. önvédelmi csoportok hatósági jogkörrel nem rendelkező, önkéntes szervezeti egységek. Létszámukat, összetételüket a lakóterület bűnügyi veszélyeztetettsége, a helyi szervek és a lakosság aktivitása, és egyéb helyi sajátosságok határozzák meg. A kerületi rendőrkapitányság vezetője által kijelölt rendőrtiszt szakmai segítségével irányítja őket a kerületi bűnmegelőzési bizottság. Az önvédelmi csoportok az alábbi módszereket alkalmazzák: fertőzött területeken, tipikus elkövetési időben megfigyeléseket végeznek, megadott szempontok szerint információkat gyűjtenek, összegzik a beérkező javaslatokat, a fogadóórákon tanácsokat adnak, előadásokat, kiállításokat szerveznek, vagyónvédelmi célból lakossági őrjáratot toboroznak stb.

A létrehozott bűnmegelőzési tanácsok és egyéb bűnmegelőzési feladatot ellátó társadalmi szervek néhol jól és hatékonyan működnek, néhol pedig abszolút formális a ténykedésük. Ennek nem az az oka, hogy hiányzik a jószándék, vagy néhol nem képesek felismerni a problémákat, hanem, hogy hamis a rendszer felépítésének egy-két alapaxiómája. Így pl. hatékony bűnmegelőzés helyi szinten elképzelhetetlen igazi önkormányzati rendszer nélkül. Természetesen nem kellene feloszlítani a jelenlegi bűnmegelőzési tanácsokat, csupán működtetésüket kellene az önkormányzatokra bízni.

A jelenlegi struktúra másik téves axiómája a rendőrség túltengésének problémája. A rendőrség olyan feladatokat is magára vállal most, amelyeket egy erősen centralizált szervezet eleve képtelen ellátni. Pl. nagy kiterjedésű üdülőövezetek, zárt kertek, gazdálkodó szervek vagyónvédelmét. Ez nonszensz. Hazai történelmi tapasztalatok, valamint külföldi példák sora bizonyítja, hogy hatékonyabb formái is vannak az ilyen feladatok megoldásának. Újra kellene gondolni ma is létező intézményeket, pl. másképp kellene szabályozni a mezőőr intézményét. Emellett, ha egyes önszerveződő csoporttagoknak megadnák a lehetőséget, hogy tényleges jogosítvánnyal rendelkező vagyónvédelmi osztályokat hozzanak létre, akkor máris színesebb lenne a megelőzéssel foglalkozók palettája.

Ha a különböző gazdálkodó szerveknél megjelenik majd a tulajdonosi érdek, akkor azok igyekezni fognak a sérelmükre elkövetendő bűncselekményeket megelőzni. Akkor már csak a kereteket és a jogosítványokat kell újragondolni, hogy a jelenleg ugyancsak halványan működő Polgári Fegyveres Őrség és üzemrendészet helyett komoly szervezetek alakuljanak. Kanadában pl. a felderített vagyon elleni bűncselekmények több mint a felét magánszervezetek kémelelik ki. A rendőrség koordinálhatja ezek tevékenységét, de nem helyes, ha szociálpolitikai töltésű dolgokat hangol össze. A rendőrségnek még koordinátori minőségben sem szabad belesétálnia a szereptévesztés csapdájába. Teljesen egyetértünk Szabó Andrással, aki a következőket írja erről: „Minél világosabb a felismerés, hogy a bűnözés társadalmi produktum, annál egyértelműbb, hogy a büntetőjog társadalmi funkciója nem a bűnözést termelő társadalmi folyamatok befolyásolása, illetve kiküszöbölése... a büntetőjogi és ezen belül a rendőri megelőzés nem azonos a társadalmi bűnmegelőzéssel és nem is veheti át annak feladatait.” A rendőrség azzal szolgálja tehát legjobban a bűnözés megelőzését, ha minél eredményesebben teljesíti feladatát, a közrend és közbiztonság védelmét, a bűncselekmények és elkövetőknek a felkutatását.

Azon túl, hogy a társadalmi bűnmegelőzés idegen a rendőrség profiljától, álláspontunkat más is indokolja. A bűnözés megelőzése fontos gazdasági és politikai döntéseket vár el mind az országos, mind a helyi politikától. Ez országos szinten a kormány, helyben az önkormányzat feladata. A bűnmegelőzéssel foglalkozó országos szervezet létrehozásánál a kormány többféle megoldás között választhat. Létrehozhat egy speciális, minisztériumok közötti szövet, a jelenlegi Bűnmegelőzési Országos Tanácshoz hasonló, vagy rábízhatja az országos feladatok koordinálását az egyik minisztériumra. De világosan kell látnunk, hogy a hétköznapi tevékenységek szintjén a bűnözés megelőzése döntően szociálpolitikai feladat, ezért ideje kiépíteni egy egységes szociálpolitikai intézményrendszert. Vagyis a jelenlegi, nagyon alacsony határfokkal működő, szét-szórt és koordinálatlan rendszert át kell csoportosítani, újjá kell szervezni. Aki csak egy kicsit is ismeri a szociálpolitika problémáit, az nagyon jól tudja, hogy az ilyen típusú tevékenységnél előnyben kell részesíteni az önkéntesség elvét. Az emberek ugyanis a hatóság szó hallatán azonmód a bürokráciára meg a kényszerre asszociálnak.

dr. Sárkány István—dr. Tauber István

Gondolatok a bv-jog kodifikációjához

Az emberi magatartás sokféle tényező eredője. Biológiai, pszichológiai, de zömmel társadalmi tényezőké. Ezek egymással összefüggésben hatnak, egymást alakítva fejlődnek az ember szocializálódása, illetve az elítélt reszocializációja során. A fogvatartott nevelésekor az eddig alkalmazott módszerek mellé most felzárkózott mindazon erkölcsi, kulturális, vallási érték közvetítése, amely az elítélt személyiségéből pozitív változást tud kiváltani, s ily módon hozzá tud járulni visszaillesztéséhez a társadalomba.

Vallásszabadság és reszocializáció

A Magyar Köztársaság Alkotmányának 60. § (1) bekezdése kimondja, hogy „mindenkinek joga van a gondolat, a lelkiismeret és a vallásszabadságra”. A magyarországi egyházak, a felekezetek, a vallási közösségek a társadalom kiemelkedő fontosságú értékhordozó és közösségteremtő faktorai. A hitélet körébe tartozó tevékenységük mellett kulturális, nevelési-oktatási, szociális aktivitásukkal és a nemzeti tudat ápolásával is jelentős szerepet töltenek be a társadalom életében.

Az egyházak a jogállamiság kiépítésének, egy demokratikus társadalmi rend, egy modern politikai rendszer létrehozásának aktív részesei napjainkban. Emellett évezredek erkölcsi értékeik terjesztése révén egyre inkább partnerei lehetnek a büntetésvégrehajtásnak, az intézetekben folyó nevelőmunkának.

A lelkiismereti és vallásszabadságról, valamint az egyházakról szóló 1990. évi IV: tv. 6. §-a szerint lehetővé kell tenni az egyéni és közösségi vallásgyakorlást a fogvatartottak számára. Nincs jogi akadály a egyes felekezetek és a büntetésvégrehajtás közötti együttműködésnek, sőt kötelességünk garantálni az elítéltnak mindazon jog gyakorlását, melytől sem ítélet, sem jogszabály nem fosztotta meg.

Mint hogy a lelkiismereti és vallásszabadság az ember legszemélyesebb joga, ennek gyakorlását a legszigorúbb rezsimű intézetekben is lehetővé kell tenni. Ki kell használni a vallási normák reszocializációs hatását, gondoskodni kell arról, hogy az elítélt részt vehessen egyházi szertartásokon, egyéni beszélgetéseken, hogy gyónhasson, hogy egyházi kegytárgyakat, Bibliát tarthasson magánál, hogy egyházi sajtóterméket járathasson, olvashasson.

A vallás ezeréves szabályai alkalmasak arra, hogy az elítélt önként kövesse a társadalmilag hasznos normákat, mert a vallás előírásai közel állnak az em-

berhez, könnyen beépülnek a tudatába: „Mert e parancsolat nem megfoghatatlan előtted, sem távol nincs tőled, sőt felette közel van hozzád, a te szívedben van, hogy teljesítsd azt.” (Mózes V. könyve 11. pont.)

Bánásmód és bizalmi légkör

Az elítéltnak olyan vele szemben alkalmazott bánásmódhoz van joga, amely erősíti önbecsülését, felelősségérzetét és azt a szándékát, hogy a törvények megsértése nélkül önálló egzisztenciát teremtsen magának. A jövő büntetés-végrehajtásában, az alkalmazott eszközöknek és módszereknek, az intézeteken belüli életnek egyre jobban hasonlítania kell a szabad élethez. A cél az, hogy a fogvatartott ne egy mesterséges, izolált világ normáit kövesse, hanem egy olyan rendszer szabályait, amely naponta döntési helyzetek sorozatával bombázza, és így a sokszínű társadalmi valóságot reprezentálja számára a falakon belül.

Mindaddig, amíg a bv-intézetekben a viselkedés normái nem közelítenek a társadalomban elvártakhoz, addig az elítélt intézeteken belül tanúsított magatartásából nem következtethetünk szabadulása utáni viselkedésére. A nevelő és a nevelt közötti kapcsolatnak sokkal oldottabbnak kellene lennie, az egyéni foglalkozásokon bizalmi légkörnek kellene uralkodnia, jó lenne, ha a nevelőtiszt és a fogvatartott együttműködnének a reszocializáció érdekében.

Mérsékelné az elítélt ellenállását a büntetéssel és a bv-személlyel szemben, ha csak polgári alkalmazottak dolgoznának a nevelési szolgálatnál. Nem célszerű kötelezővé tenni se az egyéni foglalkozásokat (mert akkor kihallgatás jellegűek), se az ismeretterjesztő előadásokat, se az egyházi szertartásokon való részvételt.

A végrehajtási rezsimék sajátosságai

A magyar büntetőjogban központi szerepe van a szabadságelvonásnak. A hatályos Btk különös részének több mint 500 tényállásából 11-et fenyeget kizárólag pénzbüntetés, 86-ot alternatív – azaz szabadságvesztéssel is sújtható – büntetés, és az összes többit csak szabadságelvonás. A kiszabott büntetések közel felét emiatt a szabadságvesztés szankciója teszi ki. Noha a Btk a reszocializáció szellemében fogalmazza meg elveit és szabályait, a hazai büntetőpolitika és bírói gyakorlat represszív jellegű.

Feltehető, hogy a közeli jogszabálmódosítás következtében ez megváltozik és így a bv-intézetek zsúfoltsága is csökken. Ez esetben meg lehetne valósítani egy új bv-rendszert, amelyben az ország valamennyi bv-intézete foganatosíthatna előzetes letartóztatást. Az előzetesek, amennyiben nem helyezik őket szabadlábra, a jogerős ítéletig a befogadó intézetben maradnának. A nem jogerős elítélt is az előzetesek közt nyerne elhelyezést, az őt megillető jogosultságok élvezetével.

A bíróság nem állapítana meg az ítéletben bv-fokozatot, hanem egységes szabadságvesztést szabna ki a legenyhébb fokozat és a két évet meg nem haladó szabadságelvonás kivételével. Az egy évnél nem hosszabb tartalmú, nyitott intézetben végrehajtandó szabadságvesztés-büntetést pedig automatikusan fel-

függesztenék. A speciális intézetek (IMEI, fiatakorúak intézete stb.) egy központi diagnosztizálóval egészülnének ki.

Ha a terheltet a nem jogerős ítélet kihirdetésével nem helyezik szabadlábra, akkor már ebben a szakaszban megkezdődne személyiségének vizsgálása, annak feltárása például, hogy szenved-e pathológiás személyiségzavarban. A megfigyelést a (pedagógusokból, gyógypedagógusokból, lelkészekből, pszichiátrékból és pszichológusokból álló) nevelési szolgálat végezné és jogerős ítélet esetén irányadó jellemzést készíthetne az elítélt bv-rezsimbe sorolásához. Az intézetbe kerülő jogerősen elítéltek is átesnének egy rövid diganosztizáló szakaszon, majd a központi kivizsgáló-megfigyelő intézetbe kerülnek a bv-rezsim megállapítása céljából, hiszen a büntetésvégrehajtás hatásosságát a differenciálás fokozhatja a legjobban.

Az osztályozás célja a személyiségtípushoz igazított kezelés, nevelés, bánásmód megteremtése, az egyénre szabott eljárások kidolgozása, az individualizált büntetésvégrehajtás. A központi kivizsgáló intézet ellátná az elítélt diagnosztizálását, majd ennek alapján kidolgozná a követendő nevelési módszereket és az elítélteket megfelelő bv-rezsimbe utalná. A diagnosztizálás alapja az elkövetett bűncselekmény tárgyi súlya, a bűnelkövető társadalomra veszélyessége lenne. Ez egészülné ki a visszaesés, valamint a közösségi viselkedés mutatóival, a normakövetési hajlam vizsgálatával, a szokásos környezettanulmánnyal és az alkoholista, illetve toxikomán életmód feltérképezésével. A központi diagnosztizáló szakembereink összetétele megegyezne a fentebb vázolt nevelési szolgálat struktúrájával.

Nem kerülnének kivizsgálásra azok, akiket a bíróság két évet meg nem haladó szabadságvesztésre ítélt. Az elítélt a kapcsolattartójához legközelebb álló intézetben kezdené meg büntetésének letöltését. A nevelési szolgálat további megfigyelés alatt tartaná és időszakonként ismét minősítené – enyhébb rezsimbe helyezés céljából. A minősítésnél figyelembe kell venni a zárkatársak, a közösségvezetők és az öntevékeny szervezetek tagjainak véleményét. Lehetővé kell tenni a többszöri átminősítést; a zárt igazságügyi intézetből a félig nyitottan át – a fogvatartott magatartásától függően – a nyitott rezsimű intézetig jutást úgy, hogy a határok visszafelé is átjárhatók legyenek.

Röviden a három említett rezsim jellemzőiről. A zárt igazságügyi intézet fogvatartottját büntetése 3/4-ed részének letöltése után lehetne feltételes szabadságra bocsátani, rövid tartamú eltávozásra pedig a jelenlegi börtönfokozatnak megfelelő szabályok szerint mehetne, az intézeten belüli munkahelyen kötelező lenne dolgoznia, a vele azonos beosztásban tevékenykedő szabad állampolgár keresetének 40%-át kapná kézhez, ebből kellene tartalékot képeznie. A nap minden szakában formaruhát viselne, havonta kétszer kaphatna súlykorlátozással élelmiszercsomagot, havonta egyszer fogadhatna látogatót egy óra időtartamra. Kapcsolattartóinak száma korlátlan lenne, levelezését szűrőpróbaszerűen ellenőriznék, a kontroll nélküli telefonhasználatról pedig fenytésül eltilthatnák.

A félig nyitott igazságügyi intézet elítéltjét büntetése 2/3-ad részének letöltése után lehetne feltételes szabadságra bocsátani, rövid tartamú eltávozásként évente 10 nap járna neki, amelyet tetszése szerint, a családi programok függvényében oszthatna el, azaz kérhetne ki. Munkavégzésre nem lehetne kö-

Ökumenikus kápolnát szenteltek Tökölön

telezni, de ha önként jelentkezik, akkor – felügyelet mellett – külső munkahelyen is foglalkoztatható lenne; a vele azonos beosztásban dolgozó szabad állampolgár keresetének 60%-át kapná kézhez, ebből kellene ún. tartalékot képeznie. Jutalomként hordhatná a saját ruháját, hetente kaphatna súlykorlátozással élelmiszercsomagot, kéthetenként fogadhatna egy órára látogatót. Korlátlan számú kapcsolata lehetne, levelezését időnként ellenőriznék, a telefonszám ellenben kontroll nélkül használható.

A nyitott igazságügyi intézet fogvatartottja büntetésének csupán a felét lenne köteles letölteni, rövid tartamú eltávozásként havonta egy hétvégét családjá körében, otthon tölthetne. Munkavégzésre nem lehetne kötelezni, de ha önként vállalná azt, akkor felügyelet nélkül is foglalkoztatható lenne a külső munkahelyeken. Rabkeresménye a vele azonos beosztásban dolgozó szabad állampolgár keresetének 80%-át tenné ki, ezt teljes egészében kézhez kapná, tartalékolásra nem lehetne kötelezni. Hordhatná a saját ruháját, ám ha dolgozik, akkor munkaruhát kellene számára biztosítani. Élelmiszercsomagot – súlykorlátozás nélkül – bármikor kaphatna, látogatót pedig minden hétvégén fogadhatna. Kapcsolattartóinak számát senki nem korlátozná, levelezését nem ellenőriznék és telefonhasználat illetné meg.

Jutalmazás és a fegyelmi felelősségre vonás

Ha a büntetésvégrehajtás feladatát a reszocializációban jelöljük meg, akkor a jutalmazásra vonatkozó jelenlegi szabályozás (Bv. Szabályzat 41. § (1) bek.) ellentmond ennek, hiszen az intézet rendjét, biztonságát helyezi előtérbe, az intézet normáinak betartását értékeli. A jutalmazás eddigi indokai mellé fel kell tehát venni a példás kapcsolattartást, a család támogatását, a szakképzés megszerzését stb.

Ahogy teret kap társadalmunkban a differenciált jövedelemszerzés és életmód, úgy háttérbe kellene szorítani az egyenlőségi elvét a bv-intézetekben is. A jutalmak körét pl. ki kellene bővíteni egy egyéb kategóriával, amely garantálná, hogy a nevelő, a munkáltató szociálisan ösztönző jellegű jutalomban részesítse az elítéltet. Nevezetesen, hogy jobb ruhát, kulturáltabb elhelyezést biztosítson neki, hogy kevesebb intézetfenntartó munkára ossza be, hogy gyakoribb szabadidős programot tegyen lehetővé számára.

Önértéket tápláló jutalom lenne, ha az elítélt formruha helyett hordhatná a sajátját. Hiszen az életrend részletes meghatározottsága, a jelentkezési kötelezettség, a szociális érintkezés egysíkúsága uniformizálja az egyén gondolkodásmódját és a reszocializáció ellen hat. Miközben engedelmes fogvatartottat nevel, alkalmatlanná teszi a döntésre, megszünteti problémaérzékenységét, mert mindent megold helyette. Ezért célszerű lenne, legalább jutalomból, az alaki előírások csökkentése.

Az elkövethető fegyelmi vétségek sorában az egyéb kategória az utolsó. A *nullum crimen sine lege* elv alapján csak nevesített fegyelemsértés esetén van helye felelősségre vonásnak, hiszen nem kívánhatjuk a fogvatartottól, hogy olyan belső normákat kövessen, amelyeket nem is ismer. A fegyelmi vétségeket olyan szintű jogforrásban kellene felsorolni, mint a kiszabható fenyítéseket.

A fegyelmi eljárásra vonatkozó szabályok közül hiányzik a panaszjogra való figyelmeztetés, a fenyítés kihirdetésekor pedig az, hogy jogorvoslat illeti meg az elítéltet.

A magánelzárás fenyítés: halmozott fenyítés, hisz több joghátrányt tartalmaz egyszerre, azaz egy fegyelemsértés miatt több szankció sújtja a fogvatartottat. A *ne bis in idem* elv betartása és a reszocializáció támogatása céljából ki kell emelni ezek közül a látogató fogadása és a levelezés tilalmát. Hátrányos a reszocializáció szempontjából az is, ha az elzárás megszakítja az évi pihenőidőhöz szükséges folyamatos munkavégzést, mert ezzel nemcsak a pihenőidővész el, hanem lecsökken az esetleg adható rövid tartamú eltávozás hossza is.

A kapcsolattartás problémái

A társadalomba való visszailleszkedés elengedhetetlen feltétele a jó családi kapcsolat. Az intézet rendjének megsértéséért kiszabható fenyítési nemek viszont ellentmondanak a reszocializációnak, mert ezek épp a külvilággal való érintkezés megvonásával büntetnek (lásd a csomagtól, illetve a látogatótól való eltiltást!). A visszailleszkedés szenved csorbát a kapcsolattartók számának limitálásával is. A fogvatartott számára ugyanis sokkal nagyobb jelentőséggel bír a levelezés, mint a szabad ember számára. Az írásbeli kapcsolattartás jogának pedig integráns része a levelezőpartner szabad megválasztása. Ezért a levélváltás megtiltását a hozzátartozókkal csak egyedi esetekben lehet megengedni, ha a dolog veszélyeztetné a büntetőeljárás sikerét, illetve az intézet biztonságát. Hatályos szabályozásunk jogforrási hierarchiát sért, amikor megengedi, hogy betekintsünk az elítélt levelezésébe.

Tapasztalataink szerint a láthatás a hosszú tartamú szabadságvesztésre ítélték körében nincs eléggé kihasználva. Ennek több oka van: a család szegényli, hogy hozzátartozója bv-intézetben van; folyamatosan elhidegülnek tőle; mivel rendkívül rideg körülmények között kerül sor a láthatásra, egyik fél sem törekszik annak megismétlésére; néha olyan anyagi helyzetben él a család, hogy a látogatás helyére utazás anyagi terheit nem bírja magára vállalni. (Ez utóbbi problémát pl. ki lehetne küszöbölni a telefon korlátlan használatával.)

A látogatás lebonyolításához nem kellene rácsok, egy plexit lap, egy átlátszó tetejű asztal, egy mikrofon ugyanúgy garantálja a biztonságot, mint az eddig alkalmazott módszerek. A legszigorúbb rezsimben is otthonossá kellene varázsolni a látogatók fogadására szolgáló helyiségeket. El kellene érni, hogy a rövid tartamú eltávozást ne egyhuzamban, hanem a hétvégekre elosztva kapja meg az elítélt. Így kívánja a család egységének védelme, hisz tapasztalataink szerint a hétköznap eltávozott elítélt napközben egyedül van otthon, a hétvégét viszont teljes egészében a családjával tölthetné. Az elítélt és a hozzátartozója közötti térbeli távolságot is csökkenteni kellene, mert sok családnál ütközik anyagi nehézségbe a látogatás igénybevétele. Talán meg kellene határozni a családtól mért legnagyobb távolságot, és ennek alapján helyezni el az elítéltet. A jelenleg funkcionáló bv-intézetek profiljának átszervezése, a letöltőházak és a megyei intézetek közötti különbség megszűnése elősegíthetné az említett

megoldást. Így ugyanis jobban be lehetne kapcsolni a letöltőházakat az előzetes letartóztatás foganatosításába.

Javaslatok egyéb rendelkezések módosítására

A munkában töltött idő a nyugdíj szempontjából számítson szolgálati időnek; legyen kötelező mindhárom rezsimben tartási költséget fizetni függetlenül a munkavégzéstől; a 101/81. IM Ut. 323. § (2) bek. k) pontja szerint az elítélt a nyomozás időtartama alatt ún. tartásdíjat fizet magáért. Ez az előzetesek esetében indokolt is, de a többi elítéltet érintően nem az, hiszen előfordul, hogy a nyomozás időtartama eléri a hatvan napot. A 101/81 IM Ut. 324. § (1) bek. alapján fel kell számítani az elítéltnak a tartási költséget, ha a hét utolsó munkanapján dolgozik. Több ízben megtörtént, hogy az elítélt szándékosan elrontotta munkagépét. Ajánlatos lenne az említett bekezdést kiegészíteni azzal, hogy akkor is köteles ún. tartásdíjat fizetni, ha a hét utolsó munkanapján önhibájából nem végez munkát.

Az elítélt munkájával összefüggésben okozott kárért a munkajog szabályai szerint felel. A tulajdonformák változása miatt ez a munkajog által korlátozott kárfelelősség manapság már korszerűtlen. A dolgozót havi keresete 50%-ának elvesztése nem sarkallja gondosabb munkára. Célszerű lenne a fogvatartott kártelelősségét legalább egy vele azonos beosztásban dolgozó szabad személy jövedelméhez szabni. Ha üzemi baleset éri az elítéltet vagy foglalkozásából eredően betegszik meg, akkor táppénzre jogosult, melynek mértéke rabkeresményéhez igazodik. A fogvatartott tartalék pénzét egyaránt őrizheti takarékketében és értékpapírban. A kötelezően tartalékolt összeg viszont csak államilag garantált értékpapírba fektethető.

A bv-szabályok közé fel kell venni a személyiségi jogok védelmét biztosító előírásokat, illetve a Ptk. ide illeszkedő rendelkezéseit. Különösen a hátrányos megkülönböztetés tilalma, a jó hírnév védelme, valamint a nyilvántartott adatokról szóló tájékoztatás mikéntje szorult tisztázásra. A fogvatartott gyakran jön a bv-intézetbe olyan tárgyakkal, amelyek nem tehetőek letétbe, ugyanakkor magánál sem tarthatja az elítélt. Ám egy értékes dezodor vagy parfüm kidobásával jelentős veszteség éri az elítéltet. Célszerű lenne az ilyen tárgyakat, utánvéttel, csomagként hazaküldeni a családnak.

A rezsimváltástól függetlenül a fogvatartott szabadságvesztés-büntetésének teljes időtartama alatt tartozzék ugyanahhoz a nevelőhöz és lelkipásztorhoz, ha saját akaratából nem kér mást. Az önképzés lehetőségétől és a látogató fogadásától az elítéltet fegyelmi fenytés okából se célszerű eltiltani. Ha az előzetes szakképesítés megszerzése céljából tanulmányokat folytat, akkor ítélethirdetés után csak olyan bv-intézetbe lehessen szállítani, ahol ezt nem kényszerül abbahagyni. Mivel a büntetés csak szabadságfosztást és helyhezkötttséget jelent a látogatások alkalmával, az intim együttlét lebonyolítására jó lenne, ha az elítéltet zuhanyozóval felszerelt elkülönített helyiséget vehetnének igénybe.

Az étkezés ne legyen kötelező napirendi pont. Ha az elítélt nem éhes, ne kelljen átvennie az adagját. A konyhai tapasztalat az, hogy alig marad maradék, mert az elítélt felveszi és kiönti az ételt. A kötelező ételfelvétel a felesleges

fegyelmezés érzetét kelti a fogvatartottban. Minden rezsimben működtetni kell öntevékeny szervezeteket. Félévenként, vagy ha az elítéltek igénylik, akkor gyakrabban fórumot kellene tartani, ahol az intézeti tanács tagjai válaszolnának kérdéseikre. Meg kell szervezni, hogy a szabaduló elítélt – ha igényli – a helyi önkormányzatokon, illetve az utógondozást felvállaló egyéb szerveken át három hónapig átmeneti szálláshoz és naponta egyszer meleg ételhez jusson.

A feltételes szabadságra bocsátás

A feltételes szabadságra bocsátás javaslatának eldöntésénél a szabaduló terveire és kialakított kapcsolataira kell koncentrálni. Nem kell megkövetelni tőle a korábban oly nagy súllyal latba eső biztos munkahelyet, elég ha stabil egzisztenciára van kilátása. A nevelő és az intézet parancsnoka jobban megismeri a feltételes szabadságra bocsátandó elítéltet, mint a bv-bíró a fogvatartott meghallgatásából és az írásbeli nevelői véleményből. A bv-bírók döntése csak igen kis százalékban tér el a nevelők és a parancsnokok által javasolttól. Ezért célirányos lenne az átminősítés és a feltételes szabadságra bocsátás kedvezményének megadását az intézetparancsnok vagy az intézeti tanács hatáskörébe adni. Természetesen úgy, hogy a döntés ellen a fogvatartott jogorvoslatért fordulhatna a bv-bíróhoz.

Változtathatatlanak, fejlődésképtelennek nyilvánítjuk a többszörös visszaesőt és fontos jellemalakító és viselkedésmódosító eszköztől fosztjuk meg, ha kizárjuk a feltételes szabadságra bocsáthatók köréből. Kapja meg ő is ezt a lehetőséget, de a feltételes szabadság számára legyen hosszabb, vagy ha visszavonják, a hátralevő időt szigorúbb rezsimben töltsse le.

Az előzetes letartóztatás

Az előzetesen letartóztatott jogállását a Be. 3. § (1) bek. határozza meg: „senki nem tekinthető bűnösnek mindaddig, amíg büntetőjogi felelősségét jogerős bírói határozat meg nem állapította”. Tehát az előzetesek számára olyan jogszabályokat kell garantálnunk, amelyek egy társadalmilag átlagosnak mondható életszínvonalat tesznek lehetővé az intézet falain belül. Így pl. optimális körülményeket, azaz elkülönített helyiséget kell biztosítani a védekezésre való felkészüléshez, hogy a jogszabályokat és az ügyiratokat nyugodtan át tudják tekinteni.

A gyakorlat azt mutatja, hogy a kirendelt védő nagyon ritkán – néha a kliens írásbeli kérelmére sem – jön be az intézetbe. A rosszabb anyagi helyzetű előzetesek jogvédelmének biztosítása céljából – természetesen nem a védelem átvállalásának szándékával – azokban az intézetekben, ahol sok az előzetes, legyen egy bv-jogász, aki büntetőjogi alapkérdésekben pl. egy beadvány megbeszélésében segítséget tud nyújtani.

Az előzetesen letartóztatottat ne kötelezzük kapcsolattartóinak megjelölésére, hagyjuk őket korlátlanul levelezni. A levelek kontrollja szorítkozzék a bűntársakkal való érintkezés és a rendkívüli események megelőzésére.

A 101/1981. IM Ut. 262. § (1) bekezdéssel ellentétben nem helyes őket eltiltani se a levelezéstől, se a csomagküldemények átvételétől, se a látogatók fogadásától, olyan indokkal, hogy ez veszélyezteti a büntetőeljárás sikerét. Ha ez így van, akkor nagyobb figyelmet kell fordítani az ellenőrzésre.

Bármikor, súlykorlátozás nélkül át kell hogy vehesse élelmiszer-csomagját az előzetes. A látogató fogadásától fenyegetésként sem szabad eltiltani, magánelzárása ne haladhassa meg a tíz napot. (Ha nappal feketne az ágyán, és még néhány magatartási szabály megszűnne, akkor bizonyára csökkenne körükben a fenyegetések száma). Az ártatlanság véelméből eredően is lehetővé kellene tenni – minél gyakrabban – a hozzátartozókkal való találkozást. Sajnos, a technikai kivitelezhetőség miatt ez csak hetente lehetséges.

Ha az előzetesen letartóztatott dolgozni akar, munkabérének el kell érnie az ugyanolyan munkakörben dolgozó szabad állampolgár minimálbérét. Az előzetesek szabadon dönthetnek arról, hogy kívánnak-e dolgozni. Ne sújtsa őket szankció, ha meggondolják magukat és nincs kedvük tovább tevékenykedni. Az előzetes rendelkezzen munkabérének egészével, ún. kiétkezése ne legyen adott összeghez kötve. A dolgozó előzetes pedig letéti pénzéből korlátlanul költhessen személyes szükségleti cikkekre.

A termelő munkától nem szabad eltiltani az előzetest, mert ha van bűntársa, akkor annak elkülönítéséről egyébként is gondoskodni kell. A 101/81. IM Ut. 265. §-ával ellentétben jelentkezése esetén meg kell engedni – a művelődéshez való állampolgári jog alapján –, hogy iskolai oktatáson vehessen részt. Ezenkívül korlátozás nélkül jóvá kell hagyni, hogy a saját költségén sajtóterméket vásároljon, hogy használja a tömegkommunikációs eszközöket és ellenőrzés mellett a telefont.

A Bv. tvr. 119. § (2) bek. alapján az előzetesen letartóztatott fiatalkorúakat el kell különíteni. Ugyanakkor azt tapasztaljuk, hogy a fiatalkorúak zárkáiban olyan közösségek formálódnak, amelyek a nevelési ráhatások ellenében működnek. Az azonos életfelfogású és gondolkodásmódú egyének hamar egymásratalálnak, és az ingadozó, könnyen befolyásolható fiatalkorúak a szuggesztívebb személyiségekhez kapcsolódnak, akik pedig a maguk antiszociális nézeteit igyekeznek minden eszközzel elterjeszteni. Így még azokban a fiatalkorúakban is megerősödnek a negatív személyiségvonások, akikre a nevelés ezek nélkül az informális csoportok nélkül pozitív hatással lenne.

Tehát célszerűbb lenne az elsőbűntényes felnőttkorúakat és a fiatalkorú előzeteseket egy zárkába helyezni. Hiszen a felnőttkorúak – lévén elsőbűntényesek – még nem igazolják elkövetett tettüket semmiféle ideológiával, ezért ők még alkalmasak pozitív nevelési hatások befogadására. Vagyis képesek olyan normákat közvetíteni a fiatalkorúak felé, amelyek előfeltételeit képezik egy sikeres reszocializációnak. A Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya tizedik cikkének 2. b) pontja szerint „a fiatalkorú vádlottak ügyében a legrövidebb időn belül dönteni kell”. S arra is oda kell figyelni, hogy a fiatalkorú elkövetőt csak különösen indokolt esetben kell előzetes letartóztatásba helyezni.

Az állampolgár a büntetőhatalom biztosította védelmet joggal igényelve gyakran azt is megkívánja, hogy az állam a feltételezett elkövető magánéletébe, nemegyszer intimitásaiba is beavatkozzon. Elvárja ezen beavatkozás ismertetését, az elkövetett vagy feltételezett bűncselekmény megtorlását, és nincs tekintettel a gyanúsított ártatlanságának törvény által előírt kötelező vélelmezésére. Ezt az állampolgári indulatot és kíváncsiságot a sajtó nemegyszer szenzációhajhász módon kiszolgálja, felrúgva a nemzetközileg vállalt normákat és a hazai jogszabályokat.

Etikátlan és jogsértő az a zsurnalizmus, amely már a nyomozati anyag alapján tudósítást közöl az eljárás alá vont személyek teljes nevével, az eset korántsem tisztázott körülményeivel. Ez a gyakorlat nemcsak az ártatlanság vélelmének elvét sérti, de a jóhírnévhez fűződő személyiségi jogot is. Ezért minden segítséget meg kell adnunk az előzetesen letartóztatottnak ahhoz, hogy – egyéb jogszabály biztosította eszközök mellett, akár a kiadóhoz címzett ellencikkkel is – védhesse jogait.

1988. december 8-án hazánk csatlakozott a Polgári és Politikai Jogok Egyezségokmányának fakultatív jegyzőkönyvéhez. Ez egyrészt azt jelenti, hogy az egyezségokmányba foglaltak betartásának vizsgálatára feljogosítottuk az Emberi Jogi Bizottságot, másrészt pedig elismertük bármelyik magyar állampolgárnak azt a jogát, hogy panaszát nemzetközi összetételű testület vizsgálja ki. Az emberi és állampolgári jogok biztosításának igénye ott a legerősebb, ahol az állam a leginkább korlátozhatja, nevezetesen a büntető jogszabályok végrehajtása során.

Terjedőben az a nézet, amely szerint a nemzetek morális és kulturális színvonalának értékelése szempontjából az egyik leglényegesebb kritérium, hogy miként bánt azokkal a csoportokkal, amelyek megszegték normáit. Az elítéltek jogi helyzetében kifejeződik a bv-rendszer egészének lényege, s ez egyben tükrözi az adott társadalom demokratizmusát, jogállamiságának szintjét. Az elítélt jogainak garantálása és bővítése nem jelent engedékenységet, csupán a társadalomba való visszavezetésüket szolgálja.

dr. Tímár Iván

Felhasznált irodalom

Dr. Csetneky László: Egy központi kivizsgáló és módszertani intézet tervezete. Módszertani füzetek, 1986/2

Dr. Kövér Ágnes: Reszocializáció a börtönben. Jogtudományi Közlöny, 1984/4

Dr. Lukács Tibor: Szervezett dilemmánk: a börtön. Magvető, 1987

Dr. Vóko György: Az elítéltek jogi helyzetéről mint reszocializációjuk kiindulópontjáról. Jogtudományi Közlöny, 1989/12.

I A fogvatartottak ruházati ellátása

A fogvatartottat a bv-intézettel kapcsolatban akkor éri az első jelentős hatás, amikor a befogadási procedúra után leadja polgári ruháját és átveszi az intézeti rabruhát, amikor az otthoni „puha, pihe paplan”-t kénytelen felcserélni azzal a pokróccal, amivel egyesek szerint Ferenc József lovát takarták be. Amikor a fogvatartottak az utolsó ruhadarabot is megkapják a raktárostól, akkor a legtöbben úgy érzik, hogy e pillanattól kezdve ki vannak szolgáltatva az állam végrehajtó hatalmának.

Ez a kiszolgáltatottság természetesen nézőpont kérdése. A jogszabályokban meghatározott kötelezettségéből eredően az állam is kiszolgálja a fogvatartottat szabadságvesztés-büntetésének ideje alatt, hiszen anyagi, egészségügyi, szociális stb. ellátásban részesíti. Felmerül a kérdés, az állam vajon megfelelő módon látja el ezt a feladatát? E cikk keretében csupán a ruházati ellátás vonatkozásában válaszolok a fenti költői kérdésre.

A válaszadás során ki lehet indulni a jelenleg érvényes jogszabályokból, a közeli, illetve távoli múlt gyakorlatából, az európai normákból vagy a külföldi tapasztalatokból. Természetesen, mint minden a világon, ezek az összehasonlítások is viszonylagosak.

Miután ruházati szakember egyetlen egy alkalommal sem járt külföldön, e témakörben információhoz csak más problémákra koncentráló delegációk beszámolójelentéséből juthattam. Ezek azonban egyáltalán nem, vagy csak igen érintőlegesen foglalkoztak ruházati kérdésekkel. A külföldön használatos ruhafajtákról, azok mennyiségéről, az alapanyagok minőségéről, a ruházati ellátás jellegéről, a nyilvántartás módjáról egyetlen egy tanulmány se szólt részletesen, mindegyik csak per tangens, futólagosan taglalta a problémát. A külföldön honos rabruhákról a legtöbb információt eleddig az egy-két éve megindult műholdas tv-adásokból szereztem.

Ha már a külföldi helyzettel nem tudom hitelesen összehasonlítani a magyart, akkor érdemes visszatekinteni a néhány évtizeddel ezelőtti hazai állapotokra. Az biztos, hogy a Márianosztrán 1951-ben papírra vetett vers alábbi sorai: „*Rangunk a rongyon R-betű, / Barátunk koldus és tetű, / A kenyereink csak fél falat*” – már nem érvényesek. Ugyancsak túlléptük Faludy György (1952-ben a recski fogdán írt) Magánzárka c. versében említetteken: „*Van kincstári nagykabátom / minium-sártól kemény / a kabát megáll magától / ha leteszem, de nem én. / Porhomokkal megtöltöttem bő csizmámat: mint a vas, / és két falhoz két könyökkel / támogatom magamat.*”

Az idézetben említett piros festékkel csíkozott keki kabátot, valamint a filmekből és a karikatúrákból jól ismert klasszikus, csíkos börtönruhát 1979-ben megszüntette a jogszabály. 1983 őszére fokozatosan sikerült kivonni az ellátási

rendszerből is. A megmaradt posztóruhákat feketére festettük, a nyári zsávolý-öltönyöket pedig eladtuk a Filmgyárnak.

Az 1955 nyarán született Bebadogoztak minden ablakot c. költemény így szól: „*Mint koporsóba, be vagyunk szegezve, / Csak daróc szúr, vagy poloska ha ér.*” E sorok akkortájt a valóságot fedték, de ma már: nem. Hosszú idő óta ugyanis komoly összeget fordítunk arra, hogy minél kopásállóbb, mérettartóbb, a korábbinál jobban mosható és könnyen előállítható alapanyagot fejlesszünk ki – a MILTEXT Társaság, valamint az INNOVATEX Textilipari K+F Vállalat segítségével. Közös munkánk legjelentősebb eredménye az ún. mákos anyag ki-kísérletezése volt.

Az alapanyag-fejlesztések mellett foglalkoztunk a késztermékek korszerűsítésével is. A fogvatartott nők számára bevezettük a kertész nadrágot és a régi fehér ingüket kicseréltük sötétkék, rövid ujjú, gallérosra. Emellett próbaképpen a fogvatartott férfiak fehér, nyári ingét is felváltottuk sötétkék, rövid ujjú, gallérosra. A téli meg a nyári kapca helyett be szeretnénk vezetni a szürke zoknit, a malimőtörülköző helyett pedig fokozatosan a frottírtörülközőt.

Az ENSZ Minimum-Irányelvek és az Európa Tanácsi ajánlások vonatkozó pontjai szinte szó szerint egybeesnek. Szigorúan előírják, hogy azokat az elítélteket, akik nem viselhetik saját ruháikat a bv-intézetekben, el kell látni az éghajlatnak és az egészségügyi szempontoknak megfelelő öltözékekkel. Ám ez nem lehet sem megalázó, sem lealacsonyító számukra. Cél, hogy a ruhanemük kiadásakor minden ruhadarab tiszta és jó állapotú legyen. Alsóneműt meg olyan gyakran kell váltani, ahogy azt a higiénia megköveteli.

Amikor a fogvatartott engedéllyel elhagyja a bv-intézetet, akkor lehetővé kell tenni számára, hogy viselhesse a saját ruháját vagy egyéb, nem feltűnő öltözetet. Befogadásakor pedig gondoskodni kell arról, hogy azokat jó állapotban megőrizze a bv-intézet. Minden fogvatartottnak külön ágynemű jár, és ezt olyan sűrűn kell cserélni, hogy garantáltan tiszta legyen. A fogvatartottak ruházatát és ágyneműjét vagy egy orvosnak, vagy egy ezzel a feladattal megbízott személynek rendszeresen ellenőriznie kell, s eme kontroll-tevékenység során szerzett tapasztalatairól be kell számolnia az igazgatónak.

Az előzetesen letartóztatottnak meg kell adni a lehetőséget, hogy a saját ruháját hordja, ha az rendes és tiszta. Akinek ilyen nincs, azt el kell látni megfelelő öltözetrel. Ki kell utalni neki egy jó állapotú polgári ruhát, amelyben megjelenhet bíróságon vagy bárhol másutt az intézetén kívül.

A ruházat és az ágynemű minősége meg tisztasága hozzátartozik minden ember méltóságához és önbecsüléséhez. Így van ez a fogvatartás körülményei között is. Mi több, a börtönéletnek ez a vonzata aránytalanul nagy jelentőségre tehet szert azok tudatában, akiknek választási lehetőségei átmenetileg leszűkültek, az intézeti ruha szokatlansága és szabvány jellege elmélyítheti keserűségüket. Egyre inkább terjed az a gyakorlat, amely szerint a fogvatartottak bizonyos kategóriái, például a nők, az előzetesek – akár az elítélt férfiak is – viselhetik a saját ruhájukat.

Függetlenül attól, hogy a fogvatartott intézeti ruhát vagy saját ruhát hord, az igazgatóságnak garantálnia kell annak karbantartását, mosatását és gondozását. Ha az elítélt börtönön kívül dolgozik vagy nyilvános helyre, pl. külső okta-

tási intézménybe megy, akkor gondoskodni kell arról, hogy ne viseljen feltűnő öltözetet. Ugyanakkor a látogatások idején ez nem szempont. Ekkor az a fontos, hogy tiszta és gondozott legyen. A jó megjelenés emeli az önbizalmát és a családtagokat is megnyugtatja.

A fogvatartottak börtönbe kerülésükkor viselt vagy hozott ruháit a befogadási procedúra során át kell vizsgálni, nyilvántartásba kell venni, és ha szükséges, ki kell mosni vagy tisztítani a tárolást megelőzően. Tehát gondoskodni kell arról, hogy az újbóli kiadás vagy a szabadonbocsátás esetén megfelelő állapotban legyen. A fogvatartottnak kiutalt ágy és ágynemű típusa az éghajlati körülményektől meg a szokásos normáktól függően változhat, de minősége, tisztasága és karbantartása ugyanolyan fontos, mint a ruházaté.

A felsoroltak alapján egyértelműen megállapítható, hogy a ruházati ellátásra vonatkozó nemzetközi ajánlások túlnyomó többségét már hosszú ideje teljesítjük, mindössze három olyan terület van, ahol indokolt a korrekció.

1. Ha az előzetesen letartóztatott börtönruhát visel, annak el kell térnie az elítéltek számára biztosítottól. A jelenlegi szabályok szerint, ha megfelelő polgári öltözetet nem hozott magával, és ezt hozzátartozó útján sem lehet beszerezni, akkor el kell látni intézeti formaruhával, a bíróságra pedig ideiglenesen kiutalt polgári ruhában kell előállítani. A megoldás a jogszabály mielőbbi megváltoztatása és szükség esetén segélyöltözet kiadása.

2. Jelenleg nálunk az elítélt ruháját elég a szabadulás napjára viselésre alkalmassá tenni. A nemzetközi előírások szerint viszont az átvétel napjától illik kifogástalan állapotban tartani, azaz indokolt esetben leltárba vétel után ki kell mosni, illetve tisztítani. E változtatás jogszabályi módosítást igényel, de helyesnek tartanám, ha az intézetek ezt megelőznék, és ilyen gyakorlatot alakítanak ki.

3. A fogvatartottakra vonatkozó új jogszabályok megalkotása során várhatóan bővül majd a sport- és szabadidős tevékenységek köre és időtartama. Ezért mielőbb meg kell vizsgálni a szabad idő eltöltéséhez szükséges sportöltözet bevezetésének a lehetőségét. Ennek az igénynek a megvalósítása jár persze a legnagyobb költségvonzattal. A kiadásokat csökkenteni lehet, ha a sportruhát a központi ellátó üzemekben készíttetjük el.

Az irányelvek minden további ajánlás megvalósítását a börtönigazgatóságok felügyeleti, higiéniai és költségvetési adottságaitól teszik függővé. Ellenőrzési tapasztalataink szerint a szabadságvesztés-büntetésre behívott vagy előzetes letartóztatásból előállított személyek túlnyomó többségének igen rossz állapotú és hiányos a ruházata. Ezért hazai körülményeink között a formaruhával való ellátásnak még fontos szociális jelentősége is van.

Jogszabályi keretek

A fogvatartottak ruházati ellátásának jogszabályi kereteit a Bv-Szabályzat végrehajtásáról szóló 101/1981. (IK. 2.) IM sz. utasítás, a 106/1982. (IK 3.) IM sz. utasításnak az elzárás végrehajtására vonatkozó szabályai, a 102/1982. OP sz. intézkedés az elkövető ruházati normájáról, a magánál tartható használati tár-

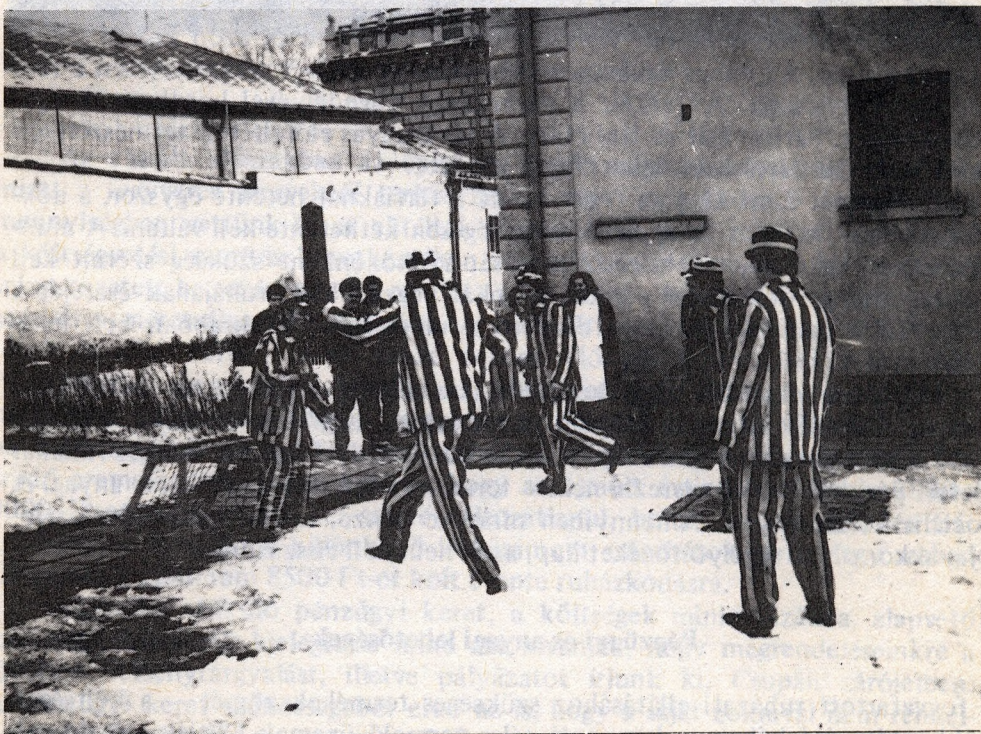
gyakról és a ruhaviseléssel kapcsolatos nyilatkozatáról, végül pedig a 118/1985. (Ik.Bv.Mell.) IM számú utasítás a szigorított javító-nevelő munka végrehajtásának témakörében kiadott rendelkezések, és azok mellékleteként megjelent normatáblázatok határozzák meg.

A befogadási eljárás során az átvett polgári ruhákról jegyzéket állítanak ki, melyen részletesen leírják az átvett tárgyakat. Feltüntetik anyagukat, színüket, különleges jellemzőiket. Az átvett ruhát textilruházattal ellátott vállfán, illetve letéti zsákban helyezik el. Az átvételről készített jegyzéket a letét átvéője, a fogvatartott, majd a letéti raktáros írják alá.

A befogadott személyt az intézeti raktárban az évszakhoz mérten ellátják alsó- és felsőruházattal, lábbelivel meg ágyneművel. A zárka- és munkaruha alapanyaga és színe azonos, de munkaruhaként használunk keki öltözetet is. Ezt indokolt esetben külön jelzéssel – elsősorban a bv-tulajdon védelmében – élénk színű háromszöggel vagy ovális keretbe helyezett bv-jelzéssel látjuk el. Munkaruhát természetesen csak dolgozó elítélt kap.

A fogvatartott férfiaknak nadrágot, kabátot, sapkát, a nőknek pedig értelemszerűen szoknyát, kabátot, kendőt és ruhát adunk. Télen felsőkabátot, nyáron vászon inget hord mindenki. A férfiak ezenkívül meleg, kötött alsót kapnak hidegben, és akik dolgoznak, atlétatrikót melegben.

A biztonsági okokból bevezetett fémkeresők elterjedése után a fogvatartottakat fémmentes lábbelivel láttuk el. Az elítéltek mind a zárkában, mind

Ez a csőkos már a múlté...

a fürdőben műanyag papucsot viselnek. A felsoroltakon kívül biztosítunk számukra pizsamát, zsebkendőt, csészéjének tisztítására törlőruhát és szükség esetén esőkabátot. Minden fogvatartott kap két takarót, két törülközőt, valamint egy fejpárna- és takaróhuzatot meg egy lepedőt.

Amíg a fiatalkorú elítéltek és a felnőtt fogvatartottak téli ruházata egyaránt sötétkék posztó, addig nyáron az előbbieket sötétkék, az utóbbiak pedig világosszürke zsavolyt viselnek. Az IMEI-ben kényszergyógykezelték és az ideggyógyászatra beutaltak télen barna posztót, nyáron barna zsavolyt hordanak. A központi kivizsgálásra formaruhában viszik az elítélteket. A fiatal elítélt nők olyan polgári jellegű egységes ruhát viselnek, amit az intézetparancsnok jelöl ki számukra.

Az előzetesen letartóztatott hordhatja saját, úgymond civil ruháját a zárkában. Ha a befogadáskor a rajta vagy a vele levő öltözet rongyos, szakadt, akkor lehetővé tesszük számára, hogy bekérjen egy jó ruhát a hozzátartozótól. Ha ez valaminő okból nem sikerül, akkor a jelenlegi rendelkezések alapján formaruhát utalunk ki a számára. A bírósági előállítás alkalmából pedig ideiglenesen segélyöltözethez juttatjuk. Természetesen, ha dolgozik, akkor munkaruhát is kap. A hivatásos állományú katona előzetesként polgári ruhát, a sorállományú katona pedig rendfokozattal és fegyvernemi jelzéstől megfosztott egyenruhát visel. Az egészségre ártalmas munkát végző, valamint az egészségügyi és élelmezési területen dolgozó elítéltek védőruhát kapnak.

Az előírásoknak megfelelően gondoskodni kell arról, hogy a fogvatartott használatban levő ruhája mindig tiszta legyen, mindig karban legyen tartva. Ugyanakkor az elítélt kiutalt ruhájára köteles vigyázni és azon kisebb javításokat elvégezni. Az ehhez szükséges anyagokat az intézet természetesen a rendelkezésére bocsátja. Az elítélt a parancsnok engedélyével hordhatja a saját fehérneműjét, harisnyáját és lábbelijét. A jóváhagyás előfeltétele természetesen a mosási, karbantartási stb. lehetőségek megléte.

Az intézet által kiadott fehérneműt a férfiaknál hetente egyszer, a nőknél hetenként kétszer, az ágyneműt egységesen kéthetente kell váltani. A munkaruhaként felhasznált felsőruha mosását időközönként szükség szerint kell végrehajtani. A különösen piszkos munkát végző elítélt ruhájának cseréjét a szennyeződés mértékének megfelelően természetesen gyakrabban kell meg-ejteni.

Meg kell vizsgálni, hogy rendelkezik-e alkalmas ruházattal szabadulása előtt az elítélt. Ha nincs az időjárás viszonyainak megfelelő öltözéke, lábbelije és azt a hozzátartozója sem tudja számára beküldeni, akkor a szükséges ruhákat a letéti pénzből be kell szerezni neki – természetesen figyelembe véve anyagi és szociális körülményeit. Amennyiben nincs se pénze, se támogató hozzátartozója, akkor olyan segélyöltözetet kap, amit nem kell visszaadnia.

Pénzügyi és anyagi lehetőségek

A fogvatartott ruházati ellátásához szükséges termékek zömét – a költségek csökkentése érdekében – központi célra termelő üzemek állítják elő, kisebb hányadát meg késztermék formájában szerezzük be külső vállalatoktól.

... manapság a „mákos” a divatszín

Az elmúlt időszakban az építő és egyéb munkás alakulatok leszerelése miatt a fegyveres szervektől térítés nélkül vagy igen kedvező áron és nagy mennyiségben vettünk át az elítéltek részére keki színű ruhákat. Ma viszont a költségvetési szorítás következtében a honvédség is takarékosági intézkedéseket vezetett be, ezért azután romlott az átvételre felajánlott anyagok minősége és a méretválasztéka egyaránt. A használt ruhák értékesítése a MH kft-jének kezébe került, most velük kellene előnyös szerződéseket kötnünk.

Jelenleg nem tudunk lemondani a felújított keki ruhák felhasználásáról, mert ezek nélkül nem tudjuk garantálni az elítéltek ruházati ellátását. Hiszen ha megvizsgáljuk az egy főre jutó ruházati átlagköltséget meg az inflációból eredő áremelkedést, akkor kiderül, hogy az elmúlt évtizedben évente 2800–3000 Ft-ot használtunk fel szinte változatlanul, holott az áremelkedés már a 300%-hoz közelít. A különböző létminimum számítások szerint egy szabad állampolgár minimum 8500 Ft-ot költ évente ruházatkódásra.

Az egyre szűkülő pénzügyi keret, a költségek minimalizálása, alapvető gazdasági érdekeink kielégítése mind azt kívánják, hogy megrendeléseinkre a jövőben versenytárgyalást, illetve pályázatot írjunk ki. Csupán zárójelben. A pénzügyi keret szűkösségéből ered az is, hogy a saját zoknival nem rendelkező elítéltnak még ma is kaptát kell viselnie. De a normában meghatározott pizsamából se teljes körű az ellátás. Az sem könnyíti meg helyzetünket, hogy

a ruházati kárösszeg egy része behajthatatlan, s megtérülő költségeket pedig nincs jogunk pótlólagos beszerzésre felhasználni.

A gazdálkodás jelenlegi és tervezett rendszere

A fogvatartottak ruházati ellátásának rendszere az elhasznált termékek norma szerinti mennyiségének természetben történő pótlásán alapul. A bv-intézetek a nyári és a téli átállások során az anyagi és technikai osztálytól szerzik be az időközben elkopott, elrongyolódott készlet pótlását. Az igényeket az említett osztály a készlet mennyiségének és a létszám adatok nyilvántartásának figyelembevételével kontrollálja és módosítja indokolt esetben.

A hatályban levő tervezési szabályok és az ellátás jelenlegi rendje adminisztrációs többletmunkát jelent mind az intézet, mind az ellátó szerv számára. Ennek ellenére a ruházati ellátásra ténylegesen felhasználható pénzkeretet nem a valós szükségletek szabják meg a költségvetés tervezésekor, hanem a pénzkeret jóváhagyásakor fennálló kedvező vagy kedvezőtlen gazdasági helyzet.

A gazdálkodás jelenlegi rendje nem ösztönzi az intézeteket takarékosagra. A különböző típusú (végrehajtó-megyei, mezőgazdasági-zárt) intézetek között az ellátás helyi sajátosságai miatt indokolatlan különbségek alakultak ki. Továbbá az is gondot okoz, hogy a zárkaruhák és a munkaruhák ára vállalati foglalkoztatás esetén is a költségvetést terheli, és ezt csak igen bonyolult módon lehet elkülöníteni és a vállalatra hárítani.

A ruhakészlet pótlás elvén alapuló ellátási rendszerét a Magyar Honvédség és a BM Határőrség már hosszú ideje felváltotta az egy főre eső, normaköltségen alapuló gazdálkodással. Ahhoz, hogy ezt a náluk sikeresen alkalmazott módszert nálunk is be lehessen vezetni, mielőbb ki kell dolgozni a különböző normatív mutatószámokat és a normák reálértékének megőrzési módszerét.

Az alapellátás normájának megállapításánál az egy fogvatartottra eső minimálisan szükséges termékek mennyiségét kell számításba venni. Az utánpótlási, ún. elhordási norma idejének meghatározásához, mintegy kilenc évre visszamenően, valamennyi érintett termékből kikalkuláltuk az egy elítéltre jutó átlagos évi felhasználást.

Az egyes termékek legalacsonyabb-legmagasabb készletének előírásánál a gyakorlatban kialakult mosodai, raktári, csere- és tartalékkészletek mennyisége szolgál a zavartalan ellátás alapjául. Ezek az értékek összhangban állnak a honvédség és a határőrség sorállományának készletmutatóival.

Hogy a fogvatartottak ruházati ellátására szánt összeg reálértékét megőrizzük, a különböző árucsoportok normaemelésének mértékét a KSH-árindexek figyelembevételével módosítjuk. A bv-intézetek a továbbiakban a fogvatartottak létszáma és a jóváhagyott norma összegének függvényében jutnának költségkerethez, és ezek terhére az ellátó szervtől annyi és olyan terméket rendelhetnének, amennyire és amilyenre valóban szükségük van.

A bv-intézet által igényelt ruhák értéke a gazdálkodás során csökkenti a rendelkezésre álló pénzkeretet. Amennyiben az intézet fel- vagy elhasználta az említett ruhákat és továbbiakra tart igényt a pénzügyi szabályok figyelembevételével

A mosás mindenütt az elítelt dolga

telével pótkeretet kellene biztosítani számára. Ha viszont az intézet a rendelkezésre álló keretből megtakarít, indokolt esetben engedélyezni kell, hogy a fogvatartottak ellátásához szorosan kapcsolódó más feladatok finanszírozására szánhassa az így nyert összeget. E rendszer lehetővé teszi a ruházati gazdálkodás számítógépes feldolgozását is.

A javaslat több olyan körülményt feltételez, aminek biztosítása nélkül az új rendszer nem működik megfelelően. Ilyen feltétel a fogvatartott polgári ruhában való szállítása (mert a formaruhás mozgatás komoly adminisztrációval jár, hiszen így nagy mennyiségű ruha áramlik a befogadó intézetekből a letöltő intézetekbe), ha a vállalatok megtérítik a munkaruhák költségeit (e megoldás, eltekintve néhány, pl. a női munkaköpeny esetétől, sajnos nem terjedt el), ha az intézetek a ruházati kártérítésekből befolyt pénzeszegeket rabruhákra és elítéltágnemük pótlására használhatják fel.

Az új rendszer a szennyes munkát végzők, illetve a mezőgazdasági intézetben dolgozók részére megemelt készlettartást engedélyez. Ezáltal elméletileg valamennyi bv-intézetben hasonló szintű ellátásban részesülnek a fogvatartottak. Az új rendszer mielőbbi bevezetésén kívül figyelniünk kell a hiányosságokra is. Több intézetnél tapasztaltunk kisebb-nagyobb igénytelenséget az ellátás területén. A felügyelet nem mindenütt utasította a szennyes ruhában levő fogvatartottat cserére. Többször előfordult, hogy a szabadidős tevékenységüket megörökítő tv-felvételen piszkos keki ruhában voltak.

Az intézetvezetők ritkán ellenőrzik személyesen a fogvatartottak ruházati ellátását és felszerelési raktár tevékenységét. A felügyelet figyelmének hiánya folytán az elítélt ruhája nem jó méretű, lóg rajta vagy szűk neki, esetenként piszkos, s ami még kellemetlenebb néha rossz szagú. Sajnos, az is előfordul, hogy a szándékosan megrongált öltözékek leadásakor elmarad a kártérítés.

A helyzetet az is bonyolítja, hogy szinte valamennyi felszerelési raktárban fogvatartottak dolgoznak. Ebből eredően a raktáros azonnali szabadítása vagy átszállítása megnehezíti vagy lehetetlenné teszi az anyagkészletek szabályos átadását-átvételét. Sok problémát okoz, hogy fogvatartottak tevékenykednek a munkakörben. Egyrészt, mert időnként visszaélnék pozíciójukkal és csak külön juttatás ellenében hajlandók megfelelő méretű és minőségű ruhát, illetve tiszta ágyneműt kiadni, annak ellenére, hogy a készletben van. Másrészt, mert betanításuk nehézkes, munkájukat ellenőrizni kell, és felelőségük nem határolható körül pontosan.

Az ellátási és nyilvántartási rendszerből nem vagy csak nehezen mutatható ki ma, hogy miből erednek az előforduló ellátási hiányosságok. A pénzkeretek szűkösségéből, az anyagok elégtelenségéből, a gazdálkodási, szervezési, esetleg személyi fogyatékoságokból – nem tudni. Persze a fogvatartottak alapvetően hozzájutnak a normában meghatározott ruházati és felszerelési termékekhez, de ezek minősége a korábban állandóan hangoztatott és ma is érvényes takarékosági okok miatt (lásd az ún. túlhordás jelenségét meg a felszerelési raktárral kapcsolatos problémákat!) sok esetben nem éri el a kívánt színvonalat.

Mezei Miklós

A munkáltatói kölcsönök elosztása – számítógép segítségével

Véleményünk szerint noha sokakat nem érdekel, eddig nem kapott kellő nyilvánosságot az, hogy milyen feltételekkel lehet testületünknel munkáltatói kölcsönhöz jutni, hogy mekkora pénzüsszeget lehet e címen nálunk felvenni. Jelen írásunkból megtudhatja az olvasó, hogy igazán objektív paraméterek mentén történik a fent említett kölcsön összegének szétosztása.

Köztudott, hogy a kedvezményes OTP-kamatok év eleji emelése hátrányosan érintette a büntetvégrehajtás dolgozóit is. A leginkább rászorulókon egyszeri, vissza nem térítendő hozzájárulással igyekeztünk segíteni. A bévé költségvetési állományából mintegy hétszázan kértek támogatást. Az e célra szánt rendkívüli pénzügyi keretet úgy próbáltuk elosztani, hogy az a segélyezett esetében valóban garantálja az egyösszegű befizetést. Az igénylők mintegy 50%-a kapott így 20 000 Ft körüli támogatást.

Nyilvánvalónak tűnt, hogy ilyen és hasonló munkák esetén a döntés előkészítésekor alkalmazni lehet a számítástechnikát, hiszen a számítógép gyorsan és hibátlanul dolgozza fel az adatokat. Mivel a hagyományos módszerekkel – idő és energia hiányában – csak részben lehet az igénylőlapok adatait tényleges információkká változtatni, ezért írtunk a munkáltatói kölcsön szétosztásához egy számítógépes programot, amit aztán a gyakorlatban is kipróbáltunk. Ennek eredményét ismertetjük most.

Az év elején a testület lakásépítési alapjánban 27,5 millió forint volt. A korábban felvev munkáltatói kölcsönök törlesztéséből és a szolgálati lakások használatbavételi díjának befizetéseiből eredően az év során kb. 5 millió forinttal fog bővülni ez az alap. Az így rendelkezésünkre álló 32,5 millió forintot a következőképpen tervezzük felhasználni: a szolgálati lakások elhagyásakor a volt bérlőknek kifizetünk 5 milliót; az újonnan belépő dolgozók munkáltatói kölcsönét átvállaljuk, ez 3 milliót tesz ki; a szolgálati lakások vásárlására közel 10 milliót szánunk, a munkáltatói kölcsönök első fázisban 10,5, második fázisban 3,5 millió kiadást jelentenek.

Ezekután bemutatjuk, hogy a munkáltatói kölcsön első félévi elosztásánál miképp alkalmaztuk a korszerű technikát. A számítógépbe egy igénylőre vonatkozóan 16 adatot tettünk be, majd jól áttekinthető listát készítettünk, amit minden új adat bevitelkor ellenőrizni lehet. Végül utasításokat adtunk a megoszlások elkészítésére. A számítógép az alábbi adatokat „dobta ki”.

Közel kétszázan, több mint harminc millió forintot igényeltek. Az átlagos kölcsönigény 154 ezer, a létesítési költség 824 ezer, az igénylők saját

tőkéje pedig 528 ezer forintot tett ki. A kért törlesztési idő 13 év körül mozgott. Az igénylők 68%-a tiszthelyettes, 17,5%-a tiszt és 14,5%-a polgári alkalmazott. Ez nagyjából egybeesik a büntetvégrehajtás állománytáblázatának csoportjaival. Ugyancsak létszámarányosnak mondható az intézetenkénti megoszlás.

Az igénylők átlagéletkora 35,5, szolgálati ideje pedig 10 év. Az eltartottak száma átlagosan 1,5 fő. Atöbbség két gyermeket nevel. Családonként egy főre átlagosan 6511 Ft jövedelem jut. Az állomány 50%-a mint tulajdonos, 20%-a mint családtag kért kölcsönt, a testületi tagok 14%-a szolgálati lakóként, 10%-a bérlakóként, 6%-a meg albérlőként tette ugyanezt. A tulajdonosok zöme nem építkezésre, nem lakásvásárlásra kérte a munkáltatói kölcsönt, hanem lakásának korszerűsítése, bővítése, felújítása miatt folyamodott érte.

Az igénylők 66%-a, vagyis 115 ember tervezi, hogy a kölcsönből építkezésbe kezd, illetve lakást vásárol. A fennmaradó 34% a lakását akarja modernizálni, avagy a már folyósított összeget szeretné a kölcsönből fedezni. Az utóbbiak közül néhányan olyan kéréssel álltak elő, melynek kielégítését jogszabály tiltja. Emiatt parancsnoki javaslatra 17 igénylő kérelmét visszautasítottuk. Zárójelben megjegyeznénk, hogy a kérések elbírálásánál az intézet igen fontos szerepet játszik, hiszen az igénylők adatainak valódiságát az intézet parancsnokának kell ellenőriznie. Számítógépeink precízen dolgoznak, de döntésük nem lehet helyes, ha maguk a betáplált adatok hibásak.

A számítógép természetesen nemcsak az ún. átlagadatokat dobja ki, lehívható róla az összes részadat. Példaként csupán egyet mutatunk be, egy kevésbé terjedelmes táblázatból:

**Az egy főre eső jövedelem családi szintje,
valamint a munkáltatói kölcsön igényelt összege**

Az egy főre eső jövedelem forintban	Az érintett emberek száma	Az igényelt kölcsön összege forintban	Az igényelt kölcsön a teljes összeg százalékában
– 3 000	2	320 000	1,0%
3 001– 5 000	72	11 328 800	37,0%
5 001– 7 500	68	9 857 200	32,0%
7 501–10 000	35	5 830 000	19,0%
10 001–15 000	19	2 915 000	9,5%
15 001–	3	422 000	1,5%

A táblázatból kitűnik, hogy a legtöbb (konkrétan 142) család egy főre jutó jövedelme havonta 3001–7500 Ft közé esik, és ezek a családok a munkáltatói kölcsön teljes összegének 70%-ára tartanak igényt. A közel kétszáz fős minta elég nagy ahhoz, hogy az általa szerzett információkat a teljes személyi állományra vonatkoztassuk. Programunk érdekes lehet azok számára is, akik szociális kérdésekkel foglalkoznak. Bármikor rendelkezésükre tudjuk bocsátani

az eltartottak számára, összetételére, no meg az eltartók életkorára, szolgálati idejére vonatkozó legfontosabb adatokat.

Mindenki számára evidens volt, hogy a rendelkezésre álló kb. 10 millió forintot – 30 millió forintos összegénylés mellett – csak igen szigorú kritériumrendszer következetes érvényesítésével lehet felosztani. A feladat megoldása során olyan módszert kellett alkalmaznunk, amellyel nagyjából mindenki egyetért. A döntéshozók a táblázatok tanulmányozása után azt a célt tűzték ki maguk elé, hogy elsősorban azokat kell segíteni, akiknek még nincs lakásuk, akik építeni, vásárolni akarnak. Hiszen a legtöbb pénzre nekik van szükségük, kisebb összegeket akár személyi, akár KST-kölcsönrel is fedezni lehet. Az igénylők 60%-át e csoportba soroltuk. Húszmillióhoz szerettek volna jutni, de csak a felosztható 10 millió 80%-a került hozzájuk.

Először feltérképeztük a bv-alkalmazottak különböző rétegeinek építési, lakásvásárlási igényét. Kiderült, hogy pl. az öt év feletti szolgálati viszonyal rendelkezők kölcsönigénye önmagában kitesz tízmilliót. Kb. ugyanennyi tetsületi tag tart el két vagy több embert, s az ő kölcsönigényük se kevesebb a fenti összegnél. Úgy véltük, hogy a két szempont együttes alkalmazásával jelentősen le lehet csökkenteni az igénylők számát, hisz csak egyszer tízmilliónk van. Ez a számítás később igaznak bizonyult.

Munkánk során három fő kritériumot vettünk figyelembe: a kölcsön rendeltetését, az igénylő szolgálati idejét és az általa eltartottak számát. A többi ismérv szorosan összefügg e három paraméterrel. A kölcsön célja pl. kapcsolatba hozható az ún. létesítési költséggel, a saját tőke nagyságával, a kölcsön összegével és határidejével, de az igénylő pillanatnyi lakáshelyzetével is. A szolgálati viszony és a dolgozó életkora is korrelál egymással. Az állománytáblázat szerinti megkülönböztetéssel nem éltünk, senkit sem részesítettünk emiatt se előnyben, se hátrányban. De később kiderült, hogy a vonatkozó táblázat elkészítése nem volt hiábavaló munka. Munkaadói oldalról a szolgálati éveket tekintettük döntő kritériumnak a szociális helyzet mellett, amit alapvetően az eltartottak számával azonosítottunk.

Több számítógépes kísérlet után a támogatás fontossági sorrendjéhez kilenc különböző kategóriát állítottunk fel.

I. Építési-vásárlási kölcsönt kér, ötéves szolgálati idővel bír, nagycsaládos, 200 000 Ft-nál nagyobb összegre tart igényt a kölcsön maximálása nélkül. A javaslati lista első helyén szereplő bv-dolgozó 3, illetve 4 kiskorú gyermekkel 552 000 Ft kölcsönt kért és kapott összesen.

II. Építési-vásárlási kölcsönt kér, ötéves szolgálati viszonya van, a kért kölcsön összege maximálva van 200 000 Ft-ban. E csoportba 27 bv-dolgozó tartozik, akik legalább két eltartotról gondoskodnak. A listán szereplő harmincadik igénylőnek csak egy gyermeke van, de azt egyedül neveli, ezért soroltuk ebbe a csoportba. A 28 igénylő 4,4 millió forint kölcsönhöz jutott végül is.

III. Építési-vásárlási kölcsönt kér, ötéves szolgálati viszonya van, a kért kölcsön összege maximum 150 000 Ft. E csoportba 12 egy eltartottal rendelkező bévés tartozik. Ez a 12 család 1,4 millió kölcsönt kapott.

IV. Tanácsi bérlakást akar vásárolni, ötéves szolgálati idővel rendelkezik. A 8 igénylő közül a legalább két eltartottal együttélők 100 ezer Ft, az egy-

A számítógép csak akkor okos, ha a kezelője is az!

gyermekesek pedig 50 ezer Ft kölcsönmaximummal szerepeltek az előterjesztésben. Az általuk kért kölcsön összege 700 ezer forint volt, de vezetőink az első fordulóban nem támogatták kérelmüket ily mértékben. A igények változatlanul fennállnak, sőt a vizsgálat óta növekedtek is.

V. Építési-vásárlási kölcsönt kérő fiatal bv-dolgozók. Az ötéves szolgálati viszony követelményének igen sok fiatal már életkora miatt sem tud megfelelni. A 30 éven aluli családosokat soroltuk ebbe a csoportba, azokat, akik albérletben vagy a szüleiknél élnek, de vágnak önálló otthonra. Támogatásukról nem mondhatunk le, mivel munkájukra sokáig számíthatunk. A velük való törődés erősíti szorgalmukat, mert nyugodt családi élet mellett hivatali teendőikre több figyelmet tudnak fordítani. Közülük a két eltartottról gondoskodót 150 ezer forint, az egy eltartottról gondoskodót pedig 100 ezer forint kölcsönre terjesztettük fel. Az ide sorolt 20 munkatárs kölcsönének összege meghaladja a 2,5 millió forintot.

VI. Magas szolgálati idővel rendelkező bv-alkalmazottak. Azokról sem feledkeztünk meg, akik 20 évnél hosszabb szolgálati viszonyt tudnak felmutatni, és legalább egy eltartottról gondoskodnak. Korlátozott mértékben ugyan, de lakáskorszerűsítési hitelre is felterjesztettük őket. 8 ember számára 400 ezer forint folyósítását javasoltuk.

VII. Kedvezőtlen szociális helyzetű bévések. Három igénylő az eddigi kategóriák egyikébe sem fért be. Egy fogyatékos gyermeket nevel, egy három kis-

korút tart el, egy pedig rokkant-nyugdíjas házastársával és két kiskorú gyermekével él együtt. Rájuk összesen 200 ezer forint jutott.

VIII. Építési-vásárlási kölcsönt kér, öt éves szolgálati ideje van, de eltartottal nem rendelkezik. Két egyedülállót 50 ezer forint kölcsönre, egy házaspárt pedig 100 ezer forint kölcsönre terjesztettünk fel.

IX. Szolgálati lakás tetőterének beépítését, a lakás szolgálati jellegének megtartásával magánérvős modernizálást igénylők. Három hosszú, de még 20 év szolgálati időt el nem érő bv-dolgozót soroltunk e csoportba. Mindháromjuknak több gyereke van. A kölcsön összegével és saját tőkerészükkel a bűntétvégrehajtás tulajdonát teszik értékesebbé.

Összefoglalva az eddigieket: 87 bévés munkaerő mintegy 11 millió forintos kölcsönkérelmét támogattuk. Felfüggesztettük a tanácsi lakások megvételeinek támogatását, ugyanakkor a Parancsnokság felső vezetése jóváhagyta 10,5 millió forint hitel folyósítását.

Igen sok érdekességet, utólag jelentéktelennek tűnő problémát jeleztek a javasoltak körére vonatkozó megoszlások. A kért összeg közel 15 millió Ft volt, ez a felső határösszegek maximálása révén 5 millióval kisebb lett. Viszont a módszer által jóval többen részesültek kölcsönben, mintha a 30 milliós elvárás és a 10 milliós keretösszeg egybevetése csak úgy spontán zajlik le. A kedvezményezettek többsége fiatal. Ez alapvetően arra vezethető vissza, hogy a vezetés a lakásépítési, lakásvásárlási célokat preferálta jobban. S a fiatalok voltak azok, akik építkezésbe kezdtek. Az idősebbek inkább a már meglevő lakásaikat kívánták korszerűsíteni.

Feltűnt az is, hogy míg az igénylők teljes köréről készített megoszlás szerint a tiszték aránya 17,5% volt, addig a javaslati listán szereplők között a részesedésük már 10%-kal magasabb volt, mint a tiszthelyetteseké és a polgári alkalmazottaké. E százalékos növekedésnek az lehet az oka, hogy a tiszték szolgálati ideje átlagosan magasabb, ezért juthattak többen be a javasoltak közé. Néhány kisebb bv-intézetből senki sem kapott hitelt. Ezek általában két alkalmazottuk kérelmét vezették elő. A tököliek kiemelten részesültek a kedvezményekből, ez részben a főváros közelségével magyarázható, ahol drágábbak a lakások. Sokan kértek, de csak létszámukkal arányosan kaptak kölcsönt Pécsről. Több esetben sajnos valótlan adatokat terjesztettek elő. A Parancsnokság dolgozói is létszámukat meghaladó igényekkel léptek fel, akárcsak a többi budapesti szerv.

A javasoltak listáján szereplők szolgálati ideje a teljes átlaggal azonos, de csökkent a két éve még nem nálunk dolgozók aránya. Észrevehetően nőtt az eltartottak száma és jelentősen apadt az egy főre eső átlagjövedelem. Mindez azt bizonyítja, hogy a lehetőségekhez képest a szociális szempontokat is érvényesítettük munkánk során. A tulajdonosi jogcímen lakók száma szűkült, az albérlésben élők gondjain igyekeztünk enyhíteni. Támogattuk azok kölcsönkérelmét is, akik kiköltözve szolgálati lakásukból házat akarnak építeni vagy lakást szeretnének venni, mert így a megüresedő szolgálati lakásokat másoknak utalhatjuk ki. A felterjesztett ajánlati lista átlagos létesítési költsége, a saját tőkerész, a kölcsön nagysága és törlesztésének ideje az építés-vásárlás kiemelt támogatása miatt megnövekedett. A kedvezményre javasoltakat nemcsak az említett

kilenc kategóriába soroltuk be, hanem intézetenként is csoportosítottuk őket, ez megkönnyítette a tájékoztatást és a kiértécsítést.

A cikk megírásával az volt a célunk, hogy a személyi állomány betekintést nyerjen a Parancsnokság átalakulóban levő szervezetének munkájába. Reméljük, hogy minél több döntés meghozatalát ilyen alapos információ előzi meg a jövőben is. Tudjuk persze, hogy az azonnali beavatkozást kívánó operatív döntésekhez nem áll annyi idő a rendelkezésre, mint az évente általában két alkalommal elosztott, és így előre tervezhető munkáltatói kölcsön esetében. Ugyanakkor egy jól működő, naprakész, értékes információkat tartalmazó számítógépes rendszer hatékonyan segítheti feladataink magas színvonalú ellátását.

Búzás Irén—dr. Marosi Pál

Ismerkedés a holland büntetésvégrehajtással

A holland Igazságügyi Minisztérium büntetésvégrehajtási főigazgatóságának meghívására ez év elején *dr. Tari Ferenc* országos parancsnok vezetésével magyar delegáció járt Hollandiában. *H. B. Greven* főigazgató, *B. A. Goorbergh* osztályvezető és *L. M. Verhagen*, a tájékoztatási részleg vezetője fogadott bennünket a minisztériumban. Megismertettek bennünket a holland bévé helyzetével, szervezetével, tájékoztattak minket a jövőre vonatkozó terveikről. A rákövetkező napokban meglátogattunk öt bv-intézményt, ahol részletesen tájékoztattak minket az ott folyó tevékenységről. Az ország különböző részeibe *Gorbergh* osztályvezető úr egy-egy regionális helyettese – *Kupers úr* (Dél-Hollandia), *Ottens úr* (Nyugat-Hollandia), valamint az ifjúsági szektor vezetője *Bruijn úr* – kísért minket. Tapasztalatainkat a hazautazás előtti búcsúbeszélgetésen összegeztük.

A holland büntetésvégrehajtás szervezete

A holland büntetésvégrehajtás még a nyugat-európai országok között is élenjár a börtönviszonyok humanizálása, a rezsimek differenciáltsága, az intézetek felszereltsége, anyagi és személyi ellátottsága, valamint a szolgáltatások színvonala tekintetében. Történelmi okokból eredően néhány különösen tanulságos és egyedülálló sajátossággal rendelkezik. A 100 000 lakosra jutó ún. bebörtönzöttségi ráta világviszonylatban itt a legalacsonyabb. 1988-ban pl. 36 volt, míg Angliában 98, nálunk pedig 130 körül mozgott, jóllehet ezen országok között a bűnesetek számarányát tekintve nincsenek lényeges különbségek.

A holland társadalom rendkívüli toleranciáját és a börtönbüntetés ilyen visszafogott alkalmazását egy sor nemzeti sajátosság és hagyomány magyarázza. A II. világháború idején a németek sok középosztálybélit és értelmiségit internáltak, ezért széles körű társadalmi egyetértés alakult ki a tekintetben, hogy börtönbüntetéssel csak a legvégső esetben szabad sújtani az embereket. Vagyis igyekezni kell e szankciónemet a lehető legritkábban alkalmazni és a lehető leghumánusabbá tenni. Halálbüntetést pl. már a múlt század közepe óta nem alkalmaztak a hollandok, noha alkotmányellenessé csak 1982-ben nyilvánították.

Az elítéltek viszonylag alacsony számának nem az ítéletek alacsony száma az oka, hanem a börtönbüntetések rövid időtartama. A holland büntetőpolitika sarokköve az a felismerés, melyet a kutatások egymástól függetlenül, sok

országban megerősítettek, hogy a rövidebb büntetések nem kevésbé hatásosak a bűnözés megfékezésében, mint a hosszabbak. Hollandiában az ítéletek 80%-a fél évnél rövidebb. 10%-a 6–12 hónapos, és csak a fennmaradó 10% hosszabb egy évnél. A börtönbüntetés átlagos időtartama 3,5–4,5 hónap. A fél évesnél hosszabb börtönbüntetés a hivatalos statisztika szerint is hosszúnak számít, és ezért hat hónap letöltése után rendszerint harmadolják. A rendkívül progresszív és liberális büntetőpolitika haladó szellemű törvényhozók, szabadelvű közvéleményen, a jóléti állam magas színvonalú szociális gondoskodásán nyugszik, vagyis azon, hogy a szociális feladatokat ellátó állami és magánintézmények hálózata igen fejlett Hollandiában.

Kiemelkedően fejlett náluk az állam által finanszírozott, de javarészt a civil társadalom autonóm szervezeteire épülő utógondozás. A több mint 150 éves múlttal rendelkező önkéntes utógondozói szervezetek 1969-ben egyesültek az állami szolgálattal, és e föderáció (NFR) nagy önállósággal működő probációs szervezetei megtalálhatók az ország minden részében. Képviselőik egy hányada benn a börtönben tevékenykedik. A probációs szervezetek már a büntetőeljárás előkészítő fázisában szociális jellegű felderítő tanulmányokkal segítik a hatóságok munkáját, a büntetés egyénre szabását és az elkövető érdekeinek védelmét. A felügyeleti, ellenőrzési funkciókkal szemben az egyén felkarolását, támogatását hangsúlyozzák. Az ifjúsági bv-intézetek fele, akárcsak a korlátozott felelősségű bűnelkövetőket gondozó klinikák 50%-a: magánintézmény.

A Holland Igazságügyi Minisztérium szervezetében a büntetésvégrehajtás és a probáció irányítása egyazon főigazgatóság két különálló osztályának feladata. Jellemző, hogy a hivatalos elnevezésekből 1988-ban kiiktatták a bűnözésre, illetve a börtönökre utaló terminusokat. Így pl. az *Ifjúságvédelmi és Elkövető-gondozási Főigazgatóság* bv-részlegének nevéből is, hisz elkövetőgondozási és ifjúsági *intézeti osztály*nak hívják őket. A főigazgató egyébiránt az ifjúságvédelmi és *probációs osztály* ténykedését is felügyeli. A Büntetésvégrehajtás Országos Parancsnokságának megfelelő országos intézetirányító szervnek mintegy 300 munkatársa van.

A már említett bevezető beszélgetésen vendéglátóink rendelkezésünkre bocsátották a holland bévé tevékenységét leginkább meghatározó költségvetési adatokat és ismertették a bv-szektor központi irányításának elveit. A felnőttek számára alapított 62 intézetben 1990 elején 6500 férőhely volt, a fiataloknak létesített 16 intézetben pedig 700. Az intézettípusok szerint ez az alábbi módon oszlik meg. Majd 4800-an vannak zárt intézetben és gyűjtőfogházban, 1000-en a hosszú időre elítéltek ún. letöltő intézetében, 1200-an nyitott intézetben, a női férőhelyek száma pedig 300.

Az IMEI-nek és részben a mi gyógyító-nevelő csoportjainknak megfelelő tevékenység náluk hat klinikán folyik. Ezek együtt közel 400 beutaltat tudnak elhelyezni. A büntetésvégrehajtás személyi állományának létszáma nem egészen 8000 fő. Itt jegyezném meg, hogy a félig nyitott kategóriát valószínűleg másutt nyitottnak neveznék, továbbá, hogy a gyűjtőfogházak letöltő funkciót is teljesítenek a rövid időre ítélték számára, miután ezeket az embereket sok esetben már nem érdemes máshová vinni.

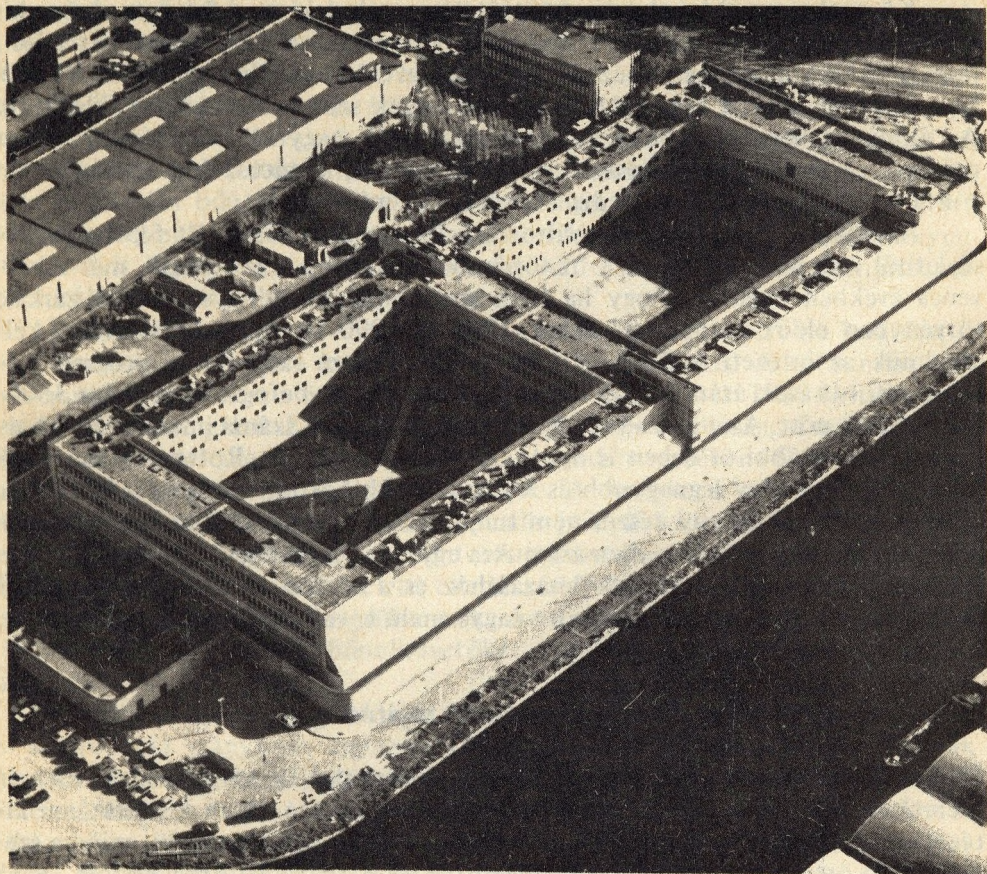
Közvetlen meghívónknak, az intézeti osztálynak az a feladata, hogy ki-munkálja az általános működés irányelveit, hogy módszertani tanácsokat adjon, hogy jóváhagyja az egyes intézmények költségvetését és felügyelje őket. A haté-konyság elbírálása, a személyzeti, képzési ügyek szintén munkaköri feladatuk. Az általános kereteken belül az intézetigazgatók nagyfokú önállóságot élvez-nek, pl. az éves költségvetést átcsoportosíthatják, s státuszokat szabadon be-tölthetik. A fejlődés iránya pedig a további decentralizáció.

Az intézményhálózat megváltoztatásához a prognosztizált férőhelyszük-ségletből indulnak ki. Mivel a bűnözés Hollandiában is növekszik, már a het-venes években belátták, hogy ha fenn akarják tartani az egyszemélyes zárkák törvényben előírt rendszerét, akkor 1980 és 1990 között a kétszeresére kell emelniük az intézeti férőhelyek számát. Ez a hosszú távú építési program ko-moly ráfordítások árán meg is valósult. Az intézetek befogadóképessége 3800-ról 7600-ra nőtt. Az e században épített létesítmények száma immár eléri a har-mincat. Az utóbbi öt évben is nyolc új börtönt adtak át. Rotterdamban meg-tekinthettük a négy legnagyobb és legmodernebb börtönök egyikét. Mindezek ellenére az elítéltek egy részét nem tudják időben elhelyezni, sokan szabadlá-bon várják, hogy megüresedjen számukra egy hely. Egyedülálló, hogy a börtön-büntetés ilyen mértékletes alkalmazásához és a börtön mint intézmény iránti mélységes szkepticizmushoz ennyire nagyvonalú beruházási terv társuljon.

A holland intézetek sajátosságai

Hollandiában a maximum 100–120 fős intézetet tartják optimálisnak. Ez már méreténél fogva sem válhat személytelen emberraktárrá. Ilyen kis létszámú in-tézetben fesztelen, harmonikus emberi kapcsolatok alakíthatók ki, mind a sze-mélyzet körében, mind a bvt-alkalmazottak és a fogvatartottak között. A jó légkör, a 10–15 fős elítéltsocsoportok, valamint a velük dolgozó oktatói és tiszt-viselői csapat pszichológiai biztonságot nyújt; ez pedig az őrzésbiztonság, no meg a hatékony munka legfontosabb eleme. A zárt intézetek építészeti adottságai és technikai berendezései fölöslegessé teszik a löfegyverekkel való őrzést. Pl. a személyzet minden tagja helyzetjelző készüléket hord a zsebében. Ugyan-akkor a nevelői teamekhez a hagyományos börtöntisztviselőkön kívül hozzá-tartozhat a szociális munkás, a pszichológus, a munkavezető, a testnevelő ta-nár, a népművelő és így tovább. Mindenütt működnek különféle oktatók és lelkészek is. A biztonsági feladatokon túl ezek az emberek egyre nagyobb sze-repet vállalnak a fogvatartottakkal való érdemi munkában, képzettségük – ennek megfelelően – magas.

Az oktatási, képzési, szakképzési, munkáltatási, kulturális, kreatív, készségfejlesztő és szabadidős programok lebonyolítása szempontjából a bvt-intézetek kitűnően fel vannak szerelve. A körletek mellett többféle műhely van drága gépekkel, az elítéltek rendelkezésére áll a torna-, a kondicionáló- és a kultúrterem, de van könyvtár és sportpálya is. Az elítélteknek csupán négy órát kell dolgozniuk, mert Hollandiában úgy vélik, másfajta tevékenységgel hatásosabb kitölteni az idejüket. (A munkáltatás egyébként ráfizetéses, a be-

A rotterdami gyűjtőfogház felülnézetből

vételek csupán a költségvetés 5%-át teszik ki. A díjazás minimális, azaz napi 4,2 gulden. Ez pótlékkal ugyan felmehet 10,6 guldenre is, de ez még mindig csak zsebpénz, ebből tartási költséget nem lehet levonni.) Az igényeikhez és a szükségleteikhez igazodó – részben maguk választotta – programban naponta négy órán át kötelező részt venniük. Ha valaki semmiben nem érdekelt, annak nyolc órát kell dolgoznia.

Érdekes, hogy a változatos rezsimek, a széles programválaszték ellenére a holland törvények igen szerények a büntetésvégrehajtás feladatrendszerének megfogalmazásában. Ez a rehabilitáció eszméjéből való részleges kiábrándulást, illetve a bv-kezelés lehetőségeinek reális felfogását tükrözi. Az elmúlt két évtized vizsgálatai ugyanis bebizonyították, hogy a biztonsági-őrzési és a kezelési orientációjú (azaz sokféle programot felkínáló) intézetek között, ami a visszaesési rátákat illeti, nincsenek lényeges különbségek. A visszaesés általában 50–60 százalék mindenütt. Persze a kezelési típusban a végrehajtás sokkal emberesebb, a fogvatartottak és a bv-alkalmazottak elégedettebbek, kevesebb a konfliktus, jobb a hangulat. A végrehajtás célja ezért Hollandiában az ítéletek

zavartalan és emberséges letöltése, a börtönártalmak megakadályozása, valamint a lehetőségek rendelkezésre bocsátása – segítség és gondoskodás céljából. A kezelés fogalmán egyébiránt az ifjúsági intézetekben a személyiség gazdagítását értik, ám az elmeclinicákon orvosi értelemben használják a kezelés kifejezést.

A rezsimek – a négy-öt elítéltsocsoporttal működő kis létesítményben is – eltérnek egymástól, mert a programokat részben szabadon állítják össze, és mert igyekeznek kihasználni a differenciálás minden lehetőségét. Országos gond, hogy az elítéltek mintegy fele külföldi, kulturális háttere nem holland, s megközelítőleg ugyanennyi alkoholista, illetve narkomán van köztük. A fogvatartás feltételeit a kinti viszonyokhoz közelítik, s e tekintetben ugyanolyan messzire jutottak, mint a skandináv országok. Az egyszemélyes zárkák és a 10–15 fős elítéltsocsoportok közösségi termekkel ellátott körletei kényelmesek, kulturáltak, tiszták. Igyekeznek minél esztétikusabb környezetet teremteni, ezért képzőművészeti alkotások vásárlására se sajnálják a pénzt. A nálunk szokásos katonás rendnek a nyomát se lertük. A légkör fesztelen, oldott, sok helyütt egyenesen barátságos, kedélyes.

Még a zárt börtönökben is a saját ruhájukat hordják az elítéltek, eltekintve az alsóneműtől és a munkaruhától. A személyzet is polgári ruhát hord nagyobb-részt. A fogvatartottak változó gyakorisággal, de mindenütt használhatnak telefont. Látogatókat hetente fogadhatnak. A tévécészüléket egyszemélyes zárkájukban általában bérlik. Bizonyos idő elteltével a félig-nyitott intézetekből havonta egyszer hazamehetnek a hétvégén. Az étkeztetés kitűnő. A legtöbb helyen költségvetési keretből, ám külső vállalkozótól rendelik meg a menüt. A személyzet kedvezményes térítéssel ugyanazt fogyasztja, mint az elítélt.

A büntetések és a jutalmazások skálája szűk. Úgy tűnik, a távozási engedélyek megadása, illetve megvonása, a zártabb vagy nyitottabb intézménybe való áthelyezés lehetősége elegendő ösztönző hatással bír. A nyitott intézetben a fegyelemsértőt bezárhatják egy napra a saját szobájába, súlyosabb esetben egy másik, büntetőnek kinevezett nem sokkal kényelmetlenebb helyiségbe. A zárt börtönökben a komolyabb fegyelemsértésért több napos fegyelmező zárka jár, amely ugyanolyan rideg, mint a miénk. A személyzet nagy létszáma, a tartósán együtt élő és dolgozó elítéltsocsoportok lehetővé teszik a fogvatartottak alapos megismerését, az egyénre szabott bánásmódot. A közösségek problémáit, tagjainak magatartását az értük felelős tisztviselők – külön is, meg az elítéltek bevonásával is – hetente tüzetesen elemzik, értékelik; azaz mindenkiről részletes, személyre szóló dossziét vezetnek.

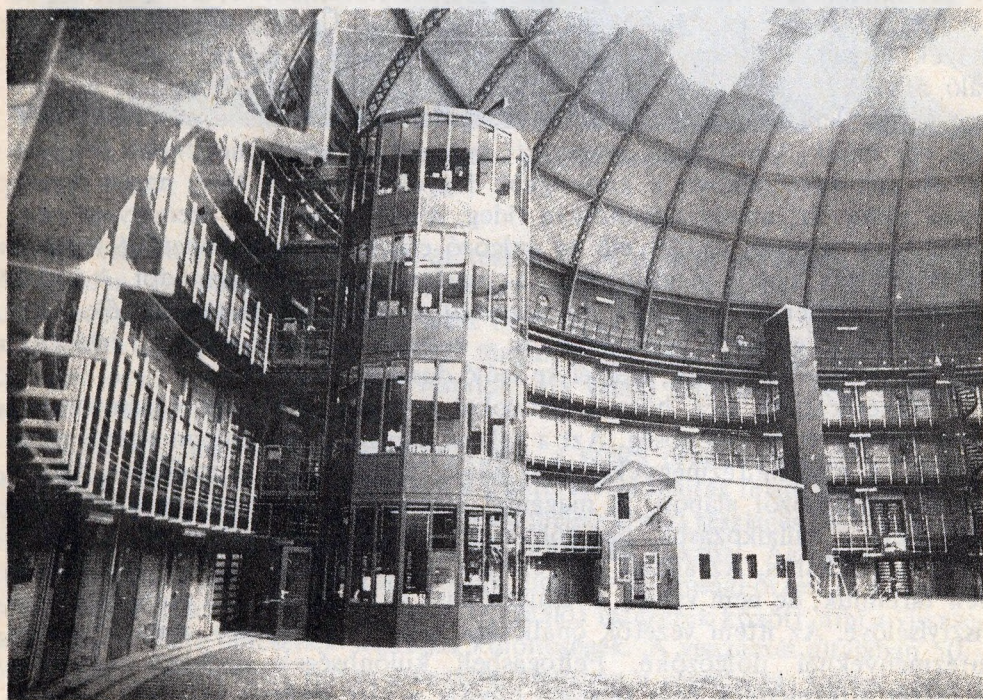
Rákérdeztünk arra, hogy a fiatalokat befogadó állami és magánintézmények között mi a különbség. Azt a választ kaptuk, hogy érdemi eltérés nincs köztük. A magánintézményeket is az állam finanszírozza, szerződéses, ha úgy tetszik, vállalkozói alapon. A magánfél alapvetően ingatlanát és szaktudását viszi bele a vállalkozásba, bár többnyire szoros kapcsolatban áll különféle alapítványokkal is. Az állami irányelveket, a törvényekkel együtt nekik is be kell tartaniuk, de nem válnak a minisztérium által közvetlenül utasítható köztisztviselővé. Az itteni vezetők önállósága valamivel nagyobb, mint az állami intézményeknél dolgozóké. Felfogásbeli különbségek azonban adódnak. A privát intézmények nem szívesen bővítik a zárt intézeti helyeket, mert az ellenkezik a filozófiájukkal.

Röviden a meglátogatott intézetekről

Tanulmányutunkon három fiatalkorúak számára fenntartott intézetet, egy gyűjtőfogházat és egy felnőtteket őrző zárt börtönt tekintettünk meg. Az 1967 óta működő *De Corridor, átmeneti nyitott intézet* 18–25 éves fiúknak. Körülbelül százan büntetésük utolsó szakaszában kerülnek ide, mások pedig 5 héttől 6 hónapig terjedő ítéletidejük egészét itt töltik, mert alkalmasnak találtattak az itteni feltételekre. A modern, pavilonos épületegyüttes hatalmas területen, gyönyörű természeti környezetben fekszik; a munkáltatás ezért részben erdészeti. A *De Corridor* nyitottsága miatt, programjainak jellege miatt inkább emlékeztet cserkész táborra, mintsem börtönről. Pl. az egyik foglalkoztatási forma a táborozási ismeretek elsajátíttatása.

A kitermelt és feldolgozott faanyagból ötletes vállalkozásként játszótéri berendezéseket készítenek helyi közösségeknek kereskedelmi szerződés alapján. E munka révén kapcsolatba lehet kerülni a lakosokkal, ugyanakkor maga a tevékenység örömet okoz, konstruktív módon hat a személyiségre. A programok egy része, így a számítógépek kezelése, az idegen nyelvek tanulása stb. szabadon választható, ám a fiatalok gyakran döntenek a sportfoglalkozások számának gyarapítása mellett. Egyébként a holland börtönökben norma írja elő, hogy hente minimum két órát testnevelésre kell szánni.

Az *Overbergi Állami Fiúintézet* ötven különösen nehéz, pontosabban nehezezen kezelhető 12–18 éves fiúnak ad otthont. Különálló barakkokban, ál-

Egy új börtön belseje a hollandiai Haarlemben

landó felügyelet mellett, de biztonsági berendezések nélkül laknak tíz fős csoportokban. Száz intézeti dolgozó foglalkozik velük. Hét szakmában szerezhetnek képesítést, öt fős csoportokban folyik intenzív oktatásuk. Az igazgató kifejtette nekünk pedagógiai elképzelésüket, melynek lényege a kudarcorientált fiatalok sikerélményhez juttatása. Céljuk: a fiatalok felruházása minél több szakismerettel, szociális készségük erőteljes fejlesztése, önbizalmuk, önbecsülésük növelése.

Egy koncentrációs tábor helyén épült a *Nieuw Vosseveld Intézet*, melyet érintésvédelemmel ellátott drótkerítés meg hatméteres betonfal vesz körül. A belső pavilonokban kényelmes feltételek között élnek az elítéltek, és igen csak gazdag programokból választhatnak. A nehezen kezelhető fogvatartottakból álló 12 fős csoportok nemcsak a külvilágtól, hanem egymástól is el vannak különítve. Az infrastruktúra természetesen összeköti őket. A közösségi helyiségeket ugyanis a körletrészek találkozásánál alakították ki, így azok két oldalról is megközelíthetők. A csoportok felváltva használják e termeket, de ritkán érintkeznek egymással. A régi épületben a fiataikorúak gyűjtőfogháza és elosztóközpontja működik, de van egy gondosan szeparált félig-nyitott drogmentes részlege is ennek a zárt intézetnek.

A *Rotterdam*i Gyűjtőfogház méreteiben a Markóhoz hasonlít, bár annál néhány évvel régebben épült. Az egyszemélyes zárkák miatt mindössze 350 fogvatartottat lehet itt elhelyezni. Ennek ellenére ez Hollandia legnagyobb létszámú bv-intézete. A zárkák zöme nappal is nyitva van, nem láttuk fizikai jelét a 12 fős elítéltsz csoportok elkülönítésének. Ebédidő tájt fesztelenül csevegő, civilruhás társaság zibongott a függőfolyosókon, akik között alig lehetett felfedezni a szintén civilruhás őrszemélyzetet. A fogvatartottak dolgozhatnak, tanulhatnak, de egyik tevékenységre sem lehet őket kötelezni. A 17 000 kötetből álló 25 nyelvű könyvtár könyvvállományát három felsőfokú végzettséggel bíró könyvtáros gondozza bv-alkalmazottként.

A *De Schie*, modern zárt börtön szintén Rotterdamban. Nemrég készült el, 68 millió guldenbe (azaz 2700 millió forintba) került, és 252 elítéltet tud befogadni. A nyolcszögletű, háromszintes épülethez két belső udvar tartozik. Kívül-belül derűs színekkel van kifestve. A zárkaablakok, bár rácsosak, nyithatók. Az elítéltek rengeteg szemetet dobálnak ki rajtuk, ezért ezt szeretnék valamiféle pótlólag felszerelt berendezéssel megakadályozni. A börtönt tervező híres építész munkája közben állandóan kikérte a bv-szakemberek véleményét, így sikerült a börtön valamennyi funkcióját figyelembe véve a kiszolgáló egységeket egyetlen épületben elhelyezni. A zárkák, a közösségi helyiségek, az üzemek, a tantermek, a tornatermek, az ún. ellátó részlegek, az egészségügyi és igazgatási osztályok, az ún. látogatóhelyiségek, köztük az intim látogatók számára kialakítottak is kényelmesen, maximális biztonsággal elférnek egy helyütt.

Tanulságos az erősen izolált biztonsági részlegük is. Itt hat különösen veszélyes fogvatartottat őriznek. Ezeket az elítélteket még az udvarra sem viszik ki, a padlástérben alakítottak ki számukra egy sétalót. Hollandiában az ilyen különösen veszélyes fogvatartottakat nyolc intézet képes befogadni a maga kivételes, extra részlegeiben. S a biztonság érdekében rendszeresen ide-oda helyezik őket.

A holland bv-gyakorlatot ismerve, sok olyan tapasztalatra tettünk szert, amelyet jogalkotásunkban és a hazai büntetésvégrehajtás korszerűsítése során érdemes figyelembe vennünk. *Összefoglalás* gyanánt csupán a legfontosabbakat kiemelve:

1. Zárt intézeteik magas fallal, jelzőrendszerrel ellátott kerítéssel vannak körülvéve, s *fejlett technikai berendezések birtokában minimális élő erő alkalmazásával garantálják az őrzés biztonságát*. E megoldás hosszabb távon bizonyára olcsóbb is. Az egymástól jól elkülönített kis egységek, a team-szervezetek egyfelől szavatolják a biztonságot, másfelől a hatékony nevelés előfeltételeit képezik.

2. Az intézetek közötti és az egyes intézeteken belüli *differentiálás rendkívül kifinomult, az elítélt sajátosságaihoz igazodóan sokféle fokozatot és mozgást tesz lehetővé* a nyitottság és a zártság között, s ez számos előnnyel jár. Csaknem mindenütt működnek igen szigorúan őrzött, illetve elkülönített részlegek, ahol a kábítószeresek vagy a fegyelmi büntetésüket töltők tartózkodnak.

3. Az elítéltek emberi jogainak és méltóságának tisztelete indokolt esetben nem zárja ki a kemény fellépést. A dühöngő rabokat pl. műtőasztalra fektetik, lekötözik őket, ám *a felügyelő orvos nem adhat nekik nyugtató injekciót* a belegyzésük nélkül, mert a holland törvények szerint az elítélt szabadon rendelkezik a testével.

4. *A munkáltatás szerepe és rezsimen belüli súlya azonos a tanulással*. Ezért igyekeznek a személyiség egészére irányuló, készségfejlesztő programok gazdag választékával az elítéltek minden percét kitölteni.

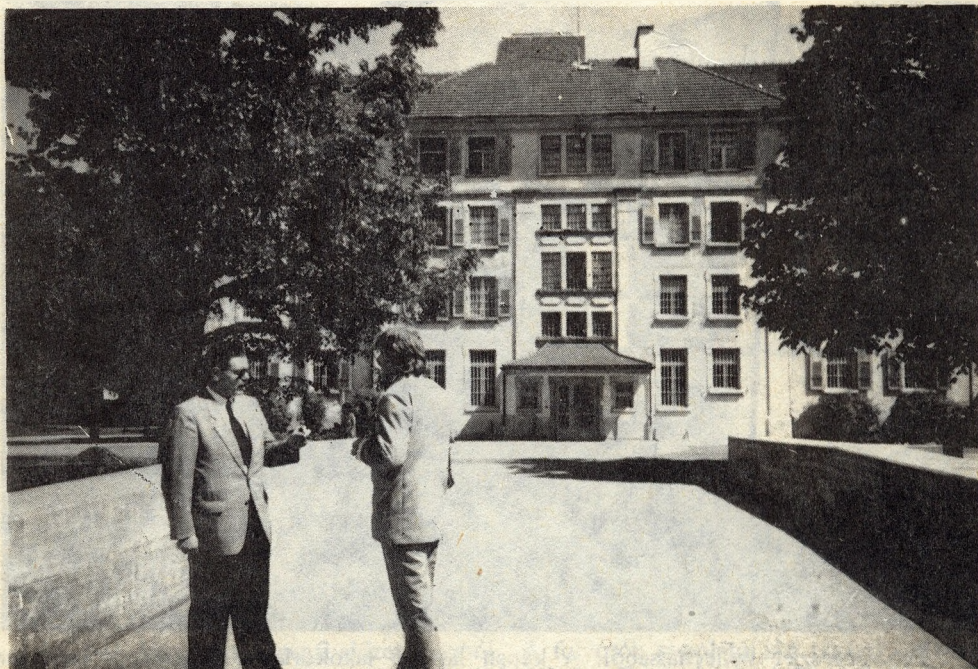
Kiss Sz. Csaba

I Svájci börtönökben jártunk

1991. május végén magyar bv-küldöttség járt tapasztalatszerzés céljából a Svájci Államszövetségben. A hat tagú delegációt dr. Tari Ferenc bv. vezérőrnagy, a büntetésvégrehajtás országos parancsnoka vezette.

Megtekintettük vendéglátónk, Henri Nuoffer úr által vezetett mezőgazdasági jellegű intézetét Bellechasseban, a Champ-Dollon elözetesek letartóztató intézetét Genfben, majd ellátogattunk a Bern kantonba, a thorbergi zárt intézetbe és Wallis kantonba, a pramonti fiatal felnőttek munkára nevelő intézetébe.

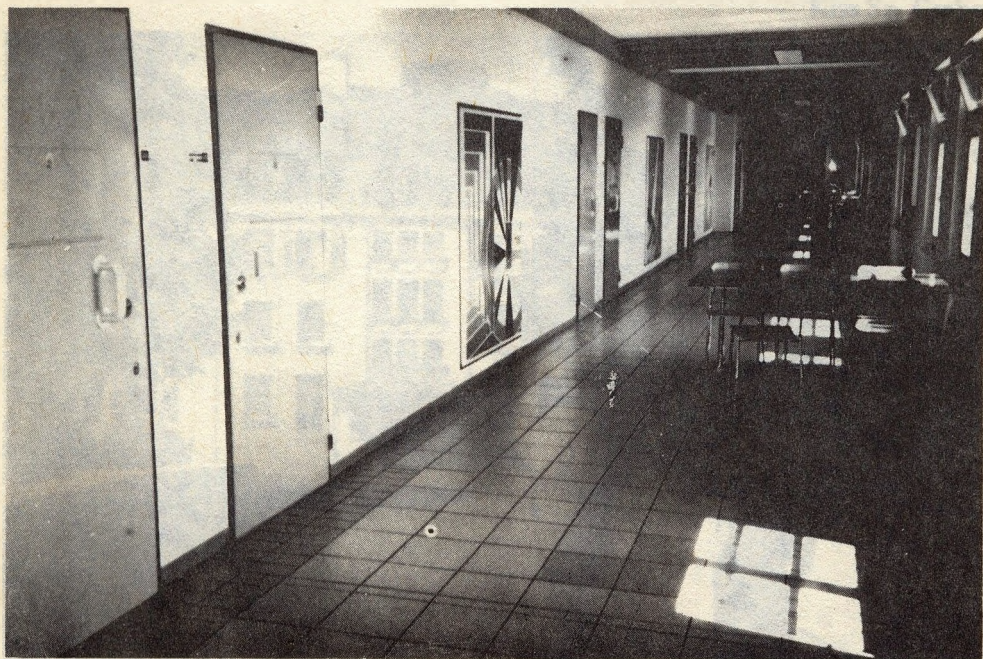
A képek a felsorolt intézetek egy-egy jellegzetes részletét mutatják meg nekünk:

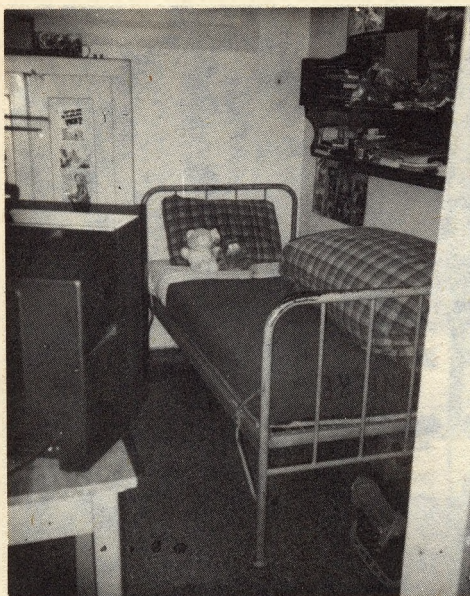
Félig nyitott, mezőgazdasági jellegű bv-intézet lakóépülete Bellechasseban

A bellechasse-i intézet temploma

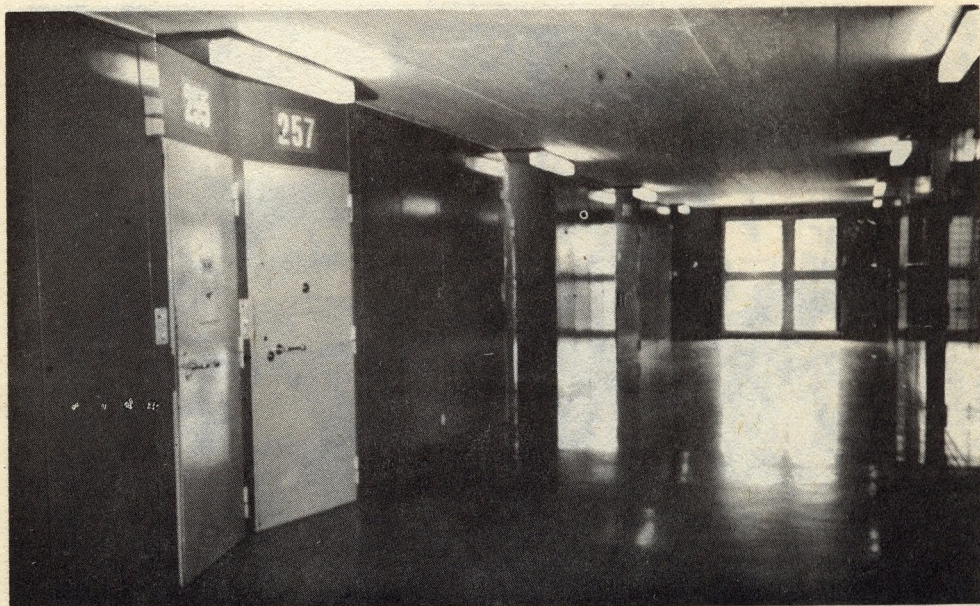
Folyosórészlet Bellechasseból. A képen látható lakókörlet a progresszív rendszer középső fokozata. A szigorúbb első fokozatból jutnak ide az elítéltek, innen pedig a büntetési idő első felének letöltése után kerülnek az intézet nyitott részlegébe.

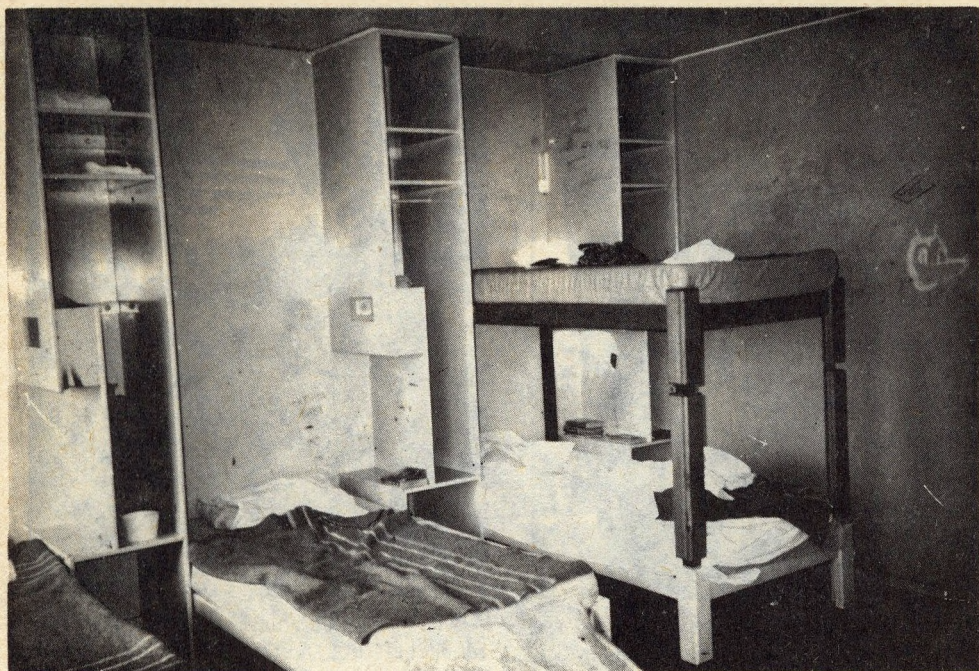
A bellechasse-i intézet egyéni ízléssel díszített egyszemélyes lakózárkája. A kb. 10 m²-es zárkákat az intézet vezetői nem tartják elég nagyoknak. Az átalakítási tervek szerint két zárkából alakítanának ki egyet az elítélt számára.

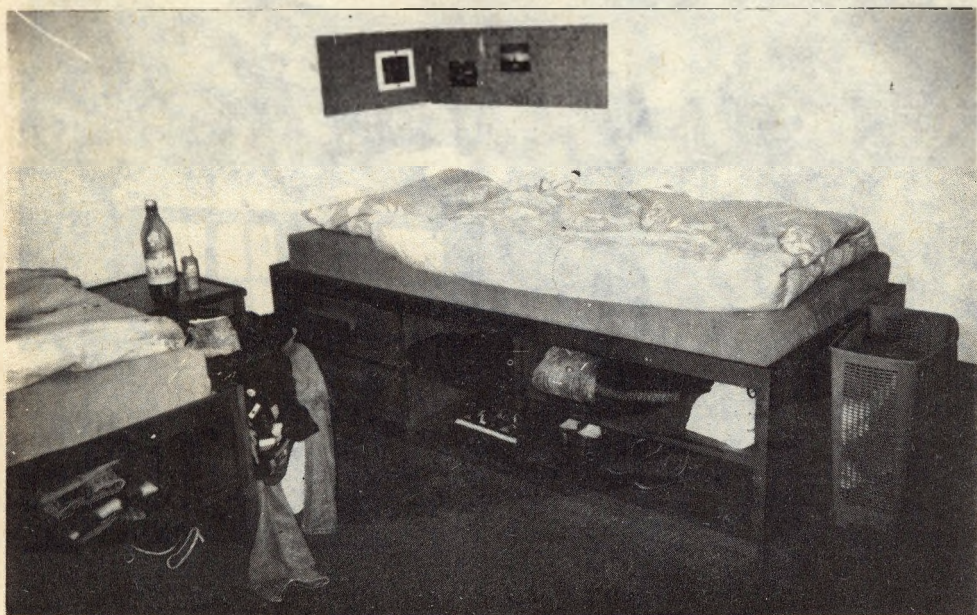
A genfi előzetesek letartóztató intézetének bejárata. A háttérben látható modern épületegyüttest a hetvenes években emelték. Ez ma mintegy 270 ember befogadására szolgál. Az intézetet hétméter magas betonfal veszi körül.

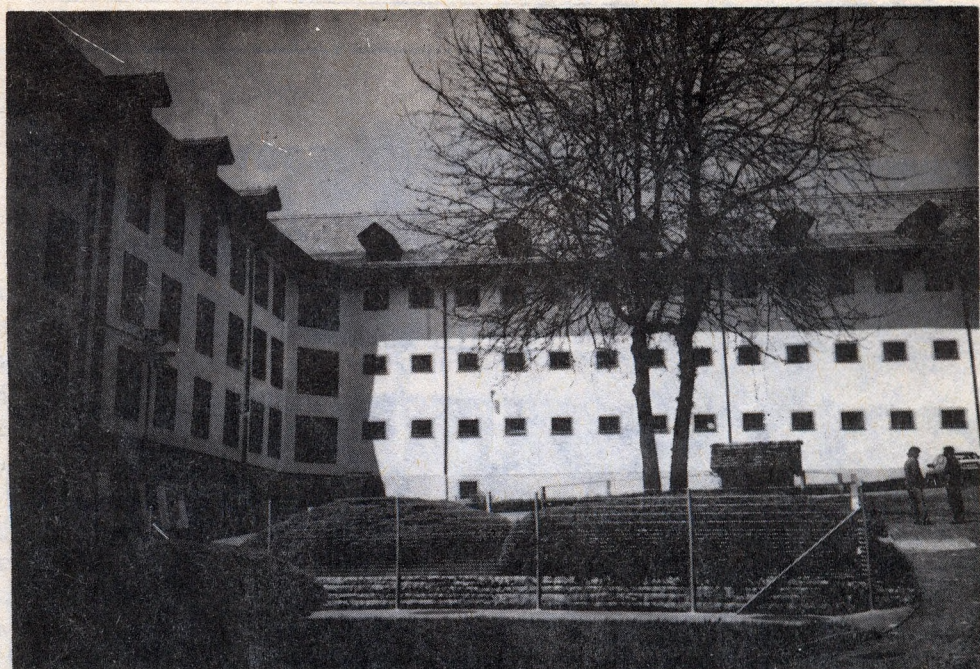
Folyósórészlet a genfi előzetesházból. A folyosók szemlátomást tágasak, világosak. A zárkák ajtaja kifelé nyílik, az ajtók felett belülről működtethető jelzőlámpákat helyeztek el.

Több személyt lehet a genfi előzetesház eme lakózárkájában elhelyezni. Figyelemre méltó az előregyártott elemekből készült, praktikus falrészlet, és az, hogy milyen könnyen tudják szükség esetén pótágyak behelyezésével a férőszámot növelni.

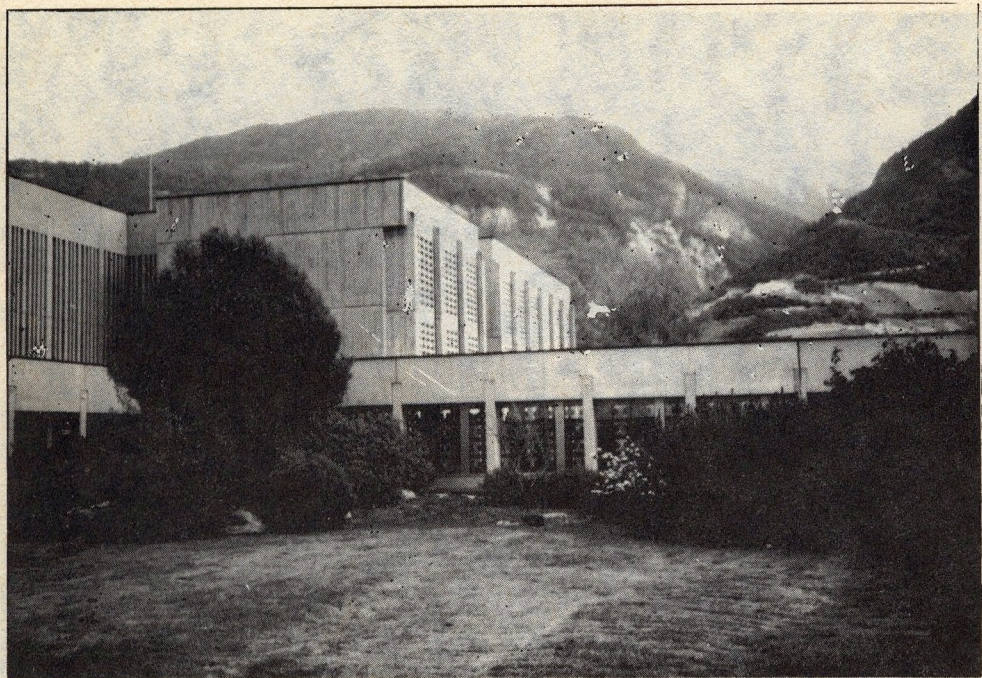
Kétszemélyes zárka a genfi előzetesházban. Érdekes, ahogy a ruházati és egyéb tárgyak elhelyezését az ágyak sajátos kialakításával megoldják.

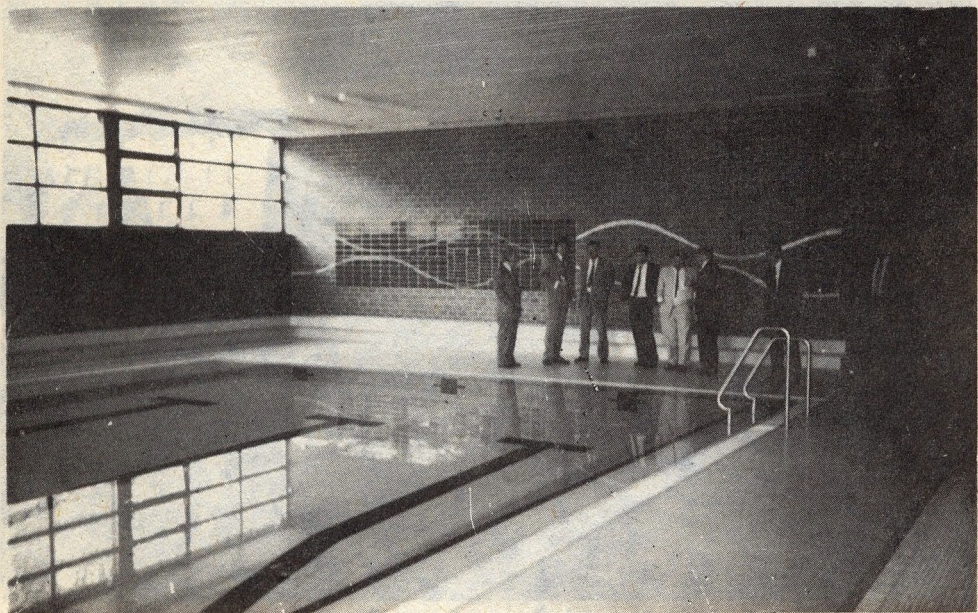
Zárt bv-intézet Thorbergben. A klasszikus börtönképet mutató, 1848 óta működő intézetet korszerű biztonságtechnikai eszközökkel látták el. Van benne ún. szuperbiztonságú körlet is. Az intézet 185 elítélt befogadására alkalmas.

A thorbergi intézet épületrendszerének a képen látható szárnyában helyezték el az intézet igazgatóságát, illetve a mindenkori igazgató szolgálati lakását.

Utunk egyik legnagyobb élménye a Wallis kanton festői környezete, e középkori város emlékei és a völgyben fekvő ultramodern intézet volt, melyben fiatal felnőttek munkára nevelése folyik. Az 1978-ban épített pramonti intézet 44 elítéltet képes befogadni.

A pramonti fiatal felnőttek intézetének feszített víztükrű úszómedencéje.

I A kereszténység börtönei

A kereszténység ideológiájára és architektúrájára egyaránt nagy hatást gyakorolt a római császárság büntetőjogában fölbukkanó carcer, és az a tény, hogy eme intézményt tömeges méretekben épp a keresztényekkel szemben alkalmazták. Emiatt aztán a tömlőc eleinte a keresztények szemében a hitért való szenvedés eleme, megkínóztatásuk színtere volt. *A tömlőc tehát a mártírium fogalomköréhez szorosan tapadó jelenség.* A börtönben lenni – annyi, mint kiállni a hitért. A bebörtönzöttek így megérdemlik, hogy mindenki megbecsülje és támogassa őket. Máté írja: „azt mondja a király a jobb keze felől állóknak: Jertek én Atyámnak áldottai, örököljétek ez országot, amely számotokra készítettett a világ megalapítása óta. Mert éheztem és ennem adtatok; szomjúhoztam és innom adtatok... fogoly voltam és eljöttetek hozzám”. Aquinoi Szent Tamás pedig a keresztény caritas mozzanatáról, a lelki és testi segítségnyújtásról szól, mely utóbbinak szerves része a foglyokról való gondoskodás. Tertullianus szerint a keresztényi jótékonykodás fontos terepe a bányamunkára ítélték, a száműzöttek és a börtönökben sínylődők segélyezése és a róluk való gondoskodás. A középkori táblaképeken, ha a szentek és a kiválasztottak nem a halál mártírióságát viselik el épp, akkor börtönben, szigorú körülmények között ülnek. A carcer tehát a hitért való szenvedés lehetőségét nyújtja, a megtisztulás terepévé válik, a mártírióság egyik megtestesülési formája.

Az egyházi börtön másik gyökere: a szerzetesség. A kereszténység első évszázadaiban a tökéletességet kereső hívők elvonultak a világtól, elszigetelték magukat a földi örömeiktől, az evangélium utasításait remeteként próbálták valóra váltani. Később közelebb húzódtak egymáshoz a szent emberek, kölcsönös támogatás és bátorítás okán kolóniákat hoztak létre, közös lakóhelyet alakítottak ki maguknak kunyhókban, barlangokban, amelyet aztán fallal vettek körül. Ájtatosságukat közös imaházban végezték, de elmélkedni továbbra is félrevonultak. A 4. század elején Szent Antal alakította át az első remete-telepeket kolostori jellegű közösségekké. De a keresztény szerzetesség valódi megalapítójának a szakirodalom mégis Szent Pakhomioszt tekinti, aki elsőként gyűjtötte össze tanítványait, szervezeten, aki a szokásos gyülekezőhelyüket a nyugalom érdekében sövényvel körbekeríttette. Így alakultak ki az első kolostorok, melyek egyre nagyobb jelentőségre tettek szert az egyházi életben. (Pakhomiosz egymaga több férfi és női kolostort alapított Dél-Egyiptomban, ahonnan azután elterjedt a szerzetesség Etiópia, Kisázsia, a görög világ és Itália felé is.)

Úgy gondolom, aligha lehetne jobb bevezető gondolatot találni az egyházi börtönökről szóló fejezethez Karl Krauß szavainál. A kolostorokat ő a

modern magánzárkarendszerű börtön előképének tekintette. Az első 'kolostor'-okat (a claustrum, a claudere, a bezárás értelmében) végső soron egyházi börtönnek tartotta, melyben az ókeresztény bűnbánatgondolat testesült meg – a magányban, a hallgatásban, az imákban és a munkában". Mindenesetre a kolostor egy önként felkeresett 'börtön' volt, és ma is az, mely Jézus Krisztus foglyait zárja magába, azokat, akik lelküket és testüket fogságra adják, hogy 'megnyerjék Krisztust', és kivívják Isten gyermekeinek szabadságát.

A kolostor teljesen zárt, „totális intézmény”, mely tagjainak életét szigorú szabályok szerint teljes mértékben megszervezi, a követendő magatartást pedig részletesen előírja. Építészeti nézőpontból a kolostor az egykori remetek életformáját másolva alakult ki. Tartozéka a templom, s az azt kiegészítő, közös szertartásra alkalmas építmények sora. Az egykori kis kunyhókat cellák váltották fel, itt végezték a testvérek magányos elmélkedéseiket. Persze a teljes belső ellátás szükséglete folytán különféle, főként gazdasági épületek társultak az építményegyütteshez. A rendkívül aszkétikus pakhomioszi utasításokon Szent Vazul (másként Szent Bazileosz) sokat enyhített. Az ún. Nagyobb, illetőleg Kisebb Szabályzatban összefoglalta az aszkétikus élet alapelveit, valamint a gyakorlati kérdésekben követendő előírásokat (a közös imádságot, a bűnök bevallását, a gyakori áldozást, a Szentírás olvasását, a fizikai munkavégzést, az irgalmasságot és engedelmességet stb.) és a kórházak, az árvaházak meg az iskolák fenntartását is a kolostorok feladatává tette. Ezért aztán újabb speciális épületeket kellett emelni és fenntartani. A szerzetesek lakóhelyét magától értetődően erős, vastag fal övezte, mely legalább annyira védte a bennlevőket a külső erőszaktól, mint amennyire óvta őket a külvilág kísértéseitől. Szükség is volt mindkettőre. Az idők folyamán az adományok, a kegyes juttatások jóvoltából a kolostorok az egyházi értékek gyűjtőhelyeivé váltak, és így betörések, rablások, támadások és tolvajlások célpontjává lettek.

Ugyanakkor egyes adatok arra utalnak, hogy a Krauß által 'önkéntes börtönnek' nevezett kolostor a valódi carcer ismérveivel is bírt a szerzetesek szerint. 633-ban a toledói zsinat (nyilván a megcsappant érdeklődés miatt is) lehetővé tette, hogy a szülők kolostorba adják gyermekeiket, ahol barátot vagy apácát nevelnek belőlük. A szegény, nyomorgó, sokgyermekes családokban bevett gyakorlattá lett a jobb és biztosabb jövő reményében a gyermekeket a papok gondjaira bízni. Hirtelen feltöltődtek a kolostorok fiatal barátokkal és nővérekkel, egyáltalán nem önkéntes szerzetesjelöltekkel, novíciákkal. Nem lehet véletlen, hogy a testi fenyítés mint büntetésfajta ekkor terjedt el a kolostori életben, főként fiatalok ellen alkalmazták. A fiatalok egy része számára a kolostor valóságos börtönné vált, a bentlét pedig a szó szoros értelmében büntetéssé. Akárcsak a kolostorba vagy templomba menekülő, magát a világi büntetés alól kivonó, ugyanakkor egyházi 'fogságra adó' bűnelkövető esetében. A kolostor e tekintetben is teljesítette 'börtönfunkcióját'.

Hasonló jelenségekre utal az egyházi zsinatokon egyre-másra felbukkanó probléma a fegyelmezetlen, tiszteletlen, engedetlen *szereztesek és apácák*, a csavargó barátok megfegyelmezésének igénye, az egymással nemi kapcsolatot létesítő és fenntartó testvérek és nővérek *cselekedeteinek valamiféle szankcionálása*. Mind gyakrabban lesz konzíliumi és zsinati ügyé az erkölcstelenség és a fegyelmezetlenség. A szökési és kitörési kísérletek pedig azt látszanak iga-

zolni, hogy a – még oly önkéntesen vállalt – szerzetesség is terhes egyesek számára, vagyis több rendtag börtönnek érzi az életét behatároló falakat. A fenyítésnek ez a növekvő igénye teremtette meg a tágabb 'börtön', azaz a kolostoron belüli szűkebb, valódi börtönt: a kolostor carcerjét.

A kolostori börtönt, a kolostorfogságot először az 5. és 6. század fordulóján, majd egyre sűrűbben emlegetik. 516-ban a nyugati gót birodalom targonai zsinata azt a rokonait meglátogató szerzetest, aki megszegte az ilyenkor szigorúan követendő előírásokat, kenyéren és vízen való elzárásra ítélte. A Consilium Germanicum 742-ben az engedetlen szerzetesek harmadszori büntetéseként egyéves carcert írt elő. A 846-os párizsi zsinat szerint a „könnyelmű” apácáknak elkülönített helyen kellett bünbánatot tartaniuk. A Meauxban szervezett tanácskozáson az egyházi előjárók még 845-ben is hasonlóképp nyilatkoztak. Az aacheni konzílium néven ismert találkozó 817-ben az apátoknak és püspököknek szóló nyilatkozatában a bűncselekményt elkövető barátokat ergastulumba, vagyis dologházba utalta. A 895-ös esztendőben a tribuxi szinódus úgy döntött, hogy az „Istennek szentelt leányok és özvegyek, amennyiben erkölcstelenséget követnek el vagy nyilvános házasságra lépnek, életfogytiglan bezárassanak és bünbánatot tartsanak.” Stefan Balzius még ugyanerről a korszakról számol be, amikor azt írja: a kolostorokban levő tömlöcökben „rossz szerzetesek szigorú vezeklés teljesítése végett bezáratnak”. Számtalan ilyen carcer van – állítja.

A kolostorban alkalmazott fenyítő eszközök sorában a carcer logikusan foglalta el a maga helyét. Mindenekelőtt azért, mert a kolostorban meglehetősen csekély a büntetések lehetősége. A testi fenyítés és a börtön mellett a büntetések valamiféle keverékei a kitzasztításnak és a becsületbüntetésnek. A vétek nagyságától függően közösi ki az elkövetőt a szerzetesek zárt közössége. Tekintetbe kell venni, hogy a vétkes számára, ebben a világtól elszigetelt élethelyzetben, e szankciónak jóval nagyobb a realitása és a súlya, mint a falakon túl. A renitens szerzetes először csak elveszítette a helyét a mindennapi cselekvésekben, a legutolsó helyre sorolták a különféle közösségi tevékenységek során. Később eltávolították a közös asztaltól, kizárták a közös imából, kiállították valamilyen büntető vagy megalázó helyre. Ez utóbbi intézkedés már igen közel állt a börtönhöz, itt már arra is ügyeltek az előjárók, hogy senkivel ne léphessen kapcsolatba a bűnhődő. A legvégső eszköz persze a közösségből való kitzasztítás volt, ami nem jelentette feltétlenül azt, hogy a delikvens megmenekült a carcertől. Előfordult, hogy az eltávolítás deklarálása után az illető tömlöcbe került, csak immár kívülállóként, nem a rend tagjaként.

A kolostorbörtönök világi hatásainak összefoglalásához mindenekelőtt azt kell tisztázni, hogy mennyire volt általános e büntetés az egyházi személyek körében, mekkora szerepet játszottak a világi igazságszolgáltatásban és végül, milyen külsőségekkel, technikai megoldásokkal bírtak ezek a tömlöcök. Pl. a Verneulban ülésező konzílium eltiltotta a vétkes barátok testi fenyítését, helyette az ergastulumot ajánlotta, ahol is „kemény munka mellett lelkileg ismét egészségesek lehetnek”. A 12–13. században a kolostorfogság már a kánoni büntetőjog elismert része, immáron kifejezett büntetés. Konrád kölni érsek 1260-ban kelt statútumában minden kolostort börtönlétesítésre és -fenn-

tartásra kötelezett. Másfél évtizeddel később a salzburgi szinódus ugyancsak szükségesnek találta, hogy szerzeteseket, akik a világban fel s alá bolyonganak, visszavigyék saját kolostorukba, azaz „minden kolostornak legyen saját tömlőce a megromlott vagy vétkes szerzetesek számára”.

A következő lépcsőfokban a börtön kilépett a kolostorok falai mögül. Ennek egyik oka a *klerikusok* nagy számának *kolostorbörtönbe utalása* volt. A katolikus egyház ugyanis 789-ben elnyerte a privilegium forit, az ún. ítélkezési kiváltságot. Vagyis sikerült Nagy Károllyal kijelentetnie, hogy „ha a klerikusok és más felszentelt egyházi személyek bünt követnek el, akkor egyházi, nem pedig világi bíró előtt vádoltassanak és ítéltesse nek meg”. Érthető, ha e privilégiumot nemcsak a törvénykezés folyamatában, hanem a büntetés-végrehajtásban is érvényesítette az egyház. Kézenfekvő eszköznek látszott számára a kolostorokban már működő carcer. 813-ban Nagy Károly világi jogszabályban szól a klerikusok börtönbüntetéséről, négy évvel később az aacheni zsinat rendelkezik ugyanerről. 840 után I. Lothar, majd 915-ben Regimo, Prüm apátja szankcionálja börtönbüntetéssel a klerikusok vétkeit. (Korábbi adataink is vannak. A szakirodalom szerint a frank egyházban 581-ben hajtottak végre először börtönbüntetést. A maconi zsinat harmincnapos, kenyéren és vízen töltendő fogságot szabott ki a világi ruhát és fegyvert hordó klerikusra. A 675-ös toledói zsinat is a klerikusokra kiszabandó carcerről szólt. A Consilium Germanicum 745-ben két esztendei börtönnel rendelte büntetni a felszentelt papok szemérmertlenségét.)

A klerikusokra kiszabott börtönbüntetést hosszú ideig a kolostorok carcerjeiben hajtották végre. Míg nem a XIII. század elején London püspöke III. Ince pápának szóvá tette, hogy a kolostorokban nem biztosítható a kellő védelem és őrizet. Ince válasza egyszerű volt: ha nem bízik a kolostorokban, oldja meg maga az őrzést, gondoskodjon a megfelelő helyiségekről. Természetesen a londoni püspök tiltakozása nem volt egyedi jelenség. A püspökök mindenfelé kifogásolták a kolostorok monopolhelyzetét a carcer üzemeltetésében. VIII. Bonifácra a kolostorokon kívüli börtönök létrehozásáért egyre nagyobb nyomás nehezedett. Végül tucatnyi zsinat rendelkezett megengedőleg a püspökök által fenntartott saját carcerről. Az 1261. évi mainzi konzílium úgy határozott, hogy „valamennyi püspök bírjon saját katedrálisa mellett börtönnel, a bűncselekményt elkövető klerikusok, javíthatatlan barátok és hitehagyottak számára”. Ekkor a tömlőc úgy is, mint büntetés, úgy is, mint fogvatartási instrumentum, a kolostorokon, a szerzetes- és apácarendeken túl már a klerikusoknak is jussa. A börtön világibbá válása közös érdeknek tűnt, a püspökök szívesen tartottak fönn börtönt, hisz ez a megoldás kényelmesebb és kézenfekvőbb volt. A kolostoroknak pedig egyre nagyobb terhet jelentett a beutaltak növekvő száma, már-már a szerzetesházak eredeti funkcióit veszélyeztették. Különösen nagy problémát okozott ez a világi elítéltekkel kapcsolatban.

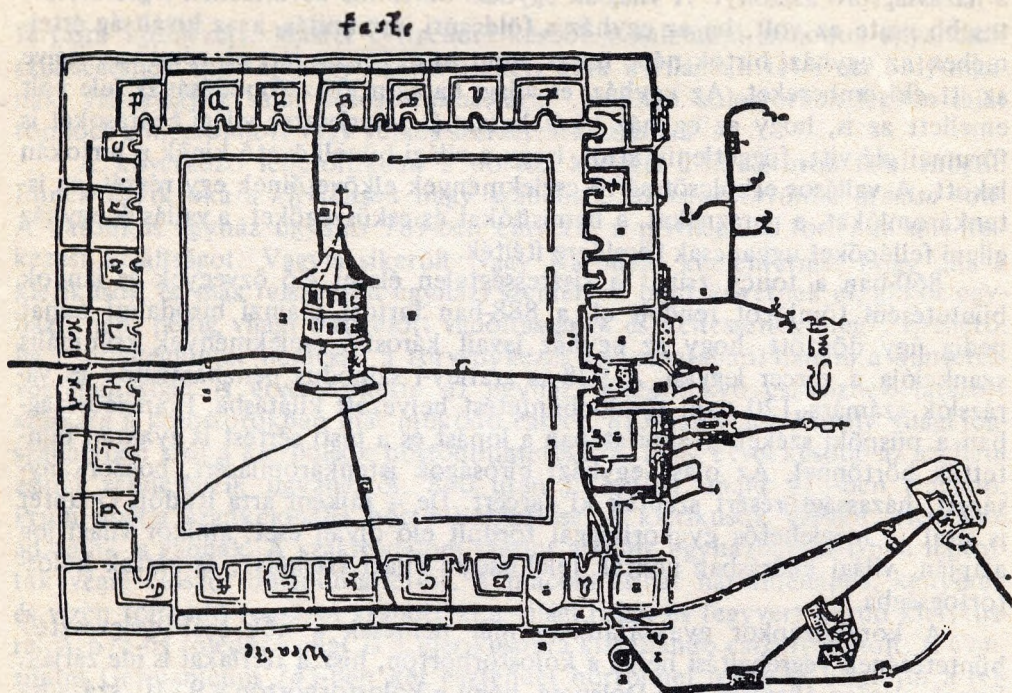
A *világi személyek kolostorbörtönbe utalásának* előzményei még a római császárkorba nyúlnak vissza, amikor is a hatóságok előszeretettel vették igénybe a kolostort, mint büntetés-végrehajtási helyet. A szakirodalomban gyakran citálják Justinianus rendelkezését, aki életfogytiglani kolostorfogsággal fenyegette

a házasságtörő asszonyt. A világiak egyházi börtönbe kerülésének legtermészetesebb esete az volt, ha az egyház a földesúri immunitás, azaz kiváltság értelmében az egyházi birtok népe felett, mint bírói fórum járt el, tömlőre ítélve az itt élő embereket. Az egyházi és világi hatalom összefonódásának jele volt emellett az is, hogy az egyház bírói hatalmát kiterjesztve világi eljárásokat is fórumai elé vitt, függetlenül attól, hogy a világi bűnelkövető kinek a birtokán lakott. A vallásos erkölcsöt sértő cselekmények elkövetőinek egy részét, az istenkáromlókat, a paráznákat, a hamisítókat és esküszegőket, a vallás és egyház elleni fellépőket ugyancsak tömlőre ítélték.

860-ban a toucy zsinat a tisztességtelen életet élő özvegyek és lányok büntetéséül tömlőcöt rendelt el, a 888-ban tartott mainzi birodalmi zsinat pedig úgy döntött, hogy az egyház javait károsító cselekmények kriminális szankciója a carcer legyen. A 928-as gratley-i szinodus pénzhamisítók és varázslók számára 120 napi tömlőcbüntetést helyezett kilátásba. Franciaországban a püspöki székek gyakorlatában a lopást és a testi sértést is gyakran büntették börtönrel. Az olasz egyházi bíróságok istenkáromlásért, boszorkányságért, házasságtörésért szabtak ki carcert. De – miként arra Rudolf Ouanter is utal – meglehetősen gyakorisággal fordult elő olyan eset, amikor világi jog alapján, világi eljárásban vontak felelősségre világi személyt, és zártak kolostorfogságba.

A koraközépkor gyakorlatában már nemcsak a nők szabadságvesztés-büntetésének végrehajtási helye a kolostorbörtön, hisz a férfiakat is ide zárják. Ennek alapján állapítja meg Dolsperg, hogy a kolostorbörtön a 9–10. századra már egyértelműen világi célokat is szolgáló intézmény. Szerinte ez a gyakorlat a világi elítéltek olyan áradatát zúdította a kolostorokra, hogy azok hamarosan kezdték megtagadni a végrehajtást, mondván: a sok bűnöző jelenléte felforgatja a belső rendet. A hangsúly lassan a püspöki tömlőcök felé tolódott el, de az igazi megoldást a 15. században újfent erőre kapott büntetési nemek (lásd a gályarabság, deportálás) jelentették. Ezek ugyanis olcsóságuk és a kriminális egyénektől való végleges megszabadulás okán fokozatosan tehermentesítették az egyházi tömlőcöket.

A kolostorbörtönök egy része építészetiileg nem függetlenedett a rendház, illetve zárda egyéb épületeitől. Eredetileg csupán egy e célra kijelölt cella volt. A börtönbüntetés elterjedtével differenciálódtak a kolostorok carcerjei, fokozatok alakultak ki, volt enyhébb és súlyosabb végrehajtást biztosító helyiség. Monte Casino kolostorának 529-ben keletkezett rendszabályai ugyanazt mondták ki, mint az 516. évi taragonai zsinat, nevezetesen, hogy a szerzetesek büntetését saját cellájukban kell végrehajtani. A galíciai Palladius arról tudósított, hogy a szentségeket gyalázó szerzeteseknek év végéig láncre verve kellett tömlőcökben ülniük. Columban sem egyszerű bezárásról beszélt, hanem Bobbio kolostorának börtönét emlegette. Kis Pipin idejében a 755-ös verneuli zsinat az elzárásra büntetett apácákat különálló, *elkülöntett helyiségbe* utalta a pulsatoriumban a novíciák házán belül. Climacus apát a 6. században a sinai hegyen álló kolostorról állította, hogy börtöne a kolostor épületén kívül, attól ezer lépésnyire feküdt. *Önálló épület* volt tehát, ahogyan ő fogalmazta „sivár börtön”. A prágai konzílium 1349-ben kifogásolta, hogy a klerikusok ugyanolyan kemény börtönben töltik büntetésüket, mint a szerzetesek, s ezért arra

A magánzárkás karthauzi kolostor alaprajza

kötelezett minden kolostort, hogy két börtönt tartson fenn: egyet a szerzetesek, egyet pedig a klerikusok, világi papok számára. Már említettük, hogy a verneuli szinódus 844-ben a szerzetesek testi fenyítése helyébe az ergastulumot ajánlotta. A dologház célja, hogy a megbüntetett lelke „kemény munka által egészségessé váljon”. Az aacheni konzílium az ergastulumot külön épületként definiálta.

A kolostorbörtön belső terét nyilvánvalóan befolyásolták a kolostorépítkezés hagyományos szabályai és szokásai. Az egyszerű berendezésű, magányos elmélkedésre alkalmas, minden világi hívságot nélkülöző szerzetesi cella volt a legkellemesebb. Alapvetően két célt követtek a kolostorbörtönök: a biztonságot és a testsanyargatást. Abban majd minden leírás egyetért, hogy a carcer okozzon testi szenvedést, segítve ezzel a lélek megtisztulását. Az augustinerek reglamája szerint olyan körülményeknek kell uralkodniuk a tömlöcben, hogy a bűnhődő testvér még az életét se érezhesse biztonságban. Az ún. Sylvester-rendtartás nagyon kemény és szigorú börtönt követelt, amit azután minden lehetséges eszközzel igyekszik megteremteni. Sok helyen a tömlöcöt a föld alá helyezték, nem volt se ajtaja, se ablaka, a helyiséget csak létrán leereszkedve lehetett megközelíteni. A fentebb idézett, Climacus leírásában szereplő 'sivár börtönben' a megkötözött szerzetesek még a lábukat sem tudták mozgatni. A testi szenvedés fokozásához, az őrzésbiztonság növeléséhez tartozott a le- és/vagy megláncolás, a gúzsba kötés, a bilincsek használata. Néhány rend

engedélyezte a bűnbánó testvérek számára a gyertya használatát, hogy a szent iratok olvasása közben is épüljön, erősödjön a lelkük. A tipikus azonban a sötétség, a levegőtlenység, a nedvesség és a tisztátlanság volt.

Némiképpen eltért ettől az *ergastulum* berendezése, mivel annak lényege a kemény munka általi büntetés volt. Itt tehát biztosítani kellett a munka feltételeit, és a hangsúly a fizikai munkára, nem a sanyargatásra esett. Az *ergastulum* nemcsak a többi kolostori épülettől, hanem a börtönből is különvált. A dologházban nem volt magány, nagy közös termekben munkálkodtak a testvérek. A büntetés e fajtáját a szakirodalom leginkább a gályarabsághoz hasonlítja. Mabillon szerint az átrium, melyben a bűnhődő szerzetesek dolgoztak világos volt, és télen fűtötték.

A püspökök következetes törekvésének eredményeként a 8–9. századra kialakultak a kolostoroktól független püspöki tömlöcök. Ezek zöme a püspöki székhelyek környékén, a városokban, többnyire a püspöki palotában volt. Az 1310. évi magdeburgi zsinat döntéséből tudjuk, hogy ekkor már minden püspöknek külön carcerja van és, hogy ezekben egyaránt fogva tartanak klerikus vétközőket és világi gonosztevőket. Ráadásul a legtöbb helyen úgy szervezték meg az őrzést, hogy nem tettek különbséget a két csoport között. Az egyházi előkelők Magdeburgban leszögezték, hogy legyen minden püspöknek, kizárólagosan és speciálisan egyházi személyek számára börtöne. Semmi esetre sem szabad egyházi személyt – mondták – tolvajjal vagy efféle bűnözővel összezární, de azzal sem, akit halálra ítélték vagy arra fognak ítélni.

Miután a püspököknek több helyütt világi funkciójuk is volt, a székvárosukban pedig a világi hatalmat is sokáig gyakorolták, a püspökök carcerja (amelyet a tudomány még egy ideig kolostorbörtönnel titulál) szép lassan összeolvadt a világi tömlöccel. Általában oly módon, hogy elkezdett városi carcerként funkcionálni. De ahol a polgárság politikai ellenállása megakadályozta a püspöki intézmények átvételét, ott sem maradt hatás nélkül a kialakított új tömlőre a püspöki carcer.

Noha a kolostorbörtönről alig maradt fenn írásos emlék, hiszen az egyházi tevékenység legkevésbé fontos, legkevésbé dicsekvésre méltó szelete volt, mégis körvonalazható néhány lényeges sajátosság. Összefoglalás gyanánt megállapíthatjuk, hogy a szerzetes- és apácarendek gyakorlatában alakult ki és izmosodott meg a kolostorfogság. Az egyszerű fenyítő funkció lassan büntetés jellegre tett szert, melyet erősített az is, hogy mint büntető szankció a kánoni büntetőjog részévé vált. A világi bíraskodás számára is kézenfekvőnek tűnt a kolostorbörtönök használata, egyre több világi eljárásban elítélt bűnelkövetőt utaltak a kolostorok carcerjeibe vagy az apácázárdákba. Így fokozatosan elvilágiasodott az egyházi börtön. A szerzetesrendek és a püspökök rivalizálásának eredményeképpen kialakult a püspöki tömlöcök rendszere is, amely világi hatásköre folytán részlegesen ugyancsak világi jelleget öltött. Az egyházi börtönök ily módon a világi büntetésvégrehajtás egyik gyökerét jelentették. Hatásuk az építészetben is kimutatható. Az egyházi börtönök általában a kolostorok szerkezetébe illeszkedtek, azok építési szabályait követték, jóllehet feltűntek a kolostoron kívül is börtönök. Három típusa volt a kolostorbörtönek: a szerzetesi cella, a föld alatti tömlőc és az *ergastulum*. Mindhárom forma

felbukkan a későbbiekben, és beolvad a középkori tömlöcöztetési gyakorlatba, a protestáns dologházak modelljébe, no meg az első börtönépítészeti elgondolásokba.

Az egyház jelenléte a szabadságvesztés-büntetés végrehajtásában, különösképpen a börtönépítészetben közismerten jelentős. Nem véletlen, hogy a 19. század börtönrezsimjeinek és építészeti modelljeinek, akárcsak az auburni és a pennsylvaniai rendszereknek eszmei megalapozói, előfutárai egyházi törekvések és minták voltak. E gyökerek kimondva – kimondatlanul ugyancsak a szerzetességre vezethetők vissza. A karthauziak, Mabillon, a San Michele szerepéről a maguk helyén majd szólok. Itt csupán annak vázolására vállalkoztam, hogy mennyiben van jelen a 5–14. század gyakorlatában az egyházi börtön mint szabadságvesztés-büntetés végrehajtásának színtere, továbbá, hogy ez milyen szálon kapcsolódik a világi ítélkezéshez és végrehajtáshoz. Az egyházi börtön meglehetősen nagy, a szakma által eddig méltánytalanul mellőzött szerepe a későbbiekben is predesztinálja azt a büntetésvégrehajtás szellemi-technikai alakítására, hisz az egyházi börtön közvetlen előzménye a 19. század elején megjelenő magánelzárási börtönrendszernek is.

dr. Mezey Barna

E SZÁMUNK SZERZŐI

Búzás Irén bv-hadnagy, az Országos Parancsnokság titkárságának főelőadója; dr. Csalay András, az Országos Kriminológiai és Kriminálisztikai Intézet tudományos munkatársa; Diósi Ágnes szociográfus, az Amaro Drom (UTUNK) c. romalap szerkesztője; Kiss Sz. Csaba bv-százados, az Országos Parancsnokság nevelési osztályának főelőadója; dr. Marosi Pál bv-százados, a Rendőrtiszti Főiskola bv-tanszékének adjunktusa; Mezei Miklós bv-őrnagy, az Országos Parancsnokság anyagi és technikai osztályának alosztályvezetője; dr. Mezey Barna egyetemi docens, az ELTE Állam- és Jogtudományi Kar, magyar állam- és jogtörténeti tanszék; dr. Sárkány István rendőr alezredes, a Rendőrtiszti Főiskola tanára; dr. Tauber István egyetemi docens, az ELTE Állam- és Jogtudományi Kar, kriminológiai tanszék; dr. Tímár Iván bv-főhadnagy, a Miskolci Bv. Intézet nevelője.

Moldova György: Szabadíts meg a gonosztól

Előjáróban, bevezetesképp, de summázatul is szeretném megszögezni, hogy – szemben a szerzőnek a közelmúltban megjelent, rendőrségről írott művével – e könyv elolvasását tiszta szívvel tudom ajánlani mindazoknak, akiket hazai börtönállapotaink, az ottani lehetőségek és élethelyzetek érdekelnek. De azoknak is javallom e riportkönyv megismerését, akik csupán egy különös, háborzongató világ izgalmait akarják átélni, mert Moldova e művének segítségével kiegészíthetik krimiújság ismereteiket, vagy épp szembeállíthatják azokat a való világ realitásaival.

Persze szociológiai vagy börtönszakmai szempontból számtalan jogos kritikával illethető a kötet szerkezete és tartalma, ám ezek felsorolását nem tartom helyénvalónak, mert nem tudományos munkát tart kezében az olvasó. Moldova a valóságjegyzés műfaji szabályait betartva írta le tapasztalatait. Tegyük hozzá, hogy olyan érzékenységgel, amely méltó a magyar szépirodalmi szociográfia legjobb hagyományaihoz.

A könyv szerkezete, felépítése nem tematikus. Nem akarja görcsös alá venni a börtönélet teljességét, ennek ellenére sikerül bemutatnia a főbb börtöntípusokat, és azok sajátos helyzetét. Moldova törekszik e külvilágtól elzárt világot több oldalról is látni, láttatni. Ir a bv-intézetek túlszűfoltóságáról, annak minden nyűgéről. Ir az erőszak kultuszáról, a kiszolgáltatottságról, a börtönélet belső, korántsem romantikus eseményeiről, így pl. a csicskáztatásról, vagy a kiszárolt nemi életről. Szól az étkezések megtagadásáról, a munkabeszüntetésekéről, sőt a börtönlázadásokról is.

Nem hagyja említés nélkül a börtönök anyagi szegénységét (vitatva a közvélemény fel-felbukkanó állítását, miszerint túl jó dolga van a raboknak), felidéri a szervezési nehézségeket meg a bv-állomány képzetlenségéből eredő problémákat (ugyanakkor finoman jelzi, hogy a smaszter élete alig jobb, mint az elítélté). A börtön sajátos világa a fogvatartottak, az örök, a nevelők szempontjából egyaránt vonzza Moldovát. Sze-

rencés arányokat találva egyensúlyoz a könyvben, hogy érzékeltetni tudja: az ítéleten és a falakon kívül a börtönélet feltérképezéséhez az elítélt és a bv-testület bemutatása egyaránt szükséges.

A kötet stílusát és atmoszféráját a határozza meg, hogy a szerző riportszerűen közelít témájához. Hol párbeszéd formát választ, hol hagyja morfondírozni a vele beszélőt, néha egy-egy eszmefuttatás erejéig pedig kiszól az olvasóhoz. Sajnos ez utóbbi módszerrel a kelleténél ritkábban él. Ezért inkább csak regisztrálja, leltárba veszi a felszínen megjelenő ellentmondásokat, és nem ás le az okok összekapcsolódásának szintjéig, nem tárja fel a mélyben zajló folyamatokat. Mindez műfaji probléma, a riport csak a kérdések felsorolását, a feszültség csomópontjainak jelzését teszi lehetővé.

A „Szabadíts meg a gonosztól” stílus gördülékeny, hangnemét pedig józan mértéktartás jellemzi. A szerzőt nem annyira a hajmeresztő történetek izgatják, hanem inkább az egyes ember, a maga mániáival, korlátaival. Igyekszik a front mindkét oldalán levő egyént közelebb vinni az olvasóhoz, igyekszik bemutatni miként alkalmazkodik az a börtönlét különféle helyzeteihez. A részriportokból végül is összeáll a kép. Kiderül, hogy a börtönélet szereplői kényszerpályákon mozognak, hogy e zárt közösségekben végtelenül kis mozgásteret van az egyéni akaratnak. S ez gyakorta pesszimistává teszi a szereplőket, mert az emberi elme újításait semelyik oldal nem tudja igazán felhasználni a körülmények, már említett, nyomása miatt.

A kötet végére jutván az olvasásban – megtudjuk, hogy miért költői túlzás a könyv címe. Rájövünk, hogy a gonosz Moldovánál nem erkölcsi kategória, noha óvakodik attól, hogy bárkit is felmentsen. A gonosz szerzőnk szerint egy szociális-pszichés életút, illetve életforma, mely az egyén morális döntéseinek igencsak kevés teret nyújt. És ez a sajátos normarendszert teremtő világ, mint a húnáros nem engedi, nem ereszti el áldozatát. Más szóval a börtönből szabaduló társadalomba való visszaintegrálódásá-

nak esélyei elenyészően csekélyek. S ebben, jól látja Moldova, talán a börtön felelős a legkevésbé, hiszen azok a társadalmi okok, amelyek az elítélt eltévelyedését eredményezik, nagyrészt kívül esnek a börtön falain.

„Nagyon sokat kell tudnunk a börtönökről, hogy belássuk: nem tudunk róla semmit” olvashatjuk a kötet hátlapján. Ám e jól hangzó slogan, azaz jelmondat, már nem állja meg a helyét. Igen-igen sokat tudunk már a börtönökről, lehetőségeik-

ről, korlátaikról. Sőt, ismereteink zöme már nem halmazszerű, hanem rendszerezett tudás, és ez erősen megnöveli felhasználásának hatékonyságát. Noha az is vitathatatlan, hogy hiányaink is végtelenek... Moldova György e könyvével mindenesetre tovább gyarapította ismereteinket, és fontos lépést tett abba az irányba, hogy ezek hiánya ne legyen olyan égető.

dr. Csalay András

Richard van Dülmen: A rettenet színháza – ítélezési gyakorlat és büntetőrituálék a kora újkorban

Dülmen professzornak, a Saar-vidéki egyetem tanárának (1985-ben első ízben publikált, majd 1988-ban újfent közzétett) nagy népszerűségnek örvendő munkáját (Theater des Schreckens – Gerichtspraxis und Strafrituale in der Früheren Neuzeit) immáron magyarul is olvashatják az érdeklődők Bérczes Tibor kiváló tolmácsolásában.

A könyv sikere sokoldalúságában rejlik. Aki a kezébe veszi, az egyszerre több művet is olvashat. Már az első sorokban két ígéret fogalmazódik meg. Egyrészt kirajzolódik egy horrorisztikus olvasmány, egy vértől csöpögő, barbár kegyetlenséget felmutató „keblét borzongató” jogesettár várható képe, másrészt ezzel párhuzamosan felsejlenek egy szakmának szóló, realista, a későközépkor és a koraújkor törvénykezési valóságát feltérképező dolgozat körvonalai.

A szerző mindkét vágyat kielégíti. Vértől lucskos vesztőhelyek, végtagjaikat vesztett, megkínzott, kerékbe tört elítéltek történeteinek sorát olvashatja az érdeklődő, ugyanakkor a szakma számára jól értelmezhető tablót állít össze a szerző a büntetés végrehajtásáról. Úgy hiszem, a Börtönügyi Szemle hasábjain ez utóbbiról illő és hasznos szólni.

Dülmen könyve az elmúlt évtizedek eredményeinek tükré is. *Achter, Barring, Blasius, Breibach, Conrad, Evans, Foucault, Hartl, Hentig, Krosehell, Oppelt, Rossa, Rusche-Kirchheimer, Schmidt* legújabb kutatási eredményeinek összefoglalásával alapozta meg mondanivalóját. Egy összefoglaló dolgozattal állunk szemben tehát, amely azonban a pusztá szintézisen túl számos egyenü összegzést tartalmaz. A kötet szinte vala-

mennyi lapján megfogalmazódik egy-egy fontos megállapítás, a recenzióknak ugyan-csak nehéz dolga van tehát, amikor a leg-lényegesebb mondandóját akarja kiválasztani.

Véres népünnepélyek

„Ezt a bonyolult és számunkra idegen világot csak akkor érthetjük meg, ha sikerül megszabadulnunk attól a felvilágosodás óta belénk rögződött elképzeléstől, miszerint a régi törvénykezést a kegyetlenség jellemezte” – írja Dülmen. S már itt sejteni engedi, hogy a könyv egy általános tévhitel kíván szembeszállni. Azzal a tankönyvekben és a köztudatban egyaránt elterjedt nézettel, mely azonosítja a középkort és a koraújkort a barbarizmussal, a kegyetlenséggel, a könyörtelenséggel.

Pedig e korok nem voltak embertele- nebbek a 20. századnál – csak mások. S ezt a másságot definiálta a felvilágosodás szerzői köre, a feudalizmus kritikusaiknak serege borzalomként, gonoszságként. Külön kiemelve e világból a büntetőjogot, a büntető- pereket meg az ítéletvégrehajtást mint a kegyetlenség jelképeit. Holott a büntetés nem volt spontán és önkényes aktus, hanem része egy tradicionálisan megszabott szer- tartásnak, mely a bűn és a büntetés között a mainál szorosabb megfelelést tartalma- zott.

Az volt az alapelv, hogy a büntetés olyan kemény legyen, amilyen romboló hatással van a társadalomra a büntett maga, s természetesen, amilyen kegyetlen a társadalom mindennapi valósága. Tévedés azt hinni,

hogy a hatóságok kedvtelésből vérengzettek, tévedés az is, hogy a bírák egyedüli célpontja a szegénynép. Dülmen leszögezi: az ítélő-bíróságok elé citált bűnözők többsége rabló vagy tolvaj volt. Az igazán kegyetlen büntetésben részesülő gyilkosok, rablógyilkosok, eretnekek és boszorkányok száma jóval csekélyebb volt, mint ahogy ezt az eddigi szak- és ismeretterjesztő irodalom – a korszakról szólván – feltüntetette.

A törvénykezés és az ítéletvégrehajtás nem valamiféle önkényes vérengzésre alkalmat adó eszköz a bírák kezében, hanem a középkori és a korai újkor kultúra része, lényegi összetevője. A per, az ítélethirdetés és a büntetés végrehajtása népünnepély volt, megszokott és várt esemény a társadalom életében. A hatalom tudatosan törekedett erre, ezzel mintegy legitímálta saját autoritását és deklarálta igazságosságát. Az ünnepség egyszerre volt az információk áramlásának, a jogismeret szélesítésének fóruma, és a nép által a múltból hozott vallási ritus iránti igény kielégítése – egy szóval színelőadás rendezővel, szcenikai megoldásokkal, kötött liturgiával. S végül a hatalom demonstrációja, a jogrend megsértésének következménye, a bűn és a büntetés feltétlen kapcsolatát kifejező bizonyosság. Nem a brutalitást kell tehát ezekben a véres népünnepélyekben keresnünk – hiszen mai szemmel amúgy az egész középkori élet ezzel jellemezhető –, hanem mitikus, liturgikus, kulturális és hatalmat szimbolizáló vonásait kell görcső alá vennünk.

A tortúra és kegyelem

Azt írtam, hogy az olvasó több művet tart a kezében. Ez a megállapítás a kötet szerkezetére is áll. Dülmen munkájának második fele önálló dolgozat: a kivégzés 16–17. századi története. A könyv első fejezeteiben egy kevésbé kidolgozott, összehasonlíthatatlanul elnagyoltabb vázlat olvasható a büntetőperről. (Ez persze nem jelenti azt, hogy ezeken az oldalakon nincsenek hasonlóan fontos nézetformáló gondolatok!) Úgy tűnik, mintha ezeket az eszmefuttatásokat a szerző csupán a kivégzés jelenségének értelmezése érdekében illesztette volna a kötet elejére, jöllehet konklúzióinak java részét később újfent megismétli.

Ehelyütt Dülmen ismét leszögezi: „a bírósági eljárás semmiképp sem volt önké-

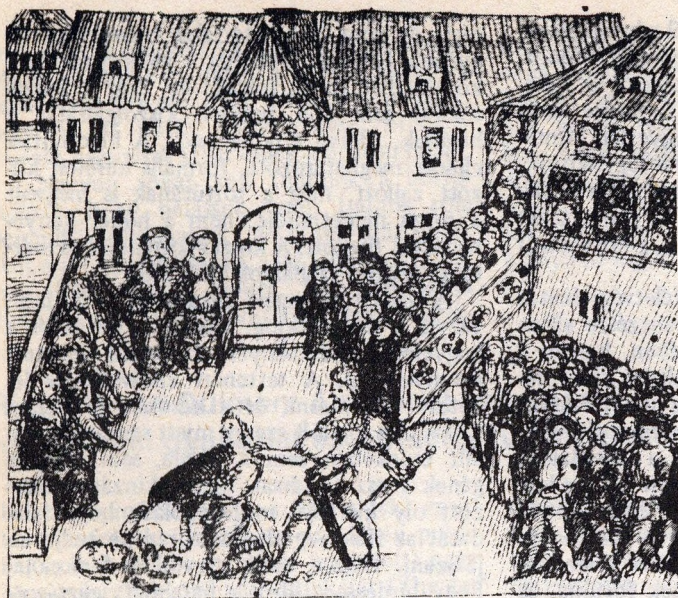
nyes és nem is a határtalan bosszúvágy jegyében folyt le. Jöllehet a vádlottnak igen korlátozott jogai voltak, de még a kínzásokkal sem volt teljesen kiszolgáltatva a bírónak, illetve a hóhérnak”. A bizonyítási eljárás meghatározott, formális keretek között zajlott, még a tortúrának is megvolt a maga menetrendje, nem a hóhér kényekedvétől függött. A kínzás sorrendjét és mértékét szigorú szabályok írták elő.

A vádlottak jogait kezdetben az azilum, vagyis a menedéjog, később a védők és a kegyelem intézményén keresztül lehetett érvényesíteni. A tettenért elkövetőt le lehetett tartóztatni, de a későbbi eljárásban a számára kijelölt szerep miatt senkinek nem állt érdekében sem a halála, sem egészségének rossz tartással, illetve kínzással okozott oly mértékű megrongolása, hogy feladatát az ítéletvégrehajtás során ne tudja eljátszani. Hiszen neki az volt a funkciója, hogy hirdesse a bíróság hatalmát, igazságosságát a köz előtt.

A kegyelem az igazságosság szolgálatában állott, de nem feltétlenül jelentette az elítelt ártatlanságát, sokkal inkább az ítélettel érintett közösségek (család, rokonság, község, céh stb.) kérelmének méltányos elbírálását. „A bírónak, ítélethozóknak és jogászoknak az volt a feladatuk, hogy a lehető legtárgyilagosabban állapítsák meg, milyen büntetésre van szükség.” Ezért például a fiatakorúakat és az örülteket nagyobb körültekintéssel ítelték el.

A Dülmen által vizsgált időszakban változik meg a tárgyalás és az ítélethirdetés viszonya. Míg korábban a per nagy nyilvánosság előtt zajlott, s annak része volt az ítélethirdetés, az újkor hajnalán a per visszahúzódtott a zárt ajtók, a kínzókamrák falai mögé. Így tett szert különösen nagy jelentőségre az ítélethirdetés napja, mely most leszakadt a bizonyítási eljárásról és külön liturgikus szakaszként illeszkedett a büntetőprocesszus folyamatába.

A részvételre fölszólított nép jelenlétében ismertették az elkövetett büntetteket és az elítélt beismerő vallomását, majd harmadnapra kitűzték az ítéletvégrehajtást. Az ítélet nyilvános ismertetése része volt a végrehajtás szertartásának, és az volt a fő funkciója, hogy minél nagyobb sokaságot toborozzon, s megszerezze a nézők egyetértését. Bár az ítéletek nagyobbik hányada nem kivégzésre szólt, Dülmen nem

Büntetésvégrehajtás,
avagy a „szegény
bűnös” utolsó percci

tudott ellenállni a borzongatás csábításának. Míg a többi büntetés végrehajtásának külsőségeit csupán néhány oldalon tárgyalja, addig a vérpad ritusait hosszú oldalakon át. Ezek leírása teszi ki könyvének vaskosabbik felét.

A „szegény bűnös” utolsó útja

„A cél, amit a hatóság maga elé tűzött és amire az erőket koncentrálják, egy olyan méltóságteljes, de egyben elrettentő kivégzés volt, amely, miközben kizárt bármiféle szimpátiát vagy nyilvános kiállást a Szegény Bűnösért, a nézőkben szánalmat kelthetett, és amely anélkül, hogy gyűlöletet ébresztett volna, a hóhért a félelmetes „bosszúállás” jelképévé tette. Ha nem így történt, a nép előtt zajló kivégzés megkérdőjelezte a bíróság méltóságát és az elrettentő hatás érvényesülését.” A bíróság (és sok esetben a szakvélemény-nyújtásra felkért egyetlen jogtudó grémium) számára az ítélelhirdetéssel lezárul az eljárás. A hatóság és a nép számára a büntetőproceszus központi eleme a vérpadi eseménysor volt.

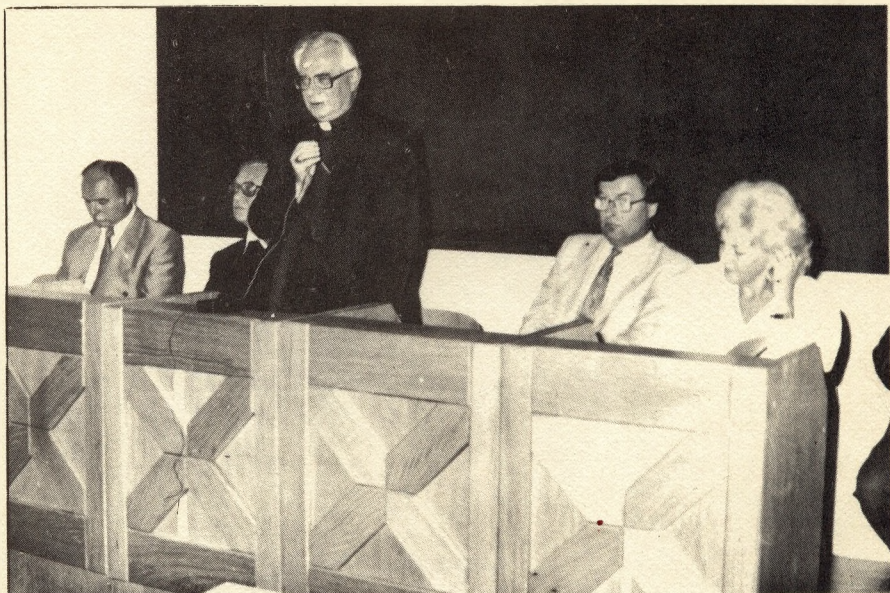
A hatóságok mindent elkövettek, hogy az elítélt megfelelően szerepeljen. Sokféle engedelmnyre hajlandók voltak, akár a kivégzést is elhalasztották néhány nappal az ügy érdekében. Számos eszköz állt a rendelkezésükre, hogy ezt elérjék. Pl. ha vállalkozott az elítélt a rá kiosztott szerep eljárt-

zására, akkor megannyi kedvezményben részesült: találkozhatott hozzátartozóival, ruhát válthatott, ún. hóhérvacsorát rendeztek neki, ahol borhoz jutott (mellesleg a legtöbb elkövetőnek ez volt élete legfejedelmibb lakomája!), árván maradó családjának a hatóság vagy egy kegyes alapítvány támogatást ígért, a hóhér azzal biztatta, hogy a lehető legfájdalommentesebb kivégzésben lesz része, és így tovább.

Ennek fejében persze az elkövetőnek együtt kellett működnie a hatóságokkal. Be kellett ismernie bűneit a tömeg előtt, el kellett fogadnia a pap segítségét, imádkoznia, a hóhér utasításait pontosan követnie kellett, azaz az „előadás” alatt nem volt szabad ellenkeznie. Mindezek a rituális elemek azt hangsúlyozták, hogy „a kivégzés nem vezethető le a maga teljességében a vezeklés és az elrettentés eszméjéből. Bizonyos mértékig rejtve, a hivatalos magyarázatok mögött biztos, hogy más eszmék is szerepet játszottak, például az, hogy a bűnöző meggyilkolásával magát a bűncselekményt is kiirtják a világból. Ez a megtisztulás a társadalom öntisztulásának eszméje.

A kötetet számos korabeli illusztráció kíséri. Úgy hiszem, Dülmen könyvével olyan értékes munkához juttatta a magyar olvasóközönséget a kiadó, melynek ismeretét a szakma nem nélkülözheti.

dr. Mezey Barna

A szegedi Hittudományi Főiskolán megtartotta alakuló közgyűlését a Magyar Börtönpasztorációs Társaság. Ajelenlevők a büntetésvégrehajtással karöltve felvállalták az elítéltek lelki gondozását, valamint visszavezetését a társadalomba. A közgyűlésről következő lapszámunkban részletesen beszámolunk.

Ára: 10 FT